ילקוט

למחשבה סוציאליסטית

- נשיאה בעלת יעדים
- על האחדות הסוציאליסטית באירופה
- בהלת יפן
- תשתית: הגירעון השלישי של אמריקה

מעיתונות העולם

מס' 25 □ חורף תשנ"ב □ מרס 1992

יד טבנקין

ההסתדרות הכללית של העובדים בא"י □ המרכז לתרבות ולחינוך

יקום

למחשבה סוציאליסטית

ISSN 0334—1003

מס׳ 25 □ חורף תשנ״ב □ מרס 1992

יד טבנקין

ההסתדרות הכללית של העובדים בא״י
המרכז לתרבות ולחינוך

יד טבנקין: דואר רמת אפעל 52960
טלפון: 344210, 343311

מחיר גיליון בודד	8 ש״ח
חתימה לשנה (4גל׳)	25 ש״ח
חתימה לשנתיים (8 גל׳)	40 ש״ח
מנוי שני - לשנה	20 ש״ח
מנוי שני - לשנתיים	30 ש״ח

עיצוב, סדר והפקת דפוס: מפעלי תרבות וחינוך בע״מ

תוכן העניינים

פני אירופה בשנה זו ליתר ליכוד. הסיעה הגדולה ביותר, שמובילה בפרלמנט האירופי, היא הסיעה הסוציאליסטית. אחד מחבריה, מבריטניה, הקים לא מכבר רבעון EUROPEAN LABOR FORUM (ELF). אנו מביאים ממנו רשימה, המתייחסת לשילוב הנחוץ למפלגות באירופה, ממנה מסתבר כי הדרך **לליכוד הסוציאליסטים באירופה** עודנה ארוכה מאוד.

קנדה מחולקת ל-10 מחוזות, שלכל אחד מהם עצמאות מירבית. כבר דיווחנו על ניצחון הסוציאל־דמוקרטים במחוז הגדול ביותר, והנה, נוספו להם לאחרונה ניצחונות בעוד שני מחוזות. במדור פוליטיקה מובאת רשימה מעיתון אמריקני, המתארת את המתרחש שם.

בניסיון לשלב את השוק עם תפיסתם של הסוציאל־דמוקרטים באוסטריה ובגרמניה, המציאו מושג: **"השוק החברתי"**. הרעיון המרכזי הוא, שתפקיד הסוציאל־דמוקרטים אינו להחליף את השוק במשהו אחר, אלא לתקן את תוצאות פעולותיו. כרגיל, השמרנים בבריטניה מאמצים להם רעיונות טובים, וגם הם התחילו לדבר על **"השוק החברתי"**. הרשימה "של מי הקו הזה בכלל?", מתייחסת לתופעה זו.

בחשיבה מחדש של הסוציאליסטים בעולם, יש ניסיון להתייחס אל **הגורמים שמעבר למבנה המעמדי** של החברה, המשפיעים על ההתפתחויות. כמו כן, במשך דורות ניסו הוגים להסביר את **היעדר תודעה מעמדית באמריקה**. מן ה-TRIBUNE הבריטי - רשימה קצרה המתייחסת לשתי סוגיות אלו.

אחד הכלכלנים הבולטים של ארצות הברית היום, הוא רוברט קוטנר. ברשימה רצינית מאוד הוא דן **במדיניות הנחוצה כיום בארצות הברית**. למתעניינים במדיניות של ממשלת שמאל-מרכז אפשרית - קריאת רשימה זו היא חובה.

אחד הנושאים ה"חמים" ביותר היום בארצות הברית הוא **היחס ליפן**. מ-MARXISM TODAY (שהפסיק להופיע) אנו מביאים רשימה שקולה, המתייחסת לכך.

לאחר שמונה שנים של ממשל ריגן, מציינים כלכלנים רבים את המצב הירוד של **התשתית בארצות הברית**. ברשימה "קשה" קצת, מ-CHALLENGE, ניתוח מבריק על נושא זה. בנוסף לשני הגירעונות (בהוצאות הממשלה ובמאזן התשלומים) מדובר כאן על גירעון שלישי. מעניין ומפתיע הוא, החישוב של הכלכלן את התשואה לחברה מהשקעות הממשלה בתשתית.

להשלמת העיון ברשימה של קוטנר, וזו על התשתית, אנו מביאים רשימה של עוד כלכלן חשוב מארצות הברית, רוברט רייך. **לשוק העולמי משמעויות חברתיות וניהוליות**, ורייך מתייחס בחכמה רבה למציאות החדשה.

בגיליון זה **מדור חדש: בתנועת העבודה בעולם**. הכוונה להביא דברים "פנימיים" יותר של האיגודים המקצועיים ומפלגות העבודה בעולם. הפעם אנו מביאים התייחסות לשיעור האמיתי של האבטלה בארצות הברית. קיימת ביקורת על הדרך בה מגיעים לנתונים, והיא בסקר באמצעות טלפונים. למי אין טלפונים? לחסרי הבית, כמובן. יש המדברים על שלושה ואפילו על חמישה מיליון חסרי־בית. חלקם ילדים וזקנים, ויש שגם עובדים, אבל יש להניח שיש הרבה מאוד מובטלים. כאשר מצויים תשעה מיליון מובטלים ועוד כמיליון חסרי־בית - הרי זה מספר משמעותי. מכל מקום, רשימה קצרה זו מדגימה איך אפשר לשקר באמצעות הסטטיסטיקה.

רשימה נוספת, במדור החדש, היא מתוך ביטאון האיגודים המקצועיים באמריקה הלטינית, ובה דיון במשמעותו של הסקטור הלא־פורמלי, מה שמכנים בארץ "השוק השחור". לשוק זה, שאינו משלם מס, חשיבות שונה מארץ לארץ. למשל, בספרד ובאיטליה אין ספק שהוא חשוב ביותר, ומסביר את שיעורי האבטלה הגבוהים שם.

במדור תיאוריה, מאמר מרבעון פילוסופי בריטי, בו דן אנדרה גורץ **בחלוקה בין פנאי לעבודה** בחברה המודרנית. זאת בתקופה של אבטלה גבוהה ועלייה מתמדת בשעות הפנויות של העובדים, גם יחד. ללא ספק חשיבות רבה בהתייחסות לסוגיה זו.

עוד במדור תיאוריה, שתי רשימות מה-N.P.Q. האחת היא בעצם דבר המערכת של המוציא לאור, והשנייה של ז'אק אטאלי, סוציאליסט מצרפת, שעתה הוא ראש הבנק האירופי, שתפקידו לממן את שיקום מזרח אירופה.

על התרבות - רשימה קצרה, מאוד פיקנטית, על **ארנולד שוורצנגר**, אליל הקולנוע, החש בימים אלה לעזרת הנשיא בוש. אני מקווה, שתקראו רשימה זו במנה גדושה של הומור.

באירלנד **מכהנת נשיאה**. תמונתה מופיעה על שער ילקוט זה. במדור הספרים אנו מביאים סקירה על ספר, המסביר איך זה התרחש.

דן כרמון

על האחדות הסוציאליסטית

אייסו וולטייר EISSO WOLTJER

הרקע

מבחינה היסטורית, עוצבה המדיניות הסוציאליסטית על־ידי מפלגות ותנועות לאומיות. הערכים הסוציאליסטיים פותחו במסגרת גבולות לאומיים ועל־כן זכו לפירושים שונים. מאז אמצע שנות ה־70 פועל האינטרנציונל הסוציאליסטי להגברת השיתוף במרבית העניינים המדיניים הגלובליים. במישור האירופי נחשבות המפלגה הסוציאליסטית בפרלמנט האירופי והקונפדרציה של המפלגות הסוציאליסטיות כמכשירים ממשיים לחיזוק התיאום הפוליטי במסגרת הקהיליה האירופית ובאירופה כולה. השינויים המהירים שחלו במסגרת העבודה של הקהיליה האירופית והאירועים האחרונים במזרח אירופה, הגבירו את הצורך בשיתוף בין הכוחות הסוציאליסטיים הפועלים במישור האירופי.

רשת של סוציאליזם דמוקרטי באירופה

בדין וחשבון שהוגש על־ידי וים קוק (WIM KOK - יושב ראש הקבוצה) לקונגרס האחרון של הפדרציה, מסתבר כי הסוציאליזם הדמוקרטי באירופה מורכב משישה גורמים:

-מפלגות לאומיות
-קבוצות פרלמנטריות לאומיות
-חברי ממשלה וחברי מועצת אירופה
-הקבוצה הסוציאליסטית בפרלמנט האירופי
-חברי הוועדה האירופית
-קונפדרציית המפלגות הסוציאליסטיות.

(בנוסף לכך קיים האינטרנציונל הסוציאליסטי שכלל לא הוזכר בדו"ח של קוק).

כל הגורמים הללו ממלאים תפקידי תיאום ושיתוף במגמה לקדם את המיזוג הפוליטי, הכלכלי והחברתי של אירופה. יש להקפיד על דיווח שוטף ומעודכן בתחומי הפעילות השונים כגון בעת משבר המפרץ, ובכל הקורה באמריקה הלטינית או באפריקה. היחסים בין הקבוצה לבין הקונפדרציה יתואמו במסגרת קונגרס הקונפדרציה המתקרב ובא ובאמצעות הבחירות ב־1994.

אייסו וולטייר

לקראת ניצחון בבחירות 1994

הקבוצה הסוציאליסטית בפרלמנט האירופי תעמוד לשיפוט הבוחר בבחירות 1994. בעשור הקודם חל שינוי בהתנהגות הבוחר האירופי וחלה ירידה באוריינטציה הפוליטית־מפלגתית שלו, עתה הוא מוכן לבחור בהתאם לתחושותיו האישיות. מגמה זו שונה במדינות שונות, אך

EISSO WOLTJER, נציג הולנד בפרלמנט האירופי.
מתוך: ELF - EUROPEAN LABOR FORUM,
סתיו 1991.

תרגום: **חנה לש.**

נחוצה מוטיבציה חדשה ויש לגבש טיעונים חזקים כדי שהסוציאליסטים ישיגו את מטרתם ויוכיחו שהם הכוח הפוליטי החזק ביותר באירופה והיחידים המסוגלים להקים אירופה יותר צודקת, יותר חברתית ויותר דמוקרטית.

יש להתבסס על מצע בחירות המחייב את כולם: את הקבוצה, את הקונפדרציה על מפלגותיה, ואת הקבוצות הפרלמנטריות השונות. יש לגשת מיד להכנת המצע גם אם הדבר כרוך בוויכוחים קשים ומרים. יתרה מזאת, המצע יהווה תכנית ברורה, מחייבת וחיובית המשקפת את המטרות הסוציאליסטיות באירופה. הוא יהווה בסיס ליוזמות החקיקה של הקבוצה הסוציאליסטית ועליו לשכנע את הבוחר. המצע יביא שינוי משמעותי ביחסים שבין הגורמים השונים המוזכרים בדו"ח קוק. במישור האירופי והלאומי, יתייחסו הקבוצות הפרלמנטריות להחלטות הקונפדרציה ולהצהרותיה הפרוגרמטיות כאל בסיס להחלטותיהן־הן.

חידוש הקונפדרציה: לקראת מפלגה סוציאליסטית אירופית

כבר קיימות מספר יוזמות לחידוש הקונפדרציה. ברמות שונות החלו מפלגת הפועלים הסוציאליסטית הספרדית, המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית, ה־SPD הגרמנית ואחרונה חביבה הקונפדרציה עצמה לדון בהליכים העשויים להוביל לאיחוד סוציאליסטי באירופה. אף כי הדיון כבר נמשך כ־25 שנה, לא קרם עדיין עור וגידים.

יחד עם זאת הוצעו מספר הצעות איכותיות:

- החלטות הפדרציה תחייבנה את כל המפלגות השותפות,
- קבלת החלטות תתנהל באמצעות הרוב במקומות בהן יש ממשל קהילתי,
- הגברת העצמאות הפיננסית של הקונפדרציה,
- בחירת נציגים לקונגרס הקונפדרציה באמצעות המפלגות הלאומיות.

יש להתקדם בתחומים אלה עד להתכנסות הקונגרס בשנה הבאה ולאמץ שינויים משמעותיים כדי שנוהלי הקונפדרציה הסוציאליסטית לא יפגרו אחר מפלגת העם האירופית. מפלגה זו אימצה שיטת בחירות בהן קובע הרוב. יתרה מזאת, יש בה תיאום פוליטי במישור הרם ביותר, דהיינו, בין ממשלות, שרים וקומיסיונרים. היא שואפת להגיע לעמדה בכירה בקהיליה האירופית ובִיבשת כולה באמצעות יצירה תנועה פוליטית בין־אירופית.

כדי לחזק את השיתוף, יש להגדיר את המדיניות הסוציאליסטית ולהגיע לידי הסכם בתחומים שונים:

- תוכן ומבנה המדיניות הביטחונית,
- הגדלת הקהיליה ורפורמה סטרוקטורלית,
- יוזמות פיתוח חדשות,
- פיתוח אמצעים מעשיים לשמירת הסביבה,
- מדיניות חברתית אשר תתחשב בצרכי הקהיליה ובהידוק היחסים הכלכליים בה,
- הסכמה בדבר ההשלכות התקציביות של מדיניות זו.

רפורמה סטרוקטורלית

מעשית כדאי לאמץ מיד:

- יוזמות לפעולה משותפת של הקונפדרציה הסוציאליסטית, הקבוצה הסוציאליסטית והקבוצות הפרלמנטריות הלאומיות במסגרת הקהיליה האירופית,
- מינוי פורמלי של נציגי הקבוצה אשר יחוייבו בדיווח קבוע,
- לוח זמנים ופעילות לגבי מפגשים בין דוברי הקבוצות הפרלמנטריות הלאומיות לבין פעילי הקבוצה הסוציאליסטית והקונפדרציה,
- שיתוף בין מזכירויות הקבוצות הפרלמנטריות הלאומיות, המפלגות הלאומיות, הקונפדרציה והקבוצה הסוציאליסטית, בין היתר גם חילופין זמניים בין צוותי עבודה,
- רמת נציגות נאותה במישור קבוצות העבודה של הקונפדרציה, להגברת יעילותן,
- שינויים סטרוקטורליים ביחסים בין הקבוצה הסוציאליסטית לנציגויות הלאומיות והמפלגתיות כדי לאבטח את ייצוגם ההולם.

ש להודות, כי בשנים האחרונות אומצו שינויים בכל המישורים וכי מודעות הזהות האירופית הולכת וגוברת. כסוציאליסטים, אנו יודעים כי יתר קואופרציה תאפשר לנו להתמודד עם דרישות האינטגרציה האירופית ואף להשיג את יעדינו הפוליטיים.

המפלגה הדמוקרטית החדשה זכתה בבחירות בשני מחוזות בקנדה

פיטר פרונגוס ☐ PETER PRONGOS

במסגרת ויכוח טלוויזיוני לקראת הבחירות האחרונות לבית המחוקקים של קולומביה הבריטית, ייצג מייקל הארקורט את ה־NDP (המפלגה הדמוקרטית החדשה), כשבידו האחת תעודת ביטוח בריאות ובשנייה כרטיס אשראי אמריקני. הוא הכריז ואמר, כי בבחירות אלה חייב הבוחר להחליט אם יתמוך במפלגה המגינה על מערכת הבריאות הקיימת, או באלה הרוצים לאמץ את השיטה האמריקנית.

ניצחונה המוחץ של ה־NDP ב־17 באוקטובר, כמו גם ניצחונה המדהים בססקצ'ואן כשבוע לאחר מכן, מצביעים על העובדה כי יותר ויותר קנדים מעדיפים את התכנית החברתית של המפלגה הדמוקרטית החדשה, שתחייתה החלה ב־1989, כאשר עלתה לשלטון במחוז יוקון הנידח. שנה לאחר מכן נבחרה ממשלה בהנהגת בוב ריי באונטריו, המחוז הגדול ביותר בקנדה ומרכזה התעשייתי. לאחר ניצחונה במחוזות המערביים הכוללים כ־52% מן האוכלוסייה, מוכנה כעת המפלגה לקרוא תיגר על ממשלתו השמרנית של בריאן מאלרוני ועל מדיניותה הכלכלית והחברתית אשר גרמה אשתקד למיתון חמור.

בקולומביה הבריטית זכתה ה־NPD ב־51 מבין 75 המושבים בבית המחוקקים המחוזי. הדבר התאפשר בעיקר בגלל השחיתות וחוסר הכשרון של מפלגת השמרנים ה־SOCIAL CREDIT PARTY, אשר הביאה למעשה את הקץ על עצמה. מפלגה זו, בה התאחד הימין מול הסוציאליסטים, שלטה בקולומביה הבריטית מאז 1952. אולם בשנים האחרונות נאלצו אחדים מבין שריה להתפטר בשל שערוריות בתחום עסקי מקרקעין, ניגוד אינטרסים והכשלת דין צדק.

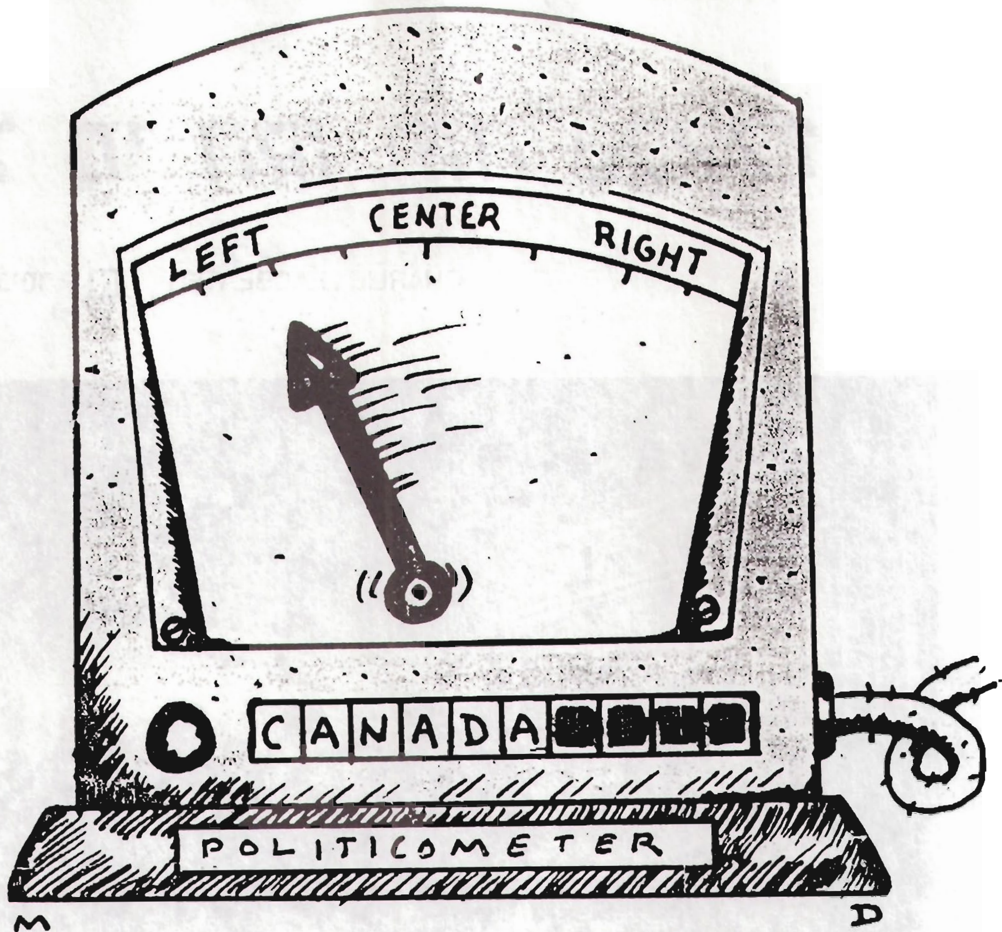
בעקבות זאת הצהיר מייקל הארקורט (48), מנהיג ה־NDP ועורך דין, שכיהן שלוש פעמים רצופות כראש עיריית ונקובר, כי ממשלתו תקפיד על ניקיון כפיה. כמו כן הבטיח לשמור על איכות הסביבה, לספק שירותי בריאות וחינוך טובים ולאזן את התקציב. מצע הבחירות כלל שכר שווה לנשים, העלאת משכורת המינימום, חופש בחירה בתחום ההפלות, סיוע לעסקים קטנים, הסדר תביעות המקרקעין של האינדיאנים וסיוע לאמנויות. כמו כן התחייבה המפלגה לפעול לביטול התחיקה נגד האיגודים המקצועיים.

ארבעה ימים לאחר ניצחונה בקולומביה הבריטית, השיגה ה־NDP ניצחון מרשים בססקצ'ואן, כשזכתה ב־55 מבין 66 המושבים בבית המחוקקים המחוזי. היא שמרה על כוחה באזורים העירוניים ואף זכתה באמונם של האיכרים אשר נפגעו קשות מן המיתון. מנהיגה, רוי רומנוב, בנו של פועל רכב שהיגר מאוקריינה, הבטיח לגבש תכניות להצלת המשקים החקלאיים ולהקטין את מסי הקניה המחוזיים. הוא פרגמטיסט, אשר נשבע לא להוציא כספים שאינם בהישג ידו: "אינני אידיאולוג ולדעתי אין להתייחס להלאמה כאל יעד ריאליסטי... פשוט אין לנו הכסף לכך".

PETER PRONGOS משמש כפרופסור למדעי המדינה באוניברסיטת ונקובר, קולומביה הבריטית.

מתוך: IN THESE TIMES, אוקטובר 1991.

תרגום: **חנה לש.**

שלוש ממשלות ה־NDP יאמצו מדיניות זהירה בעיקר בענייני כלכלה ויימנעו מלהרגיז את אנשי העסקים. ואולם תושבי קולומביה הבריטית וססקצ׳ואן יכולים לצפות למדיניות מתקדמת כמו זו הנהוגה באונטריו, בה העדיף ראש הממשלה בוב ריי להקצות תקציבים עבור הכשרת מפוטרים במקום לאמץ תקציב צנע. הוא גם הצליח לשמור על רמת התקציבים בתחום החברתי ובתחום שירותי הבריאות תוך הטלת מסי ״עונשין״ על סיגריות ועל מכוניות הזוללות דלק רב.

תחיית ה־NDP אכן התרחשה במועד, שכן לאחר שבע שנות ממשל שמרני קנדה הלכה והתדרדרה מאוד. השירותים החברתיים קוצצו, יש מיתון כלכלי, ומאות אלפי מקומות עבודה אבדו לארצות הברית ולמקסיקו בשל ברית הסחר החופשי, שאושרה ב־1988. משאלי דעת קהל מורים על ירידה של 14% לשמרנים. כשני שלישים מבין הקנדים רוצים לתקן ואף לבטל את הסכם הסחר החופשי ובוב ריי הבטיח לפעול בכיוון זה. יתרה מזאת, שלושת ראשי הממשלה המחוזיים מתכוננים להתמודד מול ממשלת מאלרוני בגין הקיצוצים בתקציבי הרווחה למיניהם. הנושא עומד במרכז הוויכוח על שינויים בחוקה, המתנהל בקהילות רבות ברחבי מדינה.

בוב ריי מעוניין לאמץ ״צ׳ארטר של זכויות חברתיות״, אשר יבטיח לכל קנדי מקום עבודה, דיור, שירותי בריאות ורווחה (זה מכבר הונהגה חוקה שתבטיח את שוויון המינים). במישור הלאומי ניצבת ה־NDP במקום השני, לאחר הליברלים ולפני השמרנים בהנהגתו של מאלרוני. אף כי המפלגה חזקה יותר מאי־פעם, היא נתקלת באופוזיציה משמעותית מצד עולם העסקים המקווה לשוב ולגרוף רווחים כמקודם. בוב ריי טוען כי ״ממשלתה השמרנית של קנדה שוב לא תוכל להתעלם מן ה־NDP ולהמשיך בשביל האידיאולוגי הצר שאימצה בעבר״.

של מי הקו הזה בכלל?

צ'רלי לידביטר □ CHARLIE LEADBEATER

הפוליטיקה סובבת סביב רעיון מרכזי אחד - רעיון השוק החברתי (SOCIAL MARKET). כמו מכוניות שמגיעות אל הכיכר מכיוונים שונים, כך סובבות המפלגות זו אחר זו באימוץ של זכויות האזרח, במחויבותן למגזר הציבורי ובנכונותן להסתגל לאירופיזציה. כל המפלגות מחויבות לגירסה מסוימת של השוק החברתי - כלכלת שוק אחראית מבחינה חברתית ויעילה מבחינה כלכלית. הרעיון של השוק החברתי מתאר את מה שהפך להיות התחום העיקרי של הפוליטיקה הבריטית. זה התחום שיש לתפוס כדי שהמפלגה תזכה בשלטון. עליית ערכו של רעיון השוק החברתי היא התוצאה הפוליטית החשובה ביותר של המיתון. אנו בתוככי המעבר, מעשור שבו רעיונות השוק החופשי היו בחזית הדברים, אל עשור שבמהלכו תתמקד הפוליטיקה ברעיונות של השוק החברתי. בשנות ה־80 היו מטרותיו של התאצ'ריזם ליצור חברה ללא תודעה, חברה שרק

צ'רלי לידביטר הוא עורך מדור התעשייה בעיתון FINANCIAL TIMES.

מתוך: MARXISM TODAY, יולי 1991.

תרגום: נורית גורן

לפרטים שבה יכולות היו להיות מטרות וחופש בחירה. החברה הייתה לא יותר מאשר תוצאה בלתי־מודעת ובלתי־מתוכננת של מיליוני בחירות חברתיות לא־מתואמות. עלייתם של רעיונות השוק החברתי מציינת את תחילתו של ניסיון לעורר מחדש את מודעותה של החברה לבחירה שהיא יכולה וצריכה לעשות.

בראייה ראשונה נדמה, כי אי־אפשר לטעון, שהשוק החברתי עושה מיפוי של הנושאים העיקריים של הפוליטיקה. זהו רעיון שמתגלגל בתחפושות שונות מזה עשרות שנים. מקורו בכלכלנים של השוק החופשי בגרמניה בשנות ה־40, והוא הפך לאבן הפינה של הפוליטיקה הגרמנית בשנות ה־60, בהנהגתו של הקנצלר ארהארד. הוא נשתל בבריטניה בשנות ה־70, בתור רעיון של שוק חופשי. השוק החברתי הוא כמו שיר פופ ישן, שמושר שוב ושוב על־ידי מבצעים מודרניים שרוצים לעשותו לשיר העיקרי באלבומיהם.

משמעותו של השוק החברתי אינה כה ברורה. המסורת השמרנית טוענת כי זה רעיון ניאו־ליברלי, שלפיו המדיניות היעילה ביותר מבחינה כלכלית והצודקת ביותר מבחינה חברתית מושגת באמצעות השוק, שהוא הכי פתוח והכי לא־מווסת. גישה זו שונה למדי מן החזון שעוצב על פי כלכלת השוק הסולידרית של מרכז אירופה, כגון אוסטריה וגרמניה.

תוכנו של הרעיון קלוש מאוד. אין זו תיאוריה כלכלית. אין לה מה לומר באופן מעשי על קביעתם של שערי הריבית, צורת הטלת המסים או קבלת החלטות לגבי ההוצאות הציבוריות, אלא רק במונחים כלליים ביותר. אין זו אידיאולוגיה פוליטית המבוססת על ערכים מוגדרים. אין לה גיבוי של ניתוח מקיף. הרעיון של השוק החברתי ריק מתוכן לא פחות מאשר סיסמה פוליטית.

אבל דווקא ריקנות זו היא שהבטיחה את אריכות ימיו כנקודה שסביבה מתרכזים פוליטיקאים, דור אחר דור, וחפצים לסגל את הרעיון לנסיבות הפוליטיות שניצבות בפניהם. הסיסמאות צוברות מח עצום כאשר הן מבטאות תזוזה במרכז הכובד הפוליטי. לשון פוליטית יכולה להתנוון במשך שנים בשוליים ולזכות לפתע ברלוונטיות, כאשר היא מבטאת שינוי משמעותי בקדימויות הפוליטיות והחברתיות. לשון השוק החופשי של התאצ'ריזם שלטה בפוליטיקה הבריטית בשנות ה־80, מפני שנתנה ביטוי להתפכחות מכישלונותיו של ההסדר שנקבע לאחר המלחמה. עתה, לשון השוק החברתי מציבה בפני הפוליטיקה משימה מרכזית לשנים הקרובות - ליצור את התנאים הדרושים לשוק חברתי מצליח. לכך ישנם שני תנאים בעלי חשיבות מרכזית, ואם לא יתמלאו, יחסרו לשוק החברתי היסודות הדרושים.

ראשית, כלכלה של שוק חברתי משגשג נוקטת גישה חברתית לייצור. היא מכירה בכך שייצור הוא פעילות קולקטיבית, הזקוקה למוסדות חזקים שיגשרו על הפער בין המגזר הציבורי והמגזר הפרטי, כדי לתמוך בחינוך ובהכשרה ולהפיץ טכנולוגיה והשקעות.

הכלכלה של השוק החברתי תפעל כראוי לא רק בגלל סדרה של חילופי השוק (MARKET EXCHANGES), אלא תכלול רשת סבוכה של שותפויות, יחסים קואופרטיביים, התחייבויות וחובות. בכלכלה מצליחה כזו יש אותה חשיבות ליד הנסתרת של השוק וליד הנסתרת של התרבות הכלכלית שלה, אשר לדוגמה קובעת את הערך שהיא מעניקה להשקעה ולחינוך. אף אחת מן המפלגות אינה מכירה את מידת השינוי המוסדי וההפיכה התרבותית הדרושים כדי להפוך את בריטניה למשק של שוק חברתי מצליח מבחינת גישתו לחדשנות ולייצור.

שנית, יש לארגן את החברה סביב עקרונות של צדק חברתי ושל יעילות כלכלית. השוק לא יהיה המנגנון היחיד להפצת התגמולים, המשאבים וההזדמנויות.

כל המפלגות מחויבות לבריטניה שתהיה יותר רגישה ודואגת, אבל הן נדחפות לכיוון זה על־ידי ההגזמות הקיצוניות של אי־השוויון שיצר התאצ'רים. הן לא נמשכו אל השוק החברתי בגלל תפיסה חיובית של צדק חברתי, שמבטיחה לשנות את החברה.

יצירת כלכלת שוק חברתי מוצלחת זקוקה לתכנית רדיקלית של מודרניזציה, שתסחוף את המוסדות ואת התרבות בבריטניה, אם היא תגרור בעקבותיה פרגמטיזם וזהירות, יהיה זה כישלון חרוץ.

בפולמוס זה עומדת על הפרק הסוגיה מה

משמעותן של אזרחות ושל קהילה בכלכלה המודרנית. על הפרק עומדות הזכויות והחובות של האזרחים שיוכלו להתקיים בכלכלה הפתוחה לשוקי העולם. זה סובב בעיקר על השאלה האם יש בנמצא אידיאה חזקה דיה של אינטרס חברתי משותף, שתהיה בסיס לתפיסות לגבי הצדק בייצור והחלוקה בחברה המודרנית.

הפוליטיקה הגיעה אל נקודה זו בגלל כישלונן של גרסאות מוקדמות יותר באשר לתפקידים הכלכליים של האזרחים ושל הקהילה. במדינת הרווחה של קיינס, שהייתה נהוגה בשנות ה־50 וה־60, היה קשר ברור למדי בין הכלכלה, הקהילה והאזרחים. הצמיחה הכלכלית איפשרה עודף חברתי, שמימן הוצאות ציבוריות קולקטיביות על חינוך, בריאות, דיור ותחבורה. תכניות חברתיות אלה ביססו את הכלכלה על־ידי כך שעודדו את הביקוש ויצרו את המסד החברתי להסכמה הפוליטית שלאחר המלחמה. בהקשר זה של צמיחה חזויה ומנוהלת היטב אפשר היה להרחיב את רעיון האזרחות.

לאזרחות היה תמיד תוכן פוליטי וחוקתי: הזכויות הדמוקרטיות שלנו והזכות לשוויון בפני החוק. אולם בשנות ה־50 וה־60 קיבלה האזרחות גם אופי סוציו־כלכלי, כתוצאה מהכללת זכאויות לתשלומי רווחה, לחינוך ולדיור.

כתוצאה מכך, נטלו על עצמם המדינה והמגזר הציבורי הרבה יותר חובות כלפי האזרחים. הם הבטיחו להם לא רק זכויות פוליטיות, אלא מעגן מבטחים כלכלי שבתוכו מובטחת להם רמת חיים מינימלית.

כדי להקים את מעגן המבטחים הזה, התערבו הפוליטיקה והמדינה בכלכלה ובשוק. האנשים ביטאו את אזרחותם ומימשו אותה גם על־ידי צריכה של סחורות שסופקו על־ידי המגזר הציבורי. כלכלה לאומית יציבה הייתה מסוגלת לספק זכויות אזרחיות רחבות יותר בתוך המסגרת הברורה של מחויבות לסיפוק צרכים קולקטיבי.

הקשרים הללו בין הכלכלה, האזרחים והקהילה לא היו יכולים להימשך. התפיסה המורחבת של האזרחות אינה יכולה להתבסס על כלכלה מידרדרת, שניצבת בפני תחרות עולמית גוברת והולכת. מושג הקהילה והאינטרסים הקולקטיביים נפגע כתוצאה מניידות חברתית, דיפרנציאציה חברתית גוברת וכיתתיות פשוטה, כאשר האנשים ניסו להגן על עצמם מפני ההידרדרות.

התאצ'ריזם ניסה להטות את החברה מהפוליטיקה לכלכלה. ההידרדרות הכלכלית של בריטניה נבעה מן הפוליטיזציה של ההחלטות הכלכליות. הממשל נמנע מהחלטות קשות. עסקים שצריכים היו להיסגר המשיכו להתקיים בעזרת סובסידיות. הוא נכנע לדרישות שכר של האיגודים המקצועיים, שצריך היה לסרב להם. על־פי התאצ'ריזם צריך היה להרחיק את ההחלטות הכלכליות מן העולם המשחית של הפוליטיקה, ולהחזירן למקומן הראוי במחוזות הכלכלה. כדי להשיג זאת צריך היה השוק לשלוט במדינה כמנגנון להקצאת משאבים. זה מצידו, גרם לתזוזה מן הציבורי אל הפרטי, מקבלת החלטות קולקטיביות לבחירה אינדיבידואלית.

המטרה הייתה ליצור חברה דינמית, בלתי־מודעת מבחינה כלכלית, המורכבת מפרטים בעלי זכויות אזרח מוגבלות, מתחושת קהילה מוגבלת, אבל עם תיאבון לא מרוסן ליוזמה ולצריכה. התאצ'ריזם האמין כי רק לפרטים יכולות להיות מטרות כלכליות. החברה לא הייתה אלא הסדר שמאפשר לפרטים לרדוף אחר מטרות אלה. אנו מתאספים יחד כדי להרוויח כסף זה מזה ולהילחם זה בזה, לא יותר. אי־אפשר היה לעסוק ברווחת החברה בצורה מודעת וקולקטיבית. מצבה של החברה היה יכול להיות רק תוצר לוואי לא־מתוכנן ולא־מכוון של הרבה מאוד בחירות פרטיות. הכלכלה יכולה להיות דינמית רק על־ידי הרדמת החברה.

הופעתו של השוק החברתי כנקודת התארגנות לפוליטיקה היא התוצר העיקרי של כישלון החזון התאצ'רי. הפוליטיקה מנסה למפות יחסים חדשים בין הכלכלה, האזרחות והקהילה. חמישה גורמים הביאו לנקודה זו.

הראשון הוא עלייתו של השוק. מקובל עתה על הכל, כי השוק הוא עניין מרכזי בכל כלכלה יעילה. התכנון הריכוזי איבד את חינו כאמצעי, דרכו צריכה החברה לנסות לשלוט בעתידה הכלכלי בצורה קולקטיבית. בעתיד, כל ניסיון לשמור על האזרחות ולתת ביטוי לקהילה יצטרך להיות בתיאום עם כלכלת השוק. השאלה היא: איזה סוג של כלכלת שוק?

הקוטביות הקודמת, שבין שוק ותכנון, אינה נוגעת

לכך. הקטבים החדשים של הפולמוס יהיו: האם הכלכלה היא שוק חופשי או שוק חברתי, מוגנת או פתוחה לסחר, לווה או מלווה, מנצלת את הסביבה או אחראית לה?

שתי התפתחויות היסטוריות נפגשות ברעיון השוק החברתי: עלייתן של כלכלות השוק בכלכלת העולם והתמוטטותן של כלכלות מתוכננות. משהתפזר האבק הראשון לאחר התזוזה היסודית במושגי הפולמוס הפוליטי, מחפשים האנשים דרך הלאה, שתאפשר לכלכלות השוק להיות בעלות תודעה ואחריות מבחינה חברתית.

הגורם השני הוא הכישלון הכלכלי היחסי של משקי השוק החופשי בהשוואה למשקי השוק החברתי. המשקים העיקריים של השוק החופשי, המבוססים על אינדיבידואליזם, על אי־ויסות ועל שוקי כספים לא־כבולים - ארצות הברית ובריטניה - נתונים במיתון. משקי השוק החברתי היציב בגרמניה וביפן מצויים בתנופת צמיחה.

השוני הזה במצבן משקף התפתחויות הרבה יותר עמוקות. משקי השוק החברתי מצליחים מפני שהתגברו על חסרונות השוק. הם מסוגלים לפצות על נטיית השוק להעניק חשיבות־יתר לטווח הקצר. יש להם יכולת רבה יותר לקבל החלטות אסטרטגיות מתוכננות לגבי מסלול ההתפתחות הכלכלית שהם רוצים לנקוט כחברה. יש להבחין בין יכולת אסטרטגית זו לבין תכנון. היא דורשת שיתוף פעולה בין הממשלה המרכזית והמקומית, הבנקים והתעשייה, החברות הגדולות וספקיהן.

להלן שתי דוגמאות: הגרמנים בחרו להתמקד בחלל כמגזר שמן הראוי להתפתח בו בעשור הבא, כדי להחליף את ירידת הצמיחה שנגרמת על־ידי חברות המכוניות והאלקטרוניקה. הדבר הושג על־ידי ארגון מחדש של כל תעשיית החלל הגרמנית סביב "דיימלר־בנץ" בשיתוף פעולה עם הבנק הגרמני, ובחסות המדינה. בעשור הבא, תתפוס תעשיית החלל הגרמני את מקומה של התעשייה הבריטית בתור התעשייה הגדולה ביותר, עם הצמיחה הרבה ביותר באירופה.

הגרמנים מוציאים יותר על מחקר ופיתוח, הן באוניברסיטאות והן בעסקים, אבל מה שחשוב יותר - יש להם מערך של מוסדות ביניים, הממומנים על־ידי המגזר הציבורי והפרטי, כמו מוסד מקס פלאנק ואיגודי הסחר, שמסייעים לגשר על הפער בין האוניברסיטאות לעסקים. מוסדות גישור אלה יוצרים את הבסיס ללכידות רבה יותר בפוליטיקה.

הקשרים מתחזקים בעזרת מערך של חובות והתחייבויות, ולא רק באמצעות חוזים והעברת כספים מיד ליד. משקים מצליחים צריכים לעודד הן תחרות והן שיתוף פעולה.

הגורם השלישי הוא רתיעה מן ההשלכות המוסריות של השוק החופשי. תחייה זו של אחריות חברתית מקבלת צורות שונות. אבל החוט המשותף הוא הרעיון, שהחברה ניצבת בפני בעיות קולקטיביות, והיא הוגנת או יעילה דיה כדי למצוא להן פתרונות קולקטיביים. אחד המקורות לדאגה הוא אי־השוויון, שמתבטא בזעקה על שכר המנהלים; אחר הוא אי־היעילות הסביבתית והכלכלית של התחבורה הציבורית המנוונת. יש תחושה רבה יותר של מחויבותנו לחברות עניות יותר ולחברות העתיד שנוריש להן את הסביבה.

המוטיב השכיח הוא, שאי־אפשר לעשות הפרטה גמורה של האחריות. אי־אפשר יהיה לשמור על המארג החברתי אם מעודדים ללא הרף את האנשים להתחמק מאחריות לכל מי שאינו שייך למשפחתם או למעסיקיהם. כדי לזכות בלגיטימיות, צריכה כלכלת השוק לשמור על תחושת הקהילה והשתייכותם ולא רק לספק מוצרי צריכה בני־קיימא.

הגורם הרביעי הוא הלחץ לעצב מחדש את היחסים בין האזרחים, החברה והמדינה. זה משפיע על הזכויות הפוליטיות והסוציו־כלכליות של האזרחים.

סדר היום באשר לאזרחות פוליטית נע בתגובה לריכוזיות ולסמכותיות של התאצ'ריזם. הסימנים של הסדר חוקתי חדש בין האזרחים למדינה מופיעים סביב ייצוג יחסי, מגילת הזכויות, חידוש הממשל המקומי והאצלת סמכויות. רפורמות אלה ינסחו מחדש מה משמעותה של אזרחות פוליטית. את מקומו של הקשר היחיד והקובע בין האזרח לממשלה המרכזית יתפוס מרקם של יחסים בין האזרחים לבין המוסדות הפוליטיים. כוחה הכלכלי של המדינה יהיה מפוזר יותר, אבל כתוצאה מכך אולי תוכל המערכת הפוליטית להעניק לכלכלה יותר יציבות.

כמו כן, מוגדר מחדש תפקידה של המדינה בתור

ספקית שירותים, ויחד עימו גם תפיסת האזרח כצרכן. המשבר של המגזר הציבורי, שהתאצריזם איתר בשנות ה־70, טרם בא על פתרונו. בעשור הקרוב יחולו רפורמות מרחיקות־לכת במגזר הציבורי, שישנו את דרך מתן השירותים, את נותן השירותים, את התשלום עבור השירותים ואת השירותים שאנו זכאים להם. התפיסות הישנות בדבר אספקה המונית וקולקטיבית מפנות את מקומן לרעיונות בדבר בחירה וגמישות. רפורמות אלה ישנו את אופיה של האספקה הקולקטיבית, את מהותן של זכויות האזרח מבחינת המדינה ואת הדרך למימוש זכויות אלה. אנו עדיין מחפשים דרך נכונה מבחינה כלכלית לאחריות הציבורית.

הגורם האחרון הוא האירופיזציה. השוק החברתי מתאים במיוחד להיות אמצעי לסגירת הפער בין הקפיטליזם של השוק החופשי בבריטניה והקפיטליזם של השוק החברתי בגרמניה - הלב של מרכז אירופה.

אבל אין זה רק אמצעי. זהו ציון דרך של שינוי גמור במוקד של ה״טורים״. בשנות ה־80 הם נטלו את רוב הרעיונות החדשים שלהם מעבר לאוקיאנוס האטלנטי. עתה הם נושאים עיניהם מעבר לתעלה. גם תנועת הלייבור נעשתה במודע יותר אירופית. היא ניסתה להיות למפלגה סוציאל־דמוקרטית אירופית. עלייתו של השוק החברתי היא ביטוי להכרה שהפוליטיקה הבריטית תתארגן יותר ויותר סביב סוגיות אירופיות.

סוגיות אלה ייסובו במידה גוברת והולכת על טבעה של האזרחות האירופית ואופיה של הקהילה. בשנים האחרונות שלטו בפוליטיקה האירופית כלכלת השילוב, התכנית לקראת 1992 והתנאים לאיחוד כלכלי וכספי. אבל בשנים הבאות יכלול סדר היום יותר ויותר סוגיות של אזרחות: מי יוכל לטעון לאיזה זכויות אזרחיות כאזרח של הקהילה האירופית לעומת אזרח של אחת המדינות החברות? התנאים של האיחוד הפוליטי יגדירו את הזכויות החוקתיות של האזרחים. באופק נראות שאלות שנוגעות למדיניות הפיסקלית האירופית ולמידת ההגנה החברתית. הפוליטיקה האירופית תעבור בהדרגה מסוגיות של יצירת שוק אחד ומטבע אחת לשאלות חברתיות ופוליטיות שנוגעות לטבעה של האזרחות האירופית. הפוליטיקה הבריטית תצטרך ליטול חלק בתנועה זו.

וכך השוק החברתי עלה לבמת הפוליטיקה על־ידי כוחות אדירים שעוררו שלוש שאלות יסוד. והשוק החברתי הוא המטריה שמתחתה מצאו שאלות אלה מסתור. כיצד אפשר לארגן מחדש כלכלה מתנוונת, הנוטה למיתון, כדי להזרים דינמיות ומשמעות? מה הן הזכויות של אזרחים ואיך אפשר להעניק אותן בכלכלה בין־לאומית מתחרה? מהו טיב הקשרים, שפירושם כי חברה היא יותר מאשר שוק, וכיצד הם יכולים להנחות את המדיניות.

הבעיה היא שהשוק החברתי יכול להסתיר שאלות אלה או לסייע בהוצאתן לאור. נוסח אחד של פוליטיקת השוק החברתי יתעלם משאלות אלה. הוא מופיע בתחפושות שונות, שאחת מהן היא התאצריזם בעל הפרצוף האנושי. הן מתייחסות אל השוק החופשי כאל מרווח נשימה יציב ונוח למדי, לאחר המהומה של שנות ה־80. השוק החברתי בתור מעין חניון על אם הדרך, שהפוליטיקה יכולה לעצור בו כדי לנוח.

גישה פרגמטית כזו לשוק החברתי תהיה אסון, שכן דבר אחד ברור, בריטניה זקוקה לרדיקליזם מתמשך כדי לעבור מודרניזציה. הדבר מתבטא באופן שבו חולשותיה הכלכליות המקומיות הטילו אותה למיתון; הוא מתבטא גם בעומק המשבר שהמגזר הציבורי ניצב בפניו. טיפול חובבני לא יספיק. דרושה רפורמה רדיקלית, שתקיף הן את השורש והן את הענפים. במקום שוק חברתי סטטי, שרק מחזיק את החברה בסטטוס קוו, אנו זקוקים לתכנית של שוק חברתי שתאפשר מודרניזציה, עם שאיפה ארוכת נשימה להחדיר את הרפורמה אל מוסדות החברה ותרבותה. כדי ליצור את התנאים הדרושים לשוק חברתי מצליח, צריכות להיות לתכנית הרפורמה הזו שתי מטרות עיקריות.

הראשונה היא ליצור את הבסיס החברתי של הכלכלה התחרותית. פירוש הדבר מדיניות ממשלה משולבת עם רפורמה במוסדות הכלכלה ושינויים בתרבות הכלכלית שלנו. אלה צריכים לנוע בצוותא.

מטרת המדיניות הממשלתית הפורמלית תהיה ליצור מסגרת הרבה יותר מפותחת של חוקים

ומוסדות, שבתוכה יפעל המגזר הפרטי. מטרת המדיניות הציבורית תהיה ליצור מרחב ציבורי סביב העסקים. לדוגמה, צעד משפטי חיוני יהיה לשנות את החוקים המסדירים השתלטויות, כדי להתרחק מתרבות העסקות אשר מערערת מאוד את יציבותן של חברות יצרניות. בחזית המוסדות, פירוש הדבר יהיה מתן חסות של הממשלים, על התפתחותם של גופים המקשרים בין המגזר הציבורי והפרטי, כדי להעביר אנשים, מיומנויות וטכנולוגיה מזה לזה. בריטניה זקוקה למוסדות כלכלה מקומיים חזקים יותר, שיאגדו מעסיקים ורשויות מקומיות, פוליטיקה וכלכלה ברמה המקומית.

המוסד שיעמוד במרכז הרפורמה יהיה הפירמה. כל תכנית בת־קיימא של השוק החברתי צריכה לפעול לשינוי רדיקלי בעסקים. למרות שלמפלגות הפוליטיות יש מדיניות לגבי השקעות, תעשייה, חינוך והכשרה, לאף אחת אין מדיניות לגבי הפירמה עצמה. הדיון שהתנהל בשנות ה־80 התמקד בשאלות של בעלות, הפרטה והלאמה, ולא באחריות על העסקים וביצועיהם. כתוצאה מכך יצאו הפירמות כמעט ללא פגע.

המטרה העיקרית של מדיניות כזו תהיה לתקן את חוסר האיזון במחויבות העסקים בבריטניה. המחויבות העיקרית של הפירמות הבריטיות נתונה לבעלי המניות שלהם, לבעלי הנכסים שלהם. בגרמניה וביפן הקשר עם בעלי המניות הוא מחויבות אחת מבין כמה מחויבויות של הפירמות. במשקים אלה, הפירמות הם במרכזו של מערך קשרים שיש לקיים. יש מחויבויות להשקיע בהתפתחות כלכלית מקומית; יש מחויבויות סביבתיות, מחויבות לעובדים לספק טיפול רפואי, הכשרה וטיפול בילדים; חובה עליהם לסייע לספקים ולפתח את מוצריהם ולשתף פעולה עם מעסיקים אחרים במימון הכשרה או מחקר ופיתות. הפירמות חייבות להכיר במחויבותן לקהילה, אבל גם לזכות בשעת הצורך בתמיכתם של מוסדות קולקטיביים.

אפשר יהיה ליצור כלכלה אחראית יותר מבחינה חברתית רק יחד עם פירמות אחראיות יותר מבחינה חברתית, שמכירות במחויבות החברתית שלהן ולא רק במחויבות הכספית והכלכלית.

רפורמות אלה במדיניות ובמוסדות יש לעשות בד בבד עם שינויים תרבותיים בציפיות ובערכים הכלכליים שלנו. התרבויות הכלכליות מתפשטות ויוצרות מושגים על מה שהוא מוסרי מבחינה כלכלית. בשנות ה־80 הייתה בחירת הצרכן, המקור לחובה מוסרית כלכלית, הן לגבי עצם הבחירה והן לגבי אספקת המוצרים. שנות ה־90 יעודדו רעיונות מסוג אחר לגמרי. חובה כלכלית תהיה ביחס לשמירה ולא לצריכה, השקעה בנכסים ולא דרדורם, ומתן ערך לחינוך וידע. רק חלק מן ההצלחה הכלכלית בגרמניה אפשר ליחס למוסדותיה. חלק ניכר ממנה יש ליחס לתרבות ולערכים שלה: ההכשרה, המקצועות והידע זוכים שם להערכה יותר מאשר בבריטניה. הגישה היפנית לחינוך מסתמכת על שיתוף פעולה בין מסירות ההורים והמשמעת המוסדית. אי־אפשר יהיה ליצור שוק חברתי בלא שינוי בתרבות הכלכלית של החברה, בלי שהאנשים ישנו את ערכיהם ואת דרכי התנהגותם.

התחום השני שזקוק לשינוי רדיקלי הוא הרעיון של צדק חברתי. בלי צדק חברתי השוק החברתי ריק מבחינה מוסרית, מפני שאינו מציע חלופה לשוק כדרך לקביעת ההזדמנויות לאנשים. עניין זה מעורר את השאלות הבאות: מה היקף המשאבים העומדים לרשותנו לנקיטת מדיניות של חלוקה מחדש? על איזה בסיס תיעשה החלוקה מחדש של המשאבים? מה הם עקרונות המוסר המנחים, האתיקה הציבורית החדשה, שעליהם יתבסס השוק החברתי?

האם יש לחלק את המשאבים על פי צורך, זכאות או תרומה? האם יש לארגן את החברה כך שאפשר יהיה לממש בחירה ושאיפות אישיות; האם הגנה על זכויות הפרט היא הבסיס לצדק חברתי? או שמא הדבר שצריך להנחות את החברה הוא הרעיון של טובת הכלל, אותם דברים שהיא מחלקת בין חבריה כדי שתהיה חברה תרבותית, והם אשר מצדיקים מיסוי של חלוקה מחדש? במלים בוטות, האם מישהו אמיד מעביר כסף למישהו פחות אמיד מתוך רגשות אשמה או פחד, בהכרה שכפרטים עליהם ליהנות משוויון ההזדמנויות או מפני ששניהם חברים בחברה שמאמינה ברמת טיפול מינימלית כלשהי?

החברה הבריטית יותר מדי מגוונת, יותר מדי מקוטעת, ולא תוכל להגיע ליותר מאשר הסכמה על תפיסה מינימלית של טובת הכלל. אבל חברה צריכה להיות יותר מאשר איגוד רופף, שתכליתו

היחידה היא לסייע לפרטים להשיג את מטרותיהם הצרות. לכן דרושה גישה שתחדש את הקשר בין זכויות הפרט לבין ערבויות קולקטיביות - אינדבידואליזם פרוגרסיבי. נראה כי לכמה עקרונות בכל זאת יש ערך, ומן הראוי לפתח אותם.

את החברה הבריטית מאפיינת תחושה עמוקה של הגינות ושל פרופורציה. ההגינות של מס הגולגולת הייתה אחת החולשות הגדולות שלה. גם הזעקה בדבר שכר המנהלים הביאה לידי ביטוי אותה תחושה של טיפול הוגן בפרט.

מחויבות זו לחברה הוגנת גוררת עמה מחויבות לחברה פתוחה ומריטוקרטית של שוויון הזדמנויות. מה התועלת בחינוך, אם אין תמורה לכשרון וללמידה? יש לפתוח את המוסדות הישנים של החברה הבריטית, הסגורים עקב דעה קדומה או זכויות־יתר. הפיכת בריטניה לחברה יותר פתוחה, שאינה כה מבוססת על מעמד, אלא היא חברה מריטוקרטית המושתתת על כשרון, פותחת סדר יום בעל פוטנציאל רדיקלי, עממי, המוקדש לשבירת הממסד הישן. זה הדבר שעמד מאחורי ההתקפה הפראית של התאצ׳ריזם על הממסד הישן שאיכזב את בריטניה. מייג׳ור ניסה להמשיך בה עם הסיסמה בדבר חברה חסרת מעמדות. עורק פוליטי עשיר זה של הזדמנויות לפרט, שיוצר את ההליכים להתפתחות שוויונית ולתמורה נאותה ליכולת הפרט, ממתין שינצלו אותו.

רעיון האחריות הקולקטיבית צריך להתבטא בשתי רמות שונות למדי, כדי שהקהילות יוכלו להגדיר את עצמן ולזהות את האינטרסים המשותפים להן. הראשונה היא הרמה המקומית, שבה הקהילות יכולות להגדיר את עצמן בניגוד לאומה. ייתכן שאפשר יהיה ליצור במועצות מקומיות, בערים או באזורים תחושה של אינטרס משותף, שלא ייתפס כך ברמה הלאומית. לפיכך, רפורמה פוליטית שמעבירה את הסמכות לקהילות משמעותיות יותר, היא תנאי מוקדם למדיניות של צדק חברתי המושתתת על הכרה באינטרס המשותף. אינטרסים משותפים אלה יהיו רלוונטיים לאנשים רק אם יהיו פתוחים וגלויים, ולרוב פירוש הדבר שיהיו מקומיים.

תחום שני שמושג האחריות הקולקטיבית חזק בו במיוחד, הוא במגעיה של בריטניה עם חברות אחרות. סוגיות בין־לאומיות יצרו נחשול אדיר של תחושת אחריות משותפת, הנעדרת מסוגיות מקומיות רבות. מתפתחת גם תחושה של האחריות הקולקטיבית שלנו לדורות קולקטיביים בעתיד. בתחומים אלה אפשר להעלות על הדעת מדיניות של אחריות חברתית המבוססת על תפיסה של טובת הכלל ולא זכויות הפרט.

במסעה מן השוק החופשי אל השוק החברתי, נחתה זה עתה הפוליטיקה הבריטית בשדה התעופה. קבוצה של פוליטיקאים מלאי תקווה, חסרי ביטחון, עמוסים כבודה רבה מן העבר, מביטים סביבם ומחפשים מנחה. זהו מעין טיול מאורגן פוליטי. אחדים רוצים לחזור למקום שיצאו ממנו זה עתה, ואילו אחרים בלאו הכי אינם בעד חופשות. יש ביניהם כאלה הלבושים היטב ובידם שיחון, והם רוצים להשאיר רושם טוב על זרים. ויש אחרים שגילו לפני זמן לא רב, כי בין אם ירצו ובין אם לאו, הטיול המאורגן אל השוק החברתי הוא הדרך היחידה להגיע ליעדם - השלטון (ניל קינוק, השמאל המתון ורוב רובה של תנועת הלייבור). הם אינם ששים כל כך לחופשה זו, אבל הם משוכנעים שתמורה נאותה ממתינה להם בסוף הדרך. למעשה, איש מהם אינו מצויד באמת למה שמחכה להם בהמשך המסע, אבל אין להם כמעט ברירה אחרת אלא להמשיך בדרכם.

גזע הוא עדיין הסוגיה המרכזית

אנתוני ארבלאסטר ☐ ANTHONY ARBLASTER

רטט של חרדה אחז באומה בחודש שעבר, כאשר הנשיא ג'ורג' בוש חלה במהלך הריצה שלו. הסיכוי המדאיג שאת מקומו יתפוס דן קווייל הבלתי־יאומן, הסיט את תשומת הלב ממה שבוש קיווה, ללא ספק להפוך לאירוע המרכזי של היום - נאומו באוניברסיטה של מישיגן נגד "הרעיון הנכון מבחינה פוליטית". במאוחר עלה בוש על העגלה, שיצאה לדרכה מזמן. אין ספק, שהוא הניח וייתכן שבצדק, כי יש קולות של בוחרים בסוגיה זו. אבל מה כל המהומה סביב "נכונות פוליטית" או "נכון מבחינה פוליטית" (PC)?

נראה, שמדובר במה שמכונה הגל החדש של אי־סובלנות בחיים הפוליטיים באמריקה, ובעיקר בתחום החינוך, באלפי הקריות של האוניברסיטאות והמכללות במדינה. על חופש הדיבור והדיון, ועל החופש האקדמי מאיים מה שכונה "המקארתיזם החדש". אותודוקסיה זו, החדשה לכאורה, מוציאה אל מחוץ לחוק גזענות, סקסיזם והומופוביה.

אנשים עשויים לשאול: אז מה רע בכך? האמת היא שאיש מבין הלוחמים ב־PC ("נכון מבחינה פוליטית") אינו מתייצב כמגן הגזענות או הסקסיזם. הם טוענים כי התנועה הלכה "רחוק מדי", והובילה לרמות של אי־סובלנות ורדיפה, שפוגעות בתיקון הראשון לחוקה, דהיינו ההבטחה הבסיסית של חופש הדיבור.

הנאבקים ב־PC מוציאים רשימה אינסופית לכאורה של אירועים שנועדו להראות עד כמה הדברים חמורים בבוסתני האקדמיה.

אני ממשיך להיות ספקן. אין ספק שאחדים מן האירועים נכונים. אין ספק שיש דוגמאות להפרזה, שאנשים מסוימים הפריזו בתגובה לעלבונות מדומים. אין ספק שהחיים באקדמיה נעשו קשים יותר למורים, שהתרגלו במהלך השנים להביע את דעתם על כל נושא שהוא, מבלי להתייחס לרגשות ולכבוד העצמי של מאזיניהם. ככל שאמריקה נעשית חברה מעורבת יותר, מבחינה תרבותית ורדיקלית (הלבנים שוב אינם הרוב באוכלוסיה של העיר ניו־יורק, למשל), קשה יותר ללבנים, במיוחד, להסתגל לתנאים החדשים.

התערוכה על כיבוש המערב של ארצות הברית במכון סמיתסוניאן היוקרתי בוושינגטון, משכה אליה ביקורת רבה, בין היתר מסנטורים שמרנים, רק בגלל שהעזה לומר, כי התהליך הזה היה כרוך ברצח־עם של כמה עמים אינדיאניים. ברור שאמריקנים רבים, כמו בריטים רבים, עדיין מסרבים לחלוטין להכיר בהיבטים הפחות נאים של ההיסטוריה הלאומית שלהם.

סקר של אקדמאים אמריקנים, שנערך לאחרונה, הראה כי כ־80% מהם מתארים את עצמם כ"מתונים" או "ליברלים". זה מכעיס, כמובן, את הימין, שישב בבית הלבן ושלט בחלק ניכר מחיי הציבור בעשר השנים האחרונות ואף יותר.
ההיסטוריה לכאורה בדבר PC, שאינה כה חמורה כפי שהיא נראית, היא, במידה מסוימת, מאבק מאורגן של הימין לשבור את הכוח שעדיין יש לליברלים במערכת החינוך.

מסקנה חמורה יותר היא, שהמאבק נגד PC פועל כיסוי לביטוי של גזענות לבנה ולשימוש בה.

סקרי דעת קהל, שנערכו לאחרונה, מעידים, כי

מתוך: TRIBUNE, שבועון השמאל במפלגת העבודה הבריטית, מאי 1991
תרגום: נורית גורן

אמריקנים לבנים חושבים שכבר נעשה מספיק כדי לעזור לקבוצות אתניות אחרות, שהם מתנגדים בתוקף לאפליה חיובית ואינם רואים כל צורך לחקיקה נוספת בתחום זכויות האזרח. לא ברור כיצד הם מסבירים את אי־השיוויון ואת האפליה הנמשכים עדיין. אך אין כל ספק, שהנשיא בוש יודע מה הוא עושה, כאשר הוא מטיל וטו על חוקים בנושאי זכויות האזרח שמעלה הקונגרס הנשלט על־ידי הדמוקרטים. הגזע עדיין מצוי בלב־לבה של הפוליטיקה האמריקנית.

ניהול עתידה הכלכלי של ארצות הברית

רוברט קוטנר ☐ ROBERT KUTTNER

ספרך האחרון, THE END OF LAISSEZ-FAIRE, יצא לאור בפברואר. האם "התהום הכלכלית" שאנו עומדים על פיתחה, ואשר תיארת בחיוניות כזו בכתב־העת THE NEW REPUBLIC, באמת מציינת את סופה של הכלכלה החופשית?

קוטנר: הטיעון של הספר בעצם עומד על רגליו שלו, בין אם ארצות הברית תידרדר אל מיתון חמור ובין אם לאו. הטיעון המרכזי הוא, שהעלאת הכלכלה החופשית כאידיאל בכלכלה העולמית, קשורה קשר הדוק עם התפקיד הגיאופוליטי שמילאה ארצות הברית מאז מלחמת העולם השנייה. תפקיד זה שוב אינו תואם את האינטרס של ארצות הברית עצמה או של כלכלת העולם, מסיבות שבשלב זה צריכות להיות ברורות לכול.

כלכלה חופשית אף פעם אינה יציבה במדינה אחת, ואף פעם אינה יציבה מבחינה עולמית. הביקורת על הכלכלה החופשית מעניינת לא רק בגלל הפולמוס הפוליטי בין ימין לשמאל בעניין צדק והגינות כלכליים. יש גם ביקורת טובה בהחלט המבוססת על אי־היציבות הכלכלית שיוצרת הכלכלה החופשית וביקורת אחרת, מסיבות הקשורות בפיתוח כלכלי. כך שאינך צריך להיות סוציאל־דמוקרט או חבר באיגוד מקצועי או מצדד במדינת רווחה, כדי להטיל ספק ביכולת הכלכלה החופשית ליצור תוצאות כלכליות אופטימליות. מספיק שאתה מבין את ההיסטוריה של הכלכלה, ועל סמך הבנה זו מעריך, כי כלכלה חופשית היא רעיון אוטופי ולא מערכת כלכלית מעשית. גם אם הספר לא היה יוצא לאור עם התמוטטות הריגניזם - שיאה של הכלכלה החופשית - אני חושב כי הביקורת שבו עומדת בזכות עצמה.

אבל נראה כי לפי הערכתך נובע המיתון הנוכחי מכישלונה של אידיאולוגיית הכלכלה החופשית של ריגן.

קוטנר: אמנם כן. אשר לתהום, כתב־העת THE NEW REPUBLIC ביקש ממני לכתוב מאמר רציני שיעריך עד כמה חמור יהיה המיתון העתיד לבוא. אני ודאי אינני שייך לאלה שבילו את שנות ה־80 בנבואות שחורות. אבל ככל שהעמקתי במשימה שהוטלה עלי כעיתונאי, ובחנתי את המגזרים השונים של הכלכלה שהתערערו מסיבות שונות, ובמיוחד, כאשר ריאיינתי עוד ועוד כלכלי בנקים - הלכה וגברה חרדתי. המאמר שפירסמתי ב־THE NEW REPUBLIC לא נועד לנבא שואה, אלא רק להראות כי בגלל חולשות מבניות חמורות בכלכלה האמריקנית יהיה קשה לצאת מן המיתון הנוכחי יותר מאשר ממיתון אופייני במחזור העסקים כפי שהיכרנו בעבר: 1. המגזר הבנקאי חלש ותלוי יותר מאשר כרגיל בנדל"ן, ולכן נכנס למיתון במצב גרוע יותר מתמיד; 2. המערכת הפיננסית האמריקנית תלויה מאוד בהון זר, והדבר מקשה יותר על הבנק המרכזי לשחרר כספים ושערי ריבית בהשוואה למיתונים קודמים. אלה הם שני גורמים לא־רגילים, שאינם פעילים בדרך כלל בתחילת מיתון במחזור העסקים. נוסף על כך ישנה ההשקפה המקובלת, שעל הממשלה להדק את החגורה בכל הרמות.

רוברט קוטנר הוא כתב לענייני כלכלה של THE NEW REPUBLIC, עורך של THE AMERICAN PROSPECT ובעל טור כלכלי ב־BUSINESS WEEK וב־WASHINGTON POST. ראיון זה נערך על־ידי ריצ'רד ד. ברטל, עורך CHALLENGE, ב־5 בנובמבר 1990 בניו יורק.

מתוך: CHALLENGE, ינואר־פברואר 1991.
תרגום: **נורית גורן**

אם אתה משלב את כל השלושה, יהיה קשה לצאת מן המיתון הזה יותר מאשר בדרך כלל, בלי קשר לחומרתו. אשר לטענתי שהגענו לסוף תקופה, ושוב אין זה אינטרס של ארצות הברית להביא כלכלה חופשית לעולם - טענה זו תקפה ללא קשר לחומרת המיתון שלפנינו.

בכמה מקומות בספרך רציתי לקבל תשובה, כיצד בדיוק הגדרת כלכלה חופשית. האם היא הייתה קיימת אי־פעם, ואם כן - מתי?

קוטנר: לא, היא אף פעם לא התקיימה כשיטה כלכלית. אבל היא התקיימה כאידיאל במוחם של כלכלנים ומדינאים. LAISSEZ FAIRE הוא האידיאל של הכלכלה המווסתת־את־עצמה, שיש בה כמה שפחות התערבויות ממשלתיות ועיוותים שמקורם בעקרונות השוק. אין זה מקרה במהלך ההיסטוריה, שהמדינה החזקה ביותר היא בדרך כלל הלוחמת הנמרצת ביותר למען כלכלה חופשית מהסיבה הברורה, שאם אתה הילד הגדול ביותר בשכונה, אתה רוצה לראות את כל העולם כמגרש המשחקים שלך. אתה רוצה שמדינות אחרות יסלקו את כל המכשולים המונעים מבנקאים, מסוחרים ומחברות שלך כניסה לשווקים שלהן.

גם לא בהגמוניה הכלכלית של בריטניה?

קוטנר: תלוי עד כמה אתה דבק בתיאוריה של כלכלה חופשית. אם הממשלה מקימה בנק מרכזי מפני שאינה מאמינה ביכולתם של בנקים מסחריים פרטיים לייצר כסף, זוהי סטייה מכלכלה חופשית טהורה. אם לאומה יש אימפריה, כמו שהייתה לבריטניה בתקופת ההגמוניה שלה, עם הסדר של עדיפויות בין המטרופולין לבין המושבות, והמדינות המצויות במקום השלישי אינן מסוגלות לחדור לשווקים בתנאים שווים, הרי שלא מדובר בכלכלה חופשית. אם יש לך תעשיית נשק שהמדינה משלמת עבורה, וחלק מן הייצור שלה גולש לתעשייה המסחרית, כבר לא מדובר בכלכלה חופשית. מובן שיש הבדל ניכר בין הכלכלה היפנית המנהלת מדיניות מרקנטיליסטית, או הכלכלה השוודית שיש בה מגזר ציבורי גדול מאוד, או בריטניה של 1840 וארצות הברית של שנות ה־20. בכל המקרים האלה, הסטייה מכלכלה חופשית טהורה היא שאלה של מידה. אבל אני חושב שההבדל העיקרי הוא עד כמה הכלכלה החופשית היא אידיאל בעיניהם של אלה "החושבים נכונה", המאמינים באמת כי ככל שאתה מתקרב אליה תהיה הכלכלה טובה ויעילה יותר.

האם התקרבנו לכלכלה חופשית בשנות ה־80, תחת הכהונה הכפולה של ממשל ריגן?

קוטנר: הממשל נע לכיוון הכלכלה החופשית על ידי הפרטה והסרת הוויסות, על ידי הפסקת הפעילות של הממשלה במספר תחומים שבהם הייתה מעורבת, או על ידי מזעור ההשפעה שלה. הממשלה התנערה יותר מבעבר מן היעדים התעשייתיים של המדינה; היא הניחה כי תפקידים מסוימים שנתבצעו בעבר על־ידי הכלכלה המעורבת יוכלו להיעשות בצורה יעילה יותר על־ידי השוק. במונחים של משקל ההוצאות הציבוריות בתל״ג, מדינה זו לא התקרבה יותר לכלכלה חופשית, אבל כמובן, זה אינו המבחן היחיד. ואולם, מבחינת הכלכלנים שהיו אחראים למדיניות הכלכלית, האידיאולוגיה השתנתה במידה ניכרת, אולי יותר מאשר המדיניות. יותר כלכלנים מאסכולת שיקאגו נתנו את הטון וקבעו מהי מדיניות אופטימלית ומה לא. כמה כלכלנים עדיין חושבים שככל שהמערכת מתקרבת לכלכלה חופשית, משתפרת פעולתו של המשק.

הקוראים בספרך יכולים לטעון, כי הכלכלה החופשית שלך היא דחליל שאינו קיים למעשה ומעולם לא היה; וכי גם בשנותיו של ריגן לא ניסו ליישם אותה בדרך שתתאים לאידיאל של המאה ה־19.

קוטנר: קוראים מסוימים יכולים לטעון כך, אבל הדחליל הזה אינו בספרי. הטענה שלי היא, שהניסיון לנקוט כלכלה חופשית ולהתקרב אליה כאל אופטימום תיאורטי גורם נזק חמור מאוד למערכת הכלכלית. התמוטטות הבנקים להלוואה ולחיסכון היא דוגמה טובה. ממשל ריגן הסיר חלקית את הוויסות מעל ענף ההלוואה והחיסכון, ואיפשר הכנסה של חידושים פיננסיים שונים; אך הסתבר כי הם מושחתים במקרה הגרוע ביותר, והפסדיים במקרים אחרים. זו דוגמה נפלאה למקרה שבו התקרבות חלקית אל האופטימום התיאורטי גורמת להרעה במצבך.

הסרת הוויסות מחברות התעופה היא דוגמה נוספת, והחיפוש אחר סחר חופשי במובן הריקארדיאני הבסיסי היא דוגמה שלישית. בדוגמה זו, המעולה הוא אויב הטוב. בעוד אנו

מדברים, המשא ומתן של GATT על סחר בין־לאומי נתון בקשיים רציניים, גם משום שארצות הברית נוקטת בעמדה, שהדבר היחיד המקובל עלינו בחקלאות הוא ביטול הדדי מוחלט של כל הסובסידיות. רוב המדינות תאמרנה כי עליך להפחית אותן בצורה הדרגתית מאוד מאוד. מעטים מאוד, מלבד ארצות הברית ואולי גם קנדה ואוסטרליה, חושבים כי לסחר חופשי לחלוטין בסחורות חקלאיות יש סיכוי לעבוד - מסיבות ידועות למדי.

מהן הסיבות הידועות למדי?

קוטנר: הדבר המעניין בחקלאות הוא, שהיא הכי קרובה לתחרות על־פי הספר, עם מוכרים וקונים רבים שאינם יכולים לבקר את מחירי השוק. אבל בגלל מזג האוויר וזמן התגובה הדרוש לעונות הזריעה והקציר, נוטים ההיצע והביקוש להתאזן בצורה לא מסונכרנת, ואתה מגיע לקריאה פרו־מחזורית ולא נגד־מחזורית של איתותי המחיר. האיכרים מרבים לזרוע דווקא כאשר המחיר יורד. כתוצאה מכך, רוב המדינות החליטו שכדי לקדם את האינטרסים ארוכי הטווח ואת היעד לשכנע איכרים להישאר בענף ולהשקיע במיכון ובדישון, רצוי לספק תמיכה כלשהי במחיר, ולפקח במידה מסוימת על המשטר החקלאי. אם נעמוד על כך שיש לבטל את כל הסובסידיות לפני שנת 2000, אנו עלולים לחסל את דיוני GATT.

אם היינו זקוקים לכותר משנה לספר זה, היינו בוחרים במשפט "המעולה הוא האויב של הטוב". בשאיפה למשהו אוטופי אתה מונע מעצמך שורה של הסדרים, שהייתי מקבצם תחת השם "כלכלה מעורבת". אולי זה אינו נותן אותה מידה של סיפוק תיאורטי, אבל זה טוב יותר.

תושבי אירופה מתייחסים אל המדיניות החקלאית כאל ממד של מדיניות חברתית, המשפיע על קהילות חקלאיות. אין זה רק משטר כלכלי צר.

קוטנר: גם במונחים כלכליים צרים - שאינם מתייחסים למדיניות חברתית - מארקטיזציה מוחלטת של החקלאות תהיה אסון. נכון, מדיניות חברתית טובה יותר נמנעת מדילול האזור הכפרי מתושביו, ומאפשרת לאיכרים מידה מסוימת של יכולת חיזוי. אבל במשך 50 שנה, ואולי 70 שנה, רוב העוסקים בכלכלה חקלאית האמינו כי התערבות בחקלאות היא מדיניות **כלכלית** טובה יותר. רק ב־10 השנים האחרונות היינו עדים לתחייה של "אולטרה־לסה־פר", שאיפיין את התקופה שלפני 1929 ונחשב לגישה המועדפת בכלכלה.

כותר המשנה של ספרך החדש: "כלכלה עולמית ויעד לאומי: אחרי המלחמה הקרה", מעניק לו משמעות בין־לאומית. איזה סדר עולמי כלכלי חדש אתה חוזה?

קוטנר: האתגר הוא לשחזר את מוסדות הכלכלה המעורבת בקנה מידה עולמי. זה הרבה יותר קשה, בגלל בעיית הריבונות הלאומית. למדינה־אומה יכול להיות מיגוון של מנגנונים כדי למנוע חדירה כלכלית באופן מוחלט. אלה משמשים להפעלת סמכות לווסת את המסחר. היא יכולה לנקוט מדיניות מונטארית או פיסקלית, היא יכולה לקבוע תקני עבודה, היא יכולה להפעיל קווי מדיניות שונים של ויסות. אבל הפעלת קווי מדיניות כאלה נעשית קשה מאוד במערכת שעברה גלובליזציה מוחלטת של הסחר.

אם אתה מעוניין במנגנוני ייצוב כלשהם על כלכלת שוק - והעולם הרי נעשה יותר ויותר שוק עולמי אחד - יש לפניך שתי אפשרויות. המדינה יכולה ליטול שוב ריבונות כלשהי ממוסדות השוק ולחדש את כושרה לווסת עסקים. או שהיא יכולה למצוא ריבונות עם קבוצה של אומות. המשמעות החשובה של הקהילייה האירופית - שנוטים להתעלם ממנה - היא שהקהילייה האירופית היא תרגיל מוצלח במציאת ריבונות לקבוצת אומות, לא פחות מתרגיל בליברליזציה של שווקים. זו הסיבה שהשמאל והימין באירופה החליפו מקומות בכל הנוגע לאישור הקהילייה האירופית. כל עוד היה מדובר רק באיגוד לצורך מכסים, העוסק בשחרור השווקים והסחר, הייתה הקהילייה האירופית חביבתו של הימין הפוליטי. כאשר נעשתה גם תרגיל בריבונות קבוצתית, תפסו פתאום מפלגות העבודה והמפלגות הסוציאל־דמוקרטיות את המשמעות. התברר, שאם לקהילייה האירופית יש שורה של תקני עבודה, ושורה של תקני ויסות, כי אז לא יוכלו חברות בין־לאומיות להשתמש בגרמניה נגד צרפת, באיטליה נגד ספרד, כפי שהן משתמשות בדרום קרוליינה נגד טנסי, ורואים למי התקנים הגרועים ביותר והעבודה הזולה ביותר. מנקודת ראות מעשית מאוד, ריבונות קבוצתית על בסיס

אזורי היא חלופה יותר מעשית מאשר ניסיון להקים ממשלה עולמית. אפשר גם להקים מוסדות עולמיים תפקודיים, כמו בנק עולמי חזק יותר, קרן מטבע בין־לאומית חזקה יותר, ארגון סחר בין־לאומי חדש מן הסוג שהלך לעולמו בסוף שנות ה־40. אלה יוכלו ליצור הגדרות גלובליות עיקביות של הינתקות ממנהגים טורפניים, ומה שדיוני GATT מכנים TRIMS - אמצעי השקעה הקשורים לסחר - שיגדירו מהי סובסידיה לגיטימית.

האם מערכת GATT **אינה מניחה כי החוק הפשוט ביותר הוא כלכלה חופשית?**

קוטנר: למעשה, תקנים עקביים אינם חייבים להיות תקנים של כלכלה חופשית. אתה יכול לאפשר לאומות לסבסד התפתחות תעשייתית כמכשיר לגיטימי בהחלט של מדיניות כלכלית לאומית, אבל לפחות רמת הסובסידיה וצורתה לא יהיו טורפניות. האומה צריכה לקבל ריבונות מספקת, כך שהממשלות יוכלו למנוע ממערכת השוק להשתולל, אבל אנו זקוקים גם לריבונות קבוצתית מסוימת בתחומי מפתח - כספים ופיננסים בין־לאומיים, החוקים של מערכת הסחר - ולמוסדות ברמה האזורית. ההבדל בין הסכם הסחר החופשי בין קנדה לארצות הברית, לבין הסכם הסחר החופשי המוצע עם מקסיקו, מצד אחד, והקהילייה האירופית מצד שני, הוא הבדל של יום ולילה. הקהילייה האירופית היא ריבונות קבוצתית של ממש, ואילו הסכמי הסחר החופשי הם רק איגודים לצורך מכסים. והאידיאולוגיות של שתי הגישות הללו מנוגדות כמעט לחלוטים. הסכמי הסחר החופשי מחלישים את הממשל לעומת השוק, ואילו הקהילייה האירופית מחזקת אותו. אני חושב כי טוב לנוע לקראת סחר חופשי, אם בה בעת אנו נעים לקראת קונפדרציה, כך שהממשל יכול לא לפגר אחר השוק, שאם לא כן, השוק מתגבר על הממשל.

הבעיות שלנו בשנות ה־90 יותר מורכבות מפני שעלינו לשלב את הפעילויות של יפן, צפון אמריקה, אירופה המערבית והמזרחית, וכן של העולם השלישי. איך תפעל כדי להקים סדר כלכלי גלובלי חדש?

קוטנר: עלינו להתקדם לקראת חיזוק המוסדות הכלכליים הבין־לאומיים. אם ארצות הברית היא זו שתעניק כוח למוסדות על־לאומיים בשנות ה־90, להבדיל ממה שעשתה בשנות ה־50, היא תצטרך להתחלק בסמכות עם מדינות שבעבר היו מעורבות במוסדות אלה רק כקישוט. עד שנות ה־80 ניהלה ארצות הברית את קרן המטבע הבין־לאומית ואת הבנק העולמי במטרה להשיג את מטרותיה שלה. עתה, גודלה של הקהילייה האירופית הוא כמעט כגודלה של ארצות הברית, ויפן היא מלוות הכספים העיקרית. אם אתה מעוניין במוסדות כלכליים בין־לאומיים בעלי משמעות, אינך יכול לצפות ממדינות אלה להיות תחליף לכוח האמריקני. ממשל ריגן במיוחד לא רצה להתחלק בסמכות עם חברות אחרות במוסדות הבין־לאומיים. מסיבות אידיאולוגיות מסוימות הוא היה לאומני מדי, ספקני מאוד לגבי ביטחון קולקטיבי והתנגד לסוג נאיבי של אחדות עולמית. מסיבות אידיאולוגיות אחרות ממשל ריגן תמך בהתלהבות בשוק החופשי. אבל כדי להשיג סחר חופשי יותר, צריכים להיות לך גם מוסדות שלטון בין־לאומיים חזקים יותר; שאם לא כן, העניין כולו נעשה בלתי־יציב בצורה מסוכנת.

באיזו מידה ההתמוטטות של ברטון וודס ב־20 השנים האחרונות נובעת מאי־יכולתה הפוליטית של ארצות הברית להסתגל לעולם משתנה? האם נכשלנו בכך שלא נקטנו מדיניות מקרו־כלכלית מתאימה למערכת בין־לאומית יותר יציבה ומסודרת? שהרי האירופים פעלו באותו עולם של אי־יציבות, ובכל זאת הצליחו לנקוט מדיניות מונטארית ופיסקלית נאותה, ושערי חליפין נכונים, אשר יצרו יציבות סבירה באזור שלהם. הסוגיה היא אולי בחירה בקווי מדיניות ספציפיים לא פחות מאשר בחירת המערכת.

קוטנר: אני מסכים שהמדיניות המקרו־כלכלית שלנו נכשלה, אבל לדעתי הסיפור מתחיל יותר מוקדם. מערכת ברטון וודס נוסחה ב־1947-48 עם ליקויים חמורים. ההצעה המקורית של ברטון וודס חזתה קרן מונטארית בין־לאומית הרבה יותר חזקה, ומטבעות עתודה על־לאומיים, שקיינס כינה בנקור (BANCOR). העניין לא המריא, מפני שארצות הברית, בשיא כוחה, לא רצתה לחלוק את הכוח המונטארי עם כנופיה של אירופים קולקטיביסטיים. וכך, במקום שה"בנקור" ייעשה למטבע העולמי, נעשה הדולר למטבע העולמי; במקום שקרן המטבע

הבין־לרומית תיעשה לבנק העולמי המרכזי, נעשה הבנק האמריקני המרכזי - FEDERAL RESERVE -למעשה, לבנק העולמי המרכזי; ובמקום שה"בנקור" יספק נזילות, סיפק הדולר נזילות. מערכת זו יכלה להתקיים כל עוד הייתה הכלכלה האמריקנית הכלכלה המובילה בעולם, ויצרה עודף גדול בסחר הגלוי, שיכול לקלוט את הנזילות שהציפה את העולם. רוברט טריפין וכלכלנים אחרים, כתבו על הסתירה הקיימת בין המדיניות המונטארית שעל ארצות הברית לנהוג כבנקאי העולם, לבין המדיניות שעליה לנקוט כדי להגיע ליציבות מונטארית מבית. דילמה זו בהכרח הייתה חסרת פתרון. יתרה מזאת, אמצעי הפיקוח על ההון הוסרו בהתאם לעקרונות הטובים של כלכלה חופשית, והדבר הגביר את הלחץ הספקולטיבי על מטבעות חלשים. לכן בסוף שנות ה־60 החל המבנה כולו להזדעזע ולהתמוטט לאחר מכן.

איזה מין "ברטון וודס" חדש, יציב, היית אתה מתאר?

קוטנר: אני רואה לנגד עיני מערכת עם בנק מרכזי, על־פי חזונו של קיינס, אבל הדבר כנראה אינו אפשרי מבחינה פוליטית. אפשר לתאר קרן מטבע בין־לאומית חזקה יותר, המבוססת על שלושה מטבעות עיקריים; זו נראית לי אפשרות יותר סבירה והיא עשויה להגביר את הלחץ לכיוון של התמזגות מקרו־כלכלית. אם אתה מעוניין שהין, יחידת המטבע האירופית - ECU והדולר לא יגלו תנודות פראיות זה לעומת זה, אתה זקוק לשני דברים: מדיניות מונטארית מתערבת, שהיא פרי עבודתם המשותפת של הבנק המרכזי בארצות הברית, הבנק המרכזי של אירופה והבנק של יפן; ומיזוג של העקרונות המקרו־כלכליים. שאם לא כן, עליך להתאים ללא הרף את שערי החליפין ואת המדיניות המקומית. מערכת מוצלחת צריכה לאזן את הנטייה של הבנקאים המרכזיים לנהל מדיניות מונטארית עם מגמה דפלציונית מתמדת, בעוד העולם זקוק למעשה למגמה של צמיחה ריאלית. אנו זקוקים לכסף זול למטרות פיתוח ולהקצאות הון למדינות עניות - וזוהי עבירה חמורה על חוקי הכלכלה החופשית, לפיה השווקים הם שצריכים להקצות אשראי.

הדבר אכן מביא אותנו אל עיקר העניין. כיצד נקבע פוליטית האם להקצות, ואם להקצות - כמה ולמי? למעשה, כל הסוגיות האלה כרוכות בחלוקה מחדש של ההכנסה הלאומית ובצמיחה של הכנסה לאומית באזורים השונים, בין גוש הין, שמובל על־ידי יפן, יחידת המטבע האירופית וגוש הדולר שמנהיגה ארצות הברית.

קוטנר: סיבה חשובה להתמוטטות של ברטון וודס הייתה סירובה של ארצות הברית לשתף בהגמוניה המונטארית. בשנות ה־60 המליצו ועדות של אנשים חכמים על "זכויות משיכה מיוחדות (SPECIAL DRAWING RIGHTS) - גרסה חדשה של מטבעות עתודה עולמיים. אבל ההגמוניה המונטארית נעשתה כלי נוח של מדיניות חוץ, והעניקה לארצות הברית מנוף ששימש אותה במדיניות המלחמה הקרה. לא רצינו לוותר על זה. כל ההיסטוריה של הדיפלומטיה המונטארית בשנות ה־60 היא ההיסטוריה של האירופים, בעיקר, שדחפו את ארצות הברית לקשרים רב־צדדיים, ושל ארצות הברית הנאחזת בעליונות הדולר. ברור שכל ההחלטות האלה הן החלטות פוליטיות בסופו של דבר. עלינו לתכנן מוסדות ולהתקדם מן העקרונות הראשונים, כך שהתוצאות תהיינה זוכה - זוכה, צמיחה גדלה ולא תוצאות מסוג רושש־את־שכנך. מוסדות אלה מחייבים מידה מסוימת של סימטריה, של השתתפות בנטל ושל מגרשי משחקים בגובה שווה, כך שלא נגיע למסירת הכלכלה שלנו כולה, רק מפני שיפן היא במקרה בת־ברית צייתנית במלחמה קרה, כפי שנהגנו ב־25 השנים האחרונות.

האם אין זה מעניין שארצות הברית נמצאת באותו מצב? אנו ויתרנו על ריבונותנו לטובת השוק, והשוק מגביל את הכלכלה ואת חופש הבחירה במדיניות, בכל סוגיה וסוגיה.

קוטנר: בהחלט. זו נקמה מתוקה ברונלד ריגן, שכנראה לא העריך נכונה את ההשלכות האידיאולוגיות והפילוסופיות של קווי המדיניות שנקט, אשר השיגו את מטרותיהם הרצויות מעל ומעבר לחלומות הפרועים ביותר. יש לנו כלכלת שוק בלא ויסות, ועתה אנו נתונים בידיה! לפיכך, הסוגיה עתה היא כיצד להחזיר לעצמנו יכולת כלשהי להנהיג את המערכת.

האם עושים זאת על־ידי הקמת מוסדות ברמה הבין־לאומית, או על ידי הגדרה מחדש של יעדי מדיניות ברמה הלאומית, גם אם התהליך הזה נוגד תפיסה אידיאלית כלשהי

של שווקים חופשיים?

קוטנר: למעשה עליך לעשות זאת בשתי הרמות. אם אתה מעוניין במדיניות של שוק העבודה, במדיניות חינוך או במדיניות סביבתית, כל מכשיר של מדיניות יתערב בשווקים חופשיים לגמרי, ועליך לעשות חלק מזה ברמה הלאומית וחלק - ברמה על־לאומית.

האם אתה חושב כי האידיאולוגיה הזו בדבר כלכלה חופשית והתלות בשוק שנע ופועל בחופשיות היא מעין אמצעי להתחמק מאי־היכולת לכאורה של הקונגרס ושל הממשל להכריע בעניין עדיפויות כלכליות חדשות וממדים חדשים של מדיניות חברתית? המבוי הסתום של תקציב השנה הנוכחית הוא רק הדוגמה הבולטת ביותר לשיתוק של הממשלה.

קוטנר: זו שאלה מסקרנת מאוד. הרשה לי לענות עליה בשתי דרכים. בטווח הקצר - שנות ה־80 - היה קשר ישיר מאוד בין החסימה הפוליטית המורגשת ובין הנטייה לוותר על מוסדות פוליטיים למען מוסדות שוק. הרטוריקה וההנחות שהיא התבססה עליהן התגבשו לכלכלה של בחירה ציבורית. אבל פירוש הדבר שצורות פוליטיות של קבלת החלטות - המדינה עצמה - נפגעות בצורה אנושה. איננו יכולים לסמוך עליה שתקבל החלטות טובות, מאחר שקבוצות אינטרסים השחיתו אותה. דמות השוק כמערכת של קבלת החלטות היא ההשפלה המוחלטת של המדינה. כל החלטה שהמדינה מקבלת משרתת קבוצות של אינטרסים צרים על חשבון רווחתו של הציבור כולו; בעוד שעל־פי ההגדרה, כי החלטה שהשוק מקבל מקדמת את רווחתו של הציבור כולו.

הנחת היסוד של הכלכלה ושל הפוליטיקה בשנות ה־80 הייתה: תן אמונך בשוק, אל תאמין במדינה.

קוטנר: ככל שגברה החסימה של הממשל, ככל שגברה ההשפלה של המוסדות, התחזקה האמינות של נקודת ראות זו. זו זירה אחת של הקרקס. אני חושב כי הזירה האחרת של הקרקס, זו שזקוקה לפרספקטיבה ארוכה יותר של זמן, היא שהתפיסה האוטופית של הכלכלה החופשית הייתה תוצאה ישירה של עמדת השליטה של כלכלת ארצות הברית ושל מצב הביטחון הלאומי של ארצות הברית בעולם, בעידן של המלחמה הקרה. התבונן בהיסטוריה של הכלכלה - מובן ששם הספר שלי שאול מן המאמר הקטן שקיינס פירסם ב־1926, THE END OF LAISSEZ FAIRE - וראה מה קרה בין 1926 ל־1946. כיצד בכלל אפשר היה להחיות היום את הכלכלה החופשית כאידיאל לאור הניסיון הזה? מה הייתה הדינמיקה הפוליטית, האידיאולוגית, הדיפלומטית, המוסדית של תחיית הכלכלה החופשית?

כיצד אתה משיב על שאלות אלה?

קוטנר: יש תשובות רבות. יש להסתפק בדינמיקה של ההגמוניה האמריקנית: רצינו שהשווקים בעולם כולו יהיו חופשיים ביותר, וכמנהיגה של ברית צבאית רצינו גם להעניק יתרונות כלכליים עבור נאמנות פוליטית. תשובה אחרת נוגעת לכמה כישלונות של הממשל האמריקני בשנות ה־70, ולתזוזה במאזן הבוחרים - המגזר העסקי החזיר לעצמו כוח כשכבה פוליטית, האיגודים המקצועיים איבדו מכוחם כשחקנים פוליטיים, מדינת הרווחה נחבטה מול כמה מגבלות טבעיות שלה, וההתפכחות מן הוויסות. כל זה התרחש כמעט בזה אחר זה בסביבות 1980, כאשר מצדדי קיינס היו בנסיגה, והליברלים הקלאסיים היו בעלייה, יחד עם המוטציות החדשות שלהם ה־RATIONAL EXPECTATIONISTS והכלכלנים של בחירה ציבורית. לפני כן היינו נתונים בעשור וחצי של יאוש ציבורי באשר ליכולת הממשל לקבל החלטות טובות - רצח קנדי, וייטנאם, ווטרגייט, כישלון ממשל קרטר וכמובן - תחילתה של תזוזה במעמד העולמי של אמריקה. וכל אלה גורמים לכך שבשנת 1980 מאבדים הכלכלה המעורבת והקיינסיזם את תוקפם מבחינה אינטלקטואלית, והמצדדים הפוליטיים בהם נחלשים יחסית למצדדים הפוליטיים בכלכלה חופשית. ריגן נכנס העירה, כשהוא מלווה בקבוצה של כלכלנים ימניים למדי כפילוסופים. וכך אנו עדים לאותו עשור לא־יאומן, שהכלכלה החופשית זוכה בו לתחייה כאידיאל.

אתה מקשר תכנון עם מדיניות סחר. כיצד תשפר את מעמדה של ארצות הברית?

קוטנר: בארצות הברית כבר יש לנו משרד תכנון סמוי, המכונה הפנטגון. אנו עדים לגלישות מסוגים שונים מן הפנטגון אל חברות פרטיות ואל שווקים. אבל כאשר מדובר בהצבת מטרות

מוגדרות היטב כדי להישאר תחרותי בטכנולוגיה כלשהי, אנו נסוגים בבהלה ואומרים כי זו היא התערבות בשוק, זה הוא תכנון. לכן, השאלה היא כיצד נוכל להגדיר ולקדם את האינטרסים הלאומיים שלנו, כך שלא נאבד לחלוטין טכנולוגיות מרכזיות וענפי מפתח? אין ספק שהאתגר כאן הוא לקשר בין מדיניות הסחר לבין המדיניות הטכנולוגית.

האם אין לנו מדיניות טכנולוגית?

קוטנר: לא; רק בצבא, שם יש לנו מדיניות טכנולוגית ברורה לחלוטין.

האם לאירופים וליפנים יש מדיניות טכנולוגית?

קוטנר: כן, ומדיניות ברורה מאוד, בעיקר ליפנים. לדוגמה, לאירופים יש יוזמה אירופית אסטרטגית משותפת בתחום המוליכים למחצה. הם מקדישים הוצאות ציבוריות ניכרות ליצירת תאגידי מחקר בקרב חברות ואוניברסיטאות במדינות שונות של הקהילייה האירופית, כדי לארוג אירו־תעשייה משותפת. הם מסבסדים מחקר יישומי בקצב מהיר יותר מאשר הקצב שכוחות השוק זקוקים לו, כדי לגרום להשקעת הון במגזר מסוים. לנוכח המאמצים שעושים האירופים והיפנים, מותר לארצות הברית בהחלט לנהל משא ומתן קשוח להדדיות אמיתית. למעשה, בגלל הלחצים של הקונגרס והצורך למנוע משהו גרוע יותר, כבר החל הממשל של בוש בכך. אבל כדי למנוע את ההפיכה של מדיניות סחר קשוחה למדיניות מגן בלבד במובן השלילי, על ארצות הברית לקבוע לעצמה כמה מטרות טכנולוגיות.

כיצד תעשה זאת?

קוטנר: אנו זקוקים לסוכנות אזרחית לקידום פרוייקטים של מחקר מתקדם, כמו DARPA - שהיא למעשה משרד התכנון הסמוי של הפנטגון. היא מוציאה כמה מיליארדי דולר בשנה, והגיעה להישגים מדהימים ב״בחירת הזוכים״, כאשר השקיעה כספים בטכנולוגיות מיקרואלקטרוניות, ברשתות מחשבים, בספינות, ובכל מיני פרוייקטים שהסתבר כי יש להם יישומים רבים וכלליים, גם במיקרואלקטרוניקה וגם במערכות נשק. במקום להחביא זאת בפנטגון, הבה נהיה כנים באשר למה שאנו עושים. אנו זקוקים לסוכנות אזרחית - היא אינה צריכה להיות סוכנות ענקית, מאחר שסכומים קטנים יכולים להביא תועלת רבה -שתצרף כסף ממשלתי ומקורות תעשייתיים יחד, כדי ליצור תאגידים שיתמקדו במחקר יישומי ובפיתוח ויאיצו יישומים סחירים. עלינו להתגבר על היחס שלנו, לפי כל מה שמריח ממדיניות ממשלתית כלפי טכנולוגיה אזרחית ופיתוח מסחרי הוא רע. גם זה נובע מן המיתוס הבסיסי שכלכלה חופשית היא תמיד הגישה האופטימלית. אין מדינה אחרת בעולם שמאמינה בכך. אם נוותר על המיתוס הזה, תוכל ארצות הברית לגשת לשולחן הדיונים עם היפנים ועם האירופים כדי להגדיר את חוקי המשחק לגבי סובסידיות למסחר ולהשקעה, כך שישקפו היטב את האינטרס הכלכלי העצמי של ארצות הברית. בימים אלה, התחושה שלנו לגבי האינטרס הלאומי מבולבלת לגמרי, מפני שהעיקרון הראשון שלנו הוא לנקוט כלכלה חופשית. אם מדינות אחרות אינן נוטות לכלכלה חופשית, אנו מנסים לשכנע אותן; ואם הן אינן משתכנעות, אנו מנסים להציג את ארצות הברית כדוגמה מאלפת.

אם כן, במקום לנסות לקבוע יעד קונקרטי ולהתאמץ להשיגו, כפי שעשינו בפיתוח האנרגיה האטומית, או בהטסת אדם לירח או בפרוייקטים רבים אחרים, אנו מתירים לאידיאולוגיה לכבול את חשיבתנו.

קוטנר: בדיוק כך. אני בוודאי איני תומך בהקמת סוכנות תכנון שתתכנן כל ענף, כל טכנולוגיה, אבל אינך צריך להיות יודע־כל כדי להעריך כי למיקרואלקטרוניקה נועד תפקיד חשוב במאה הבאה. אסור לארץ זאת לאבד את השליטה בטכנולוגיה. הסוגיה כאן אינה בחירת הזוכים במובן של בחירת מניות להשקעה. אנו מדברים על התגברות על חולשות השוק, כאשר שוקי ההון שלנו **אינם** מסוגלים להשקיע את סכומי הכסף הגדולים הדרושים בתחומים רחבים וכלליים של טכנולוגיה. כל מדינה מתועשת אחרת נעזרת בממשלה כדי לפתח טכנולוגיות אלה, בציפיה ברורה שיהיו להן השלכות מסחריות. האם היתרון היחסי שיש לארצות הברית בתעופה מסחרית נובע מאיזה כשרון טבעי, או שיש לזה קשר לרכישות התעופה הצבאית בהיקף של 2 טריליון דולר מאז מלחמת העולם השנייה? אין זה שפוי לחשוב שאילו אמריקה הסתמכה על כוחות השוק, היא הייתה היום עם אותו יתרון יחסי

בתקופה האזרחית.

לא תמיד מנעה ארצות הברית מן הממשל למלא תפקיד בפיתוח הכלכלי ובשינוי הטכנולוגי. מה לגבי מדיניות התעשייה של אלכסנדר המילטון, כפי שהוא מתווה אותה ב"דו"ח על היצרנים" שלו משנת 1791, או התמיכה הפדרלית בפיתוח טכנולוגיה חקלאית, והמכללות שזכו במענקי שטחים מאז 1860 ואילך?

קוטנר: זה נכון, כמובן. בהיסטוריה האמריקנית יש הרבה דוגמאות כאלה. רק כאשר ארצות הברית נטלה על עצמה אחריות למערכת הביטחון העולמית ולמערכת הכלכלית העולמית אימצנו לעצמנו את תורת הכלכלה החופשית הטהורה. ההשקפה האוטופית על כלכלה חופשית היא תוצאה של התפקיד שמילאנו בעולם מאז 1945. אין זה דבר שנובע מן האופי הלאומי האמריקני או נושא קבוע בהיסטוריה של אמריקה.

האם אתה אופטימי, וסבור שהממשל הנוכחי משנה את המדיניות שלנו בכיוון הנכון?

קוטנר: אינני יכול לומר שאני אופטימי, אבל קורים כמה דברים מעניינים. יש לנו עתה קבוצה של רפובליקנים עריקים, אשר נטשו את עגלת הכלכלה החופשית, והם כוללים קואליציה מסקרנת, ובה לא רק מה שמכונה התעשיות השוקעות, אלא גם כמה מן הענפים הדינמיים, המובילים והחדשניים ביותר בארצנו. אנשים אלה מתחילים להבין כי מערכת הסחר הנוכחית באמת פוגעת ביכולת התחרות של היצרנים האמריקנים. מנהיגי עסקים בחלק ניכר מן התעשייה המיקרואלקטרונית מצדדים בעמדת סחר שונה לחלוטין. אני חושב שגם המפלגה הדמוקרטית עוברת לתפיסה של, נאמר, ועדת קוֹאוֹמוֹ על סחר ותחרותיות, האומרת כי עלינו לחזור ולתמוך בכלכלה מעורבת. ואגב, הכישלון הברור של הריגניזם מזרים אנרגיה למפעל זה. הדמוקרטים היו עסוקים כל כך בהתגוננות לאחר קארטר, ולאחר הניצחון הסוחף של ריגן, עד שלא העזו לנסות ולהחיות את הטיעון למען כלכלה מעורבת. האופוזיציה הייתה עד כדי כך בעלייה, מבחינה פילוסופית, פוליטית ובמונחים של ביטחונה העצמי. אין ספק שכל זה נרגע עתה, ואנו רואים ליברלים ודמוקרטים שמוכנים היום יותר מתמיד להגדיר מחדש מה פירושה של כלכלה מעורבת בשנות ה־90.

למה אתה מתכוון ב"כלכלה מעורבת"?

קוטנר: אני מתכוון לכלכלה שמסיבות של שוויון, של יציבות ושל צמיחה, אינה מניחה את ההקצאה של הון ושל הכנסה אך ורק לשווקים. ההיסטוריה מוכיחה, שכאשר מניחים לשווקים לפעול כראות עיניהם, הם יוצרים הפכפכנות פרועה ואי־שוויון נורא. אם אתה מאמין ששווקים חסרי רסן לא תמיד ממקסמים את התוצאות במדינה אחת, כי אז אין כל טעם להאמין ששווקים ממקסמים תמיד את התוצאות במדינות שונות ובמערכת העולמית ככלל. לכן, יש טעם במדיניות טכנולוגית, וכן יש טעם במיקוח קשוח עם מדינות אחרות - ובכך אני מתכוון לגישה הדדית, זו אל השוק של זו.

מאחר שהסחר החופשי הריקארדיאני אינו רווח, וגם לא יופיע בעתיד, מוטב שיהיה לנו סחר הוגן. אם פירוש הדבר שהיפנים יגנו על השוק שלהם בפלדה, מוליכים למחצה, מכשירים או מחשבי־על, והאירופים אינם מאפשרים תנועה חופשית לחלוטין של הון ושל סחורות בכל מקום, כי אז סביר לחלוטין שתהיה תערובת מסוימת של סחר פתוח וסחר מנוהל. מותר בהחלט לומר: אנו מתכוונים להוציא מיליארדי דולר על הקמה מחדש של תעשיית המיקרואלקטרוניקה ואלקטרוניקת צריכה בארצות הברית, ואם יפן רוצה להתחרות על נתח משוק זה, היא יכולה לעשות זאת, אבל רק אם תאפשר לנו להתחרות על נתח מן השוק של יפן. במובן מסוים, עלינו לחזור כמעט לתנאים של מדינה מועדפת על־תנאי, במקום למשטר של מדינה מועדפת ללא תנאים, מפני שיש כל כך הרבה דרכי רמייה, הסמויות יותר מאשר מכסים ומכסות, והיפנים ידועים כאלופים בכך.

בהלת יפן

קווין רובינס ודייוויד מורלי ☐ KEVIN ROBINS & DAVID MORLEY

למערב, כידוע, יש בעיה עם יפן. למערב יש טינה נגד מה שבעיניו הוא טיבה הסתום, המרוחק והמעורפל של התרבות היפנית. ומה שמפריע למערב יותר מכל הוא שתרבות זרה זו נעשית עכשיו "מספר אחד"; יפן נעשתה דוגמה של קידמה כלכלית וטכנולוגית. יפן כעת יותר מודרנית, ואולי אף פוסט־מודרנית, מאשר המערב. בארצות הברית ובאירופה יש תחושה חזקה של **השוני** היפני ופחד הולך וגדל מפני העוצמה והכוח של "הדבר השונה" הזה. בחוגי הפוליטיקה והמדיה נשאלת השאלה אם יפן היא האויב, ויש אף כאלה המעלים השערות על אודות "המלחמה הבאה עם יפן".

זהו אכן ההקשר שבו עלינו להתייחס לחגיגת יפן 1991 המתקיימת עכשיו בבריטניה, והמתוארת כ"שיר הלל בקנה מידה ארצי לתרבות ולחברה של יפן".

הוליווד היא מקום טוב להתחיל בו. במשך כל המאה ה־20 היתה הוליווד אחד הסמלים האדירים ביותר לעליונות התרבותית, למרכזיות ולביטחון העצמי של המערב. הוליווד גם היתה כוח אדיר שבנה את הדימויים שלנו על יפן. זכרו את "הסכנה הצהובה" כפי שבאה לביטוי בסרטים כמו "חולות איוו ג'ימה" או "גשר על הנהר קוואי". בתור דוגמה מן התקופה האחרונה, חשבו על "הגשם השחור" והמזימה שיש בו להציף את אמריקה בדולרים מזויפים, כנקמה על "הגשם השחור" שירד בהירושימה. או חשבו רק על "הגורס" **במוטציות הטיפש־עשרה של צבי הנינג'ה**, המתחבא במערכת הביוב ועוסק באמנות הנינג'ה, של תחבולות ההתגנבות, כדי להשתית ולחתור תחת יסודות התרבות והציוויליזציה האמריקנית. הוליווד השליכה את מצוקות המערב על אודות "האויב היפני" ושיקפה אותן.

ועכשיו מתרחש דבר בל־יאומן. עמדת הכוח התרבותית של הוליווד עומדת ליפול לידי האויב הזה. היפנים "מתגנבים" לתוך מבצר התרבות והדימוי העצמי של המערב. "סוני" הובילה את ההסתערות לאחר שכבר רכשה את תקליטי CBS, היא קנתה ב־1989 את סרטי "קולומביה" ב־3.4 מיליארד דולר. בעקבותיה רכשה "ממטסוהיטה" את "מ.סי.איי יוניברסל" בסכום הכבד של 6 מיליאד דולר ובהשקעה יפנית של 600 מיליון דולר בחברת וולט דיסני.

הוליווד נחרדה. אבל הפצע הוא גם סמלי: דומה שהתרבות האמריקנית, ואולי אף התרבות המערבית כולה, עומדת להיכבש על ידי האויב. ישנה תחושה של הרע המתקרב, שיפן עלולה להפוך את ה"קוקה־קולוניזציה" ל"אימפריאליזם של סאקה".

ישנה תרעומת על המשקיעים היפניים "הקונים חלק מנשמתה של אמריקה", כפי שביטא זאת **ניוזוויק**. החשש הוא שבניגוד לחופשיות ולפתיחות של המערב, יפן מתאפיינת בתרבות קשיחה של צנזורה עצמית. בזמן שאמריקה מתאפיינת כ"דמוקרטיה אתנית" ופלוראליזם, יפן מצטיירת כחברה של "טוהר אתני" והומוגניות. משמעת ובקורת עצמית כגון אלה מזיקות כמדומה לרוח היצירה האמנותית.

הרעיון שסוני "תשתלט" או "תמשול" ברוחם של ברוס ספרינגסטין או מייקל ג'קסון במובן בסיסי כלשהו, נראה, עם זאת, לא לעניין. מה שנשאר הוא סלידה עמוקה מהדרך שבה האינטרסים היפניים פועלים מאחורי הקלעים, כשהם נראים כנוקטים מעין אסטרטגיה של סוס טרויאני לשם חדירה כלכלית ותרבותית. זאת ועוד, הרושם הוא שהיפנים פועלים למען האינטרס שלהם בנחישות המערערת את שלוותנו. אילו רכישות אלה היו מתבצעות על ידי צרפתים או קנדים, בוודאי לא היו גורמות לתגובה עזה כזאת. מה שבולט לעין

מתוך: MARXISM TODAY, ספטמבר 1991.
תרגום: יהודה רימר

במקרה של יפן הוא הרגשות העמוקים והאי־רציונליות של הפחד אשר מתעוררים בעקבות הבחנה זאת בפלישה ובהסתננות. עלינו להתייחס ברצינות רבה למנגנוני ההגנה הנפשיים המגויסים עכשיו נגד "הזרים" הללו המסיגים את גבולנו.

זה 500 שנה כמעט שיפן היא "האחר" של המערב. היא נתפסה כתרבות זרה, תרבות מלחמתית מחוסרת אנושיות (קמיקאזה, נינג'וטסו, סמוראים), מעוררת אימה. והיא נתפסה גם כתרבות אקזוטית (זן, קבוקי, טקס התה, גיישות) של "זיאפוניזם" אסתטי.

השוני שלה הוא חלק של אי־בהירות מסתורית כלשהי. אי־בהירות זו בתדמיתה של יפן היא שנתנה לה תהודה מיוחדת בדמיון המערבי. אבל מתחת לאי־הבהירות הזאת נמצאת ההכרה שהמערכת היפנית "שונה משלנו בתכלית ואין להבינה על ידי הנורמות ודרכי החשיבה שלנו". כפי שהדגישה גב' קרסון, היא "עולם אחר".

היפנים הם "הזרים" ב"הא" הידיעה, ותמיד הייתה קיימת חרדה עמוקה שזרים אלה עוסקים במאבק ללא רחמים עם המערב, אם באמצעים צבאיים או בדרך של מלחמות מסחר. הפחד הזה משתקף בדעה שביטאה קרסון ברבים, ש"ליפנים אסטרטגיה של כיבוש העולם". היפנים, לפי דבריה, "הם אנשים צהובים קטנים הנשארים ערים לילה לילה ועוסקים בחישובים כיצד לדפוק את האמריקנים והאירופים. הם־הם אויבינו המשותף." קרסון משווה את היפנים לנמלים. פחדה הוא ש"נמלים" אלה יהפכו את העולם לקולוניה שלהם וישתלטו על העתיד.

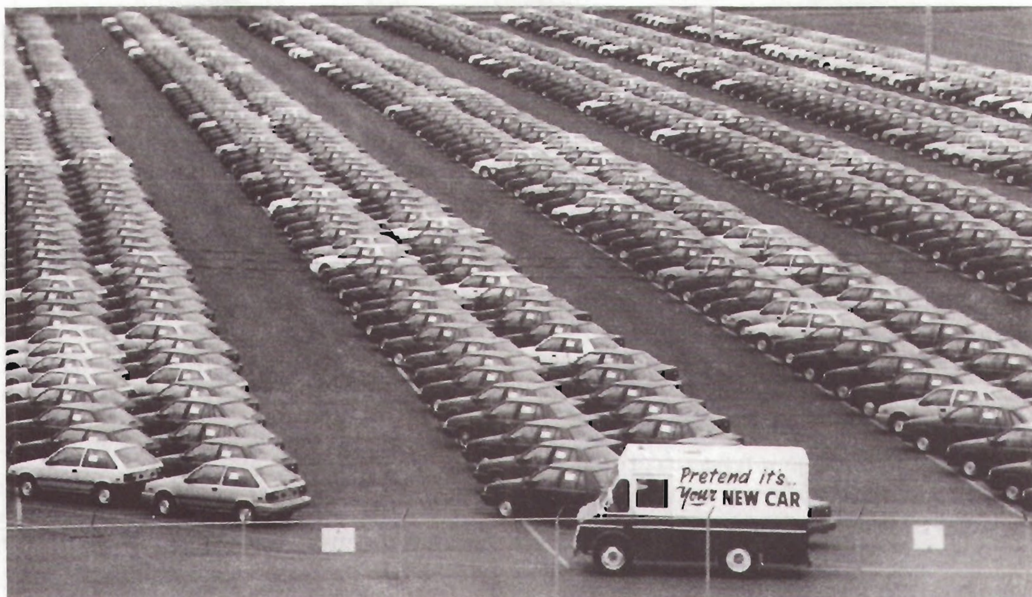
מה שמתגלה מכל זה הוא גזענות גלויה של המערב לגבי "האחר" המזרחי שלו. היפנים נחשבים לתת־אנושיים. דרך אחרת שבה יכול להתגלות האופי היפני היא התנהגות חייתית וברוטאלית.

היפני הקר והקשוח יכול גם להיראות מאיים, בגלל מה שנתפס אצלו כחוסר קשר רגשי ליתר העולם. בספרו **תעלומת העוצמה היפנית** מתאר קארל וון וולפרן (KAREL VAN WOLFEREN) את "הדיכוי המכוון של נטיות אישיות שמדכאים היפנים ... על ידי תכנית של עיצוב אופי המסייע להבטיח התנהגות ממושמעת שניתן לצפותה מראש". בדרכים שונות כגון אלה הפכה יפן, בלא־מודע התרבותי שלנו, לסמל הברבריות. בסקרי דעת הקהל שנערכו ב־1989 השיגו היפנים את הרוסים ועברו אותם בתור אומה שממנה חוששים האמריקנים יותר מכל.

מה שנראה כסתירה הוא, שאף בזמן שהיפנים נראים זרים וברבריים, קיימת ההכרה שמבחינות מסוימות הם עשויים להיות יותר מודרניים ומתקדמים מאשר המערב עצמו. יפן מצטיירת כחברה הממזגת בצורה מושלמת טכנולוגיה ורציונליות. כעת היא למעשה שם נרדף לטכנולוגיות של העתיד: מרקעים, רשתות, רובוטיקה, אינטליגנציה מלאכותית, סימולציה. אבל הסתירה כאן היא על פני השטח בלבד. הישגי היפנים אינם עושים אותם פחות זרים. באותה מידה שהדינמיקה של חידוש טכנולוגיה פנתה מזרחה, באותה מידה נכללו הטכנולוגיות החדשות בתוך הדיבור הגזעני. הטכנולוגיות מתחברות לזהות ולאתניות היפנית. הן מחזקות את התדמית של תרבות קרה, בלתי־אנושית ומכנית. הברברים נהפכו עכשיו לרובוטים.

בשפה חדשה זו של טכנו־גזענות מופיעים היפנים כ"סיבורגים" (CYBORGS) - יצורים שהם בחלקם מכונות קיברנטיות ובחלקם יצורי אנוש. אמצעי התקשורת המערביים התחילו לטפל בדור האוטקו - ילדים שעליהם מסופר שהם דוחים מגע פיסי לטובת שקיעה בעולמות של מחשבים. ברמה אחת ילדים אלה נראים כזרים אלקטרוניים, כבני אדם הנהפכים למכונות בדרך של מוטציה. אבל אפשר גם להציגם כאידיאל, כיצורים אוריינטליים שנוצרו על ידי מוטציה והתפתחו לצורת חיים של העתיד הבתר־מודרני. ז'אן בודרייאר (BAUDRILLARD) הוא דוגמה לטכנו־אקזוטיציזם הזה. בעיניו יפן נהפכה עכשיו ל"לוויין של כדור הארץ, ובין אם זה מוצא חן בעינינו או לא, העתיד נע בכיוון של לוויינים מלאכותיים."

דומה שהמערב אינו מסוגל אף פעם לראות את יפן באופן ישיר. נראה שגורלם של היפנים הוא להיראות תמיד דרך הפחדים והפנטזיות של האירופים והאמריקנים. יפן היא המזרח, ויש בה כל מה שחסר למערב וכל מה שמפניו הוא חרד. ברור שההשלכות האלו הן תגובות לאיזשהו צורך עמוק. כנגד השוני היפני מתבצר המערב ומגן על

מה שבעיניו נראה כתרבותו וזהותו העדיפות. וכך, יפן המדומה של המערב פועלת כדי לגבש מיסטיפיקציות וסטריאוטיפים ישנים: "הם" ברברים ו"אנחנו" בני תרבות; "הם" רובוטים, בזמן ש"אנחנו" נשארים בני אדם וכו'.

מה שמוטל על כף המאזניים הוא לא פחות מאשר המודרניות המערבית. המערב הוא שיצר את העולם המודרני, והמודרניות הייתה תמיד קשורה למרחב ולזהות הדמיוניים המכונים "מערביים". על יסוד זה נוכל לומר שמודרניות נתברכה באתניות (אם כי אתניות בלתי־נראית למערב עצמו). המודרניות תוארה באמצעות מחסום בין אירופה ואמריקה מצד אחד, ויתר העולם מן הצד האחר. ברם, מחסום זה היה תמיד פגיע ביותר. היגיון הקידמה וההתקדמות הטכנולוגית, שהיווה בסיס למודרניזציה, היה תמיד דינמי, תמיד שאף להתפשט, תמיד איים להתעלות על המקורות והבלעדיות המערביים ולבגוד בהם. עכשיו כנראה מצא ביפן פונדקית־תרבות חדשה ואידיאלית. כאילו העתיד עבר מאירופה לאמריקה וליפן, מ"איתנו" "אליהם". בדרך זו נוצרה סביב המתודיות המערבית תחושה מדאיבה של חוסר־ביטחון. אם היפנים יכולים להיהפך למודרניים, מה עדיין מייחד את המערב? היכן המערב עכשיו ומהו? מי אנחנו? על זה בעצם מדובר כאשר אומרים "בהלת יפן".

אם זה אפשרי שהמודרניות תמצא בית במזרח, אזי כל הבדל יסודי בין מזרח למערב נעשה בעייתי. אי־אפשר לדחות את המודרניות היפנית כמו איזו תופעה חריגה. ייחודה תובע מאיתנו לקבל אותה ברצינות. מרכזיות המערב מותקפת עכשיו על ידי יפן האסרטיבית, שאינה מוכנה עוד להסתפק בהענקת חזיון ופנטזיה לאירופה ולאמריקה.

דבר זה הובהר בספר שתורגם זה עתה, **יפן, היכולה להשיב בשלילה**, מאת הפוליטיקאי הליברל־דמוקרטי, שר התחבורה לשעבר, אישיהארה שינטארו. אישיהארה מאשים ישירות את ארצות הברית בנקיטת עמדה גזענית כלפי יפן. הוא אף רומז שמטוסי ארצות הברית השתמשו בפצצות אטום נגד היפנים ולא נגד הגרמנים - "כי אנחנו יפנים". יחס גזעני זה, הוא טוען, "מבוסס על הדעה שהעידן המודרני נוצר על ידי הגזע הלבן".

בעוד שאישיהארה מסכים כי ל"קווקזים", כפי שהוא מכנה אותם, יש זכויות רבות ביצירת הציוויליזציה המודרנית, הוא טוען ש"הכוחות היצירתיים של אנשים אלה הולכים וכלים". הוא קובע שהטכנולוגיות הן המפתח לעתיד. ובפיתוח הטכנולוגי יש ליפן עדיפות ההולכת ומתעצמת (עד כדי כך, שתעשיית הנשק של ארצות הברית תלויה יותר ויותר בספקים יפניים - מצב שנעשה ברור

לכול בימי מלחמת המפרץ).

כעת העליונות הטכנולוגית היפנית מעמידה אותה "על סף התהוות חדשה". לעומת זאת, סבור אישיהארה, אירופה וארצות הברית נמצאות על סף שקיעה. האמריקנים, הוא מתריס "*צריכים להכיר בכך שהעידן המודרני הגיע לקיצו. האמונות במטריאליזם, במדע ובקידמה, האהובים עליהם כל כך, הניבו פירות באושים. אמריקה ניצלה עד תום את המדע והטכנולוגיה ובזבזה הון עתק כדי להגיע לירח, רק כדי למצוא שם ערימה של סלעים צחיחים. כל הכסף והמאמץ האלה, ומה יוצא לאומה מכל זה?*"

יפן היא העתיד, וזהו עתיד שמקדים את המודרניות המערבית ושיחליף אותה. לדידו של אישיהארה קיימים מקורות אחרים של מודרניזציה ומודרניות. "אנחנו במזרח ואנחנו חלק ממנו", הוא כותב, "מגוחך לטעון שיפן צמחה והגיעה למלוא פריחתה מזרעים מערביים!"

הרבה מחשיבתו של אישיהארה על אודות טכנולוגיה, מודרניות והזהות היפנית, אם לא רובה, שנוי במחלוקת ובעייתי מאוד. הספר כבר שימש תחמושת בידי אלה שיש להם עניין ליצור בהלה סביב "המלחמה עם יפן הממשמשת ובאה" (משמעותי הוא שהתרגום הראשון של הספר היה מהדורה פירטית של סוכנות הביון האמריקנית (CIA). הוא נתקבל כראיה לשאיפות יפן להגמוניה גלובלית, והוא שימש עדות למה שקרסון מכנה "המנטאליות שלהם". קרסון אף הרחיקה לכת עד כדי השוואת הספר **יפן היכולה להשיב בשלילה למיין קאמפף.** אבל האם אפשר לדחות אותו סתם כך, כסימן־היכר נוסף של הבעיה היפנית?

אולי עלינו להתייחס ברצינות ליפן זו, היכולה להשיב בשלילה, ואולי אף ניאלץ לעשות זאת. אולי עלינו להיות פחות מודאגים ממה שאנו סבורים שמתגלה "עליהם", ולראות יותר מה יכולתנו ללמוד על עצמנו ותרבותנו אנו. אמירת הלאו של יפן חשובה בגלל האתגר הרדיקלי שהיא מציבה מול ההבנה שאנו מבינים את המודרניות, ואת הנסיבתיות התרבותית והאתנית של קיומה עד עכשיו.

ליפן יש משמעות בגלל מורכבותה, מפני שהיא איננה מערבית, ובכל זאת מסרבת להמשיך ולהיות המזרח שלנו; מפני שהיא עומדת על כך שהיא מודרנית, ויחד עם זאת מעמידה בסימן שאלה את סוג המודרניות שלנו. לכן טמונים ביפן זאת סיכויים. ביכולתה להציע לנו דרך חשיבה מעבר להיגיון הבינארי הפשוט, המבדיל בין מודרני ומסורתי ואז מרכיב אותו על ההבחנה בין מערב ובין מזרח. במידה שיפן מסבכת ומבלבלת את הקטיגוריזציה המדולדלת הזאת, היא תובעת מאיתנו לחשוב מחדש על המודרניות הלבנה שלנו. סוג זה של אתגר אינטלקטואלי ודמיוני־יצירתי לא יוכל לבטל סכסוכים בין אירופה ואמריקה ליפן, אבל ייתכן שיאפשר לטפל בהבדלי אינטרסים אמיתיים בדרכים מורכבות יותר.

בניגוד לטענת אישיהארה, העידן המודרני לא נכנס לשלב הסופי עם דחיקת המודרניות ה"קווקזית". מודרניות היא עכשיו, יותר מאי־פעם, המצב של כל התרבויות בעולם הזה. הסוגיה העומדת על הפרק היא, באלו תנאים הן משובצות לתוך המודרניות הזאת ובאלו תנאים הן יתקיימו זו לצד זו. הישגה של יפן הוא, שהיא אינה שונה היום במודרניות זו מאירופה או מארצות הברית. מה שמשמעותי לגבי יפן הוא האתניות שלה, והעובדה שהיא הארץ הלא־לבנה הראשונה שהשתלבה במודרניות לפי התנאים שלה. בכך היא חשפה את היסודות הגזעניים של המודרניות כפי שהצטיירה עד כה, ומכך נובעת הבהלה מפני יפן.

מעמד הנשים באינטרנציונל הסוציאליסטי

עד כה נעשו שני ניסיונות לקבל נתונים על מעמדן של הנשים במפלגות החברות באינטרנציונל הסוציאליסטי. לשם כך נשלחו שני שאלונים, האחד באפריל 1987 והשני ביוני 1990. על הראשון נתקבלו 15 תשובות ועל השני - 16 בלבד.

והרי סיכום הנתונים:

* על השאלה בדבר אחוז הנשים במפלגה בעשור האחרון, לא השיבו כלל: קנדה, דנמרק ובריטניה, שאין בהן נתונים נפרדים. המדינות הבאות מסרו נתונים אחרונים בלבד:

צרפת	-	21%
ניו זילנד	-	51%
נורווגיה	-	40%
שווייץ	-	27.5%

במדינות אחרות הצביעו על עלייה באחוז הנשים החברות במפלגות הסוציאליסטיות למיניהן ב־10 השנים האחרונות:

קפריסין	מ־7	ל־12 אחוז
אקואדור	מ־5	ל־20 אחוז
פינלנד	מ־35	ל־38 אחוז
גרמניה	מ־23	ל־27 אחוז
אירלנד	מ־25	ל־30 אחוז
יפן	מ־4	ל־14 אחוז
פרגוואי	מ־38	ל־43 אחוז
פורטוגל	מ־17	ל־19 אחוז
ספרד	מ־9	ל־20 אחוז

* על השאלה בדבר התפקידים הבכירים שממלאות נשים התקבלו תשובות מגוונות ביותר.

בקנדה מכהנות נשים בתור ראש המפלגה, נשיאה וגזברית; כמו כן 7 מבין 10 סגני הנשיא הן נשים, ו־7 מבין 14 חברי הוועד הפועל הלאומי הן נשים.

בדנמרק עומדות נשים בראש מחלקת החינוך והמדור לשוויון הנשים.

בפינלנד 2 מבין 3 סגני היושב־ראש, ואף המזכ"ל הן נשים.

בגרמניה 1 מבין 4 סגני היו"ר, והמזכ"ל, הן נשים.

בבריטניה מכהנת אישה רק בתחום הניהול האדמיניסטרטיבי.

באירלנד יש סגנית יו"ר וסגנית למזכ"ל.

ביפן יש יו"ר אישה, ו־4 מבין 30 חברי הוועד הפועל.

בניו־זילנד יש נשיאה, ו־5 מבין 12 חברי הוועד הפועל.

בנורווגיה יש נשיאה, וכן מכהנת אישה כמזכירת האינטרנציונל.

בפרגוואי, נוכחות נשים בכל הוועדות ובוועד הפועל הארצי.

בפורטוגל 3 מבין 18 חברי המזכירות הלאומית, ו־6 מבין 51 חברי הוועדה פוליטית הן נשים.

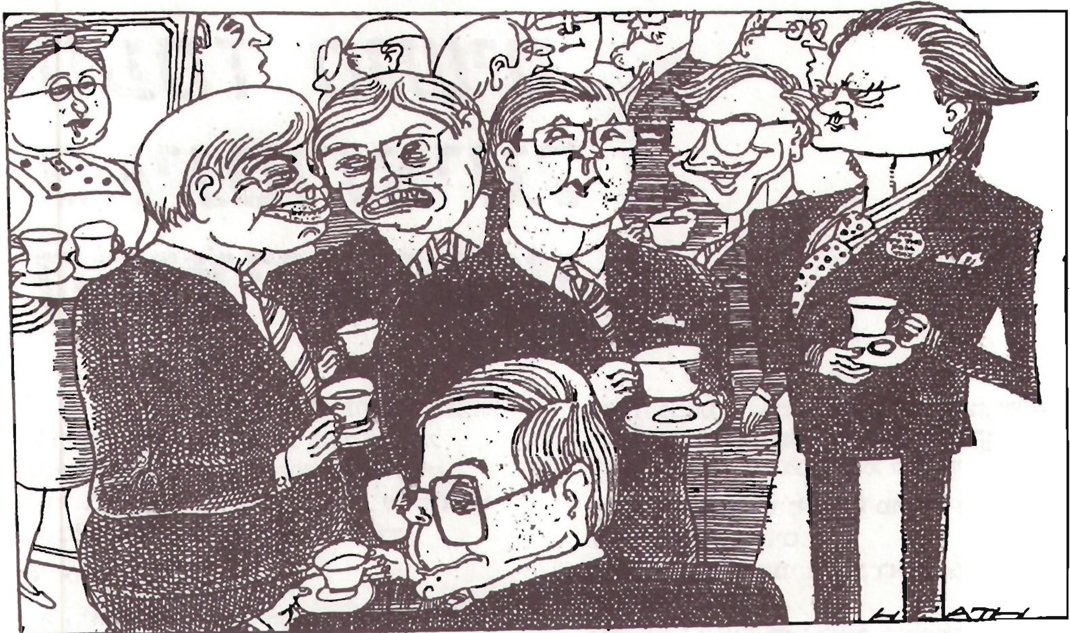
בספרד משמשות נשים כמזכירה ליחסים בין־לאומיים, כמזכירה לענייני מהגרים וכמזכירת המדור לנשים.

בשווייץ יש שתי סגניות יו"ר, האחת במפלגה והשנייה במדור ליחסים בין־לאומיים.

* אשר לאחוז הנשים במשלחות לאינטרנציונל הסוציאליסטי מאז הקונגרס האחרון ב־1989, הסתבר כי מפלגות אחדות כלל לא השתתפו בחלק מן המפגשים, ועל כן קשה להשוות את הנתונים. עם זאת ראוי לציין, כי אחוז הנשים הקנדיות במשלחות נע בין 50 ל־100 אחוז, אחוז הנשים הנורווגיות - בין 50 ל־67, ניו זילנד מיוצגת

מתוך: SOCIALIST AFFAIRS, חורף 1991.

תרגום חנה לש

"מי אמר שאין אישה בממשלה שלנו?"

על־ידי נשים בלבד, פינלנד על־ידי 50% נשים, גרמניה על־ידי 30% נשים וספרד על־ידי 20% נשים.

מסתבר כי במפלגות האינטרנציונל אחוז הנשים גבוה מן הנהוג ביתר המפלגות במדינותיהם. כשניסינו לנתח את ייצוג הנשים התברר, כי אחוז הנשים הנבחרות לפרלמנט בארצותיהן מטעם מפלגות האינטרנציונל גבוה מן הממוצע:

בדנמרק	34.8 % לעומת ממוצע כללי של	30 %
בפינלנד	32 % לעומת	31.5 %
בצרפת	6.1 % לעומת	5.7 %
בגרמניה	27.2 % לעומת	20.5 %
בבריטניה	20 % לעומת	6 %
ביפן	6.4 % לעומת	2.3 %
בנורווגיה	50.8 % לעומת	35.8 %
בספרד	17.5 % לעומת	12.6 %
בשווייץ	29.3 % לעומת	14 %

כשניסינו לברר האם קיימת מכסה לנשים בחוקת המפלגה, הסתבר כי קנדה צועדת בראש, ונשים חייבות להוות 50% בכל מוסדות המפלגה.

בדנמרק, בנורווגיה ובגרמניה יש מכסה של 40%. בריטניה שואפת להגיע בעשור הנוכחי ל־40% בוועד הפועל ול־50% בפרלמנט. בצרפת נקבעה מכסה של 20%, ביפן - 15%, בפורטוגל 25%, ובשווייץ - 33%. במספר מדינות הוקמו גופים על מנת לשפר את שיטת המכסות.

עם זאת יש לציין, כי מזכירות האינטרנציונל הסוציאליסטי מאוכזבת מן ההיענות העלובה לסקר, כשרק 16 מבין 70 הארגונים השותפים בו טרחו להשיב על השאלונים. יתרה מזאת, על 11 מבין 16 השאלונים השיבו נשים, למרות שלא הופנו אליהן מלכתחילה. הממסד בכללותו התעלם מן השאלונים.

סיבה נוספת לתסכול היא היעדר מידע על מספר החברות במפלגות הסוציאליסטיות. דומה שנשים אינן נחשבות לגורם בעל חשיבות, בעוד שלמעשה הן מהוות קבוצה בעלת משקל רב. שמא יש כאן ניסיון מכוון להסתיר בפניהן את כוחן הפוטנציאלי?

תשתית: הגירעון השלישי של אמריקה

דייוויד אלן אשאואר ☐ DAVID ALAN ASCHAUER

לאחרונה מיקדו תקריות טרגיות את תשומת הלב למצבה המעורער של התשתית הציבורית של האומה.

- גשר על הכביש המהיר של מדינת ניו יורק התמוטט, וחמישה נהגים איבדו את חייהם;

- נפרץ סכר בג׳ורג׳יה, הציף בית־ספר של יום ראשון והטביע תלמידים;

- פסולת רפואית נסחפה אל החוף בלונג איילנד, ואיימה על בריאותם של מיליוני אנשים.

הדאגה גוברת גם ביחס לעומס, הפחות דרמטי אבל מתמיד, ברחובות שלנו, בכבישים המהירים ובנתיבי האוויר. מתרבים האיחורים במערכת התובלה שכנראה אינה מספקת לכל הצרכים של כלכלה צומחת. לפי הערכתו של משרד התחבורה האמריקני, הגיעו העיכובים בכבישים הראשיים בשנת 1985 ליותר מ־722 מיליון שעות; התחזית היא שמספר מדהים זה ינסוק עד 3.9 מיליארד שעות בשנת 2005, אם לא יוכנסו שיפורים במערכת הכבישים המהירים של אמריקה. כאשר המכוניות והמשאיות הללו היו תקועות בפקקי תנועה, איבדו קרוב ל־3 מיליארד גלון דלק, כמעט 4% מן הצריכה השנתית בארצות הברית. המחיר הכולל של עומס זה נאמד ב־9 מיליארד דולר.

הרשות הפדרלית לתעופה טוענת, כי עיכובי הטיסות בשנת 1986 העלו את הוצאות התפעול של חברות התעופה ב־1.8 מיליארד דולר, וערך הזמן שאיבדו הנוסעים הגיע ל־3.2 מיליארד דולר.

דייוויד אלן אשאואר הוא פרופסור לכלכלה במכללת ביימס, לואיסטון, מדינת מיין, ארה״ב

מתוך: CHALLENGE, מרס־אפריל 1991

תרגום **נורית גורן**

אולם מתחת לכותרות, לאנקדוטות ולאומדני העלות מסתתרת שאלה חשובה יותר: כיצד השפיעה הירידה בהשקעות בתשתית הציבורית על הכלכלה האמריקנית בכללה?

מאמר זה יוכיח, כי צמצום ההשקעות הציבוריות בארצות הברית ב־25 השנים האחרונות מילא תפקיד חשוב בכמה מן המחלות הכלכליות ארוכות הטווח שלנו. אילו המשיכה ארצות הברית להשקיע בהון ציבורי אחרי 1970, בשיעור דומה לזה שבעשרים השנים הקודמות, היינו יכולים להנות עכשיו מן התנאים הבאים:

* שיעור הצמיחה הנמוך בפריון הייצור יכול היה להיות גבוה ב־50 אחוז - 2.1% בשנה במקום השיעור הנוכחי של 1.4%;
* השיעור הנמוך של רווח על הון לא פיננסי של החברות יכול היה להגיע לממוצע של 9.6% במקום 7.9%.
* ההשקעה הפרטית במפעלים ובציוד יכלה לעלות בשיעור יותר גבוה מהשיעור ההיסטורי הזוחל של 3.1% ל־3.7% מהון המניות הפרטי.

ממצאים אלה מצביעים על כך שצריך להקדיש תשומת לב לתפקיד המכריע שיש לתשתית הציבורית בשיפור הביצוע הכלכלי הכולל.

כמה סימנים מעידים שהכלכלה האמריקנית לא פעלה בשנים האחרונות ביעילות שאיפיינה אותה במה שמכונה ״תור הזהב״ של שנות ה־50 וה־60. במשך שני עשורים סבלה הכלכלה **משפל מתמשך בקצב הצמיחה של פריון הייצור הכלכלי**, שנמדד בצורה המקובלת - כתפוקה לשעת עבודה (פריון העבודה), או לחילופין, כתפוקה ליחידה משולבת של עבודה פרטית ושירותי הון פרטיים (המכונה TOTAL FACTOR או MULTIFACTOR PRODUCTIVITY). מתי שהוא

בראשית שנות ה־70 - התאריך המדויק הוא נושא לוויכוח - החלה הצמיחה בפריון ליפול בשיעור של כ־1.4% בשנה. בפריון העבודה הייתה הירידה מ־2.8% ל־1.4%. זו הייתה ללא ספק התפתחות חשובה. השתמע ממנה כי פריון העבודה לא יכפיל עד את עצמו מדי 26 שנים. בתנאים החדשים, כל מה שיכולנו לצפות הוא שפריון העבודה יכפיל את עצמו כל 51 שנה. מכאן, שעל בסיס החישוב לנפש, ההכנסה בעתיד צריכה לעלות הרבה יותר ולפיכך לעורר דאגה רבה בסוגיות כגון עתידן של התכניות לביטוח חברתי לאומי וביטחון האומה.

הצמיחה האיטית בפריון השתקפה בירידה של 3.3% בשכר הריאלי הממוצע לשעה, בין 1979 ל־1987. השכר והמשכורת השנתיים הממוצעים שמרו על ערכם בתקופה זו רק מפני שהאנשים עבדו 5.8% יותר שעות בשנה. העובד הטיפוסי במפעל, באתר הבנייה ומעבר לדלפק, מרגיש את הלחץ הגובר, כאשר השכר אינו מדביק את האינפלציה.

לא זו בלבד שהצמיחה בפריון הואטה בארצות הברית במשך הזמן, ב־30 השנים האחרונות היא הייתה גם נמוכה יחסית למתחרים הבין־לאומיים העיקריים שלנו. לדוגמה, מ־1965 ועד 1985 השיגו יפן ומערב גרמניה שיעורי צמיחה בפריון העבודה שהיו גבוהים ב־3% ו־2% בשנה, בהתאמה. אחת התוצאות של הצמיחה האיטית בפריון, כשהיא משולבת תמיד בשיעורי צריכה גבוהים, היא התערערות מאזן הסחר, והמעבר בשנות ה־80 מעמדה של המלווה הגדול ביותר בעולם לעמדה של בעל החוב הגדול ביותר בעולם.

ממד שני של הישגים כלכליים ירודים, הקשור לצמיחה איטית בפריון, הוא **שיעור רווח נמוך**. בשנות ה־70 וה־80 ירד שיעור הרווח במידה ניכרת מתחת לרמתו בשנות ה־50 וה־60 - מ־11% ל־8% בערך.

מדד שלישי של הישגים כלכליים ירודים, הקשור קשר הדוק לנפילה בשיעור הרווח, הוא **שיעור נמוך של השקעה פרטית נטו**. למשל, שיעור הצמיחה של הון המניות הפרטי (ערכם של נכסי הון) בשנים האחרונות היה כ־3% בשנה - ירידה לעומת הערך של 4% שנרשם בשנות ה־50 וה—60.

מובן שיש חילוקי דעות חריפים לגבי התוקף של עובדות אלה ולגבי הפירוש הנכון שלהן. לדוגמה, יש טוענים כי לא חלה האטה של ממש בפריון; להיפך, מה שאנו רואים לפנינו הוא "מקרה של קוצר ראיה סטטיסטי". והדעות חלוקות מאוד בשאלה, האם אמנם חלה ירידה בהשקעות בשנות ה־80. לבסוף, יש לנקוט זהירות כאשר מפרשים תנועות בפריון, בשיעורי הרווח ובהשקעות - ולעניין זה, גם משתנים אחרים, כמו הגירעון הנוכחי - בתור מדדים של חולשה כלכלית. אף על פי כן, נדמה שאין ספק כי הכלכלה לא פעלה היטב לאחרונה, והאדם הרגיל ברחוב מודאג, ובצדק, באשר לסיכויים הכלכליים ארוכי הטווח שלנו.

ירידה בהשקעות הציבוריות

הסיבות לצמיחה האיטית שלנו בפריון, לשיעור הרווח הנמוך שלנו ולשיעור ההשקעות נטו הירוד - ובכלל, המצב של חולשה כלכלית - לא זכו עד עתה להסבר נאות מפי הכלכלנים. עבריינים רבים הועמדו למשפט בספרות הכלכלית, ומסיבה זו או אחרת, נמצאו כולם חפים מפשע.

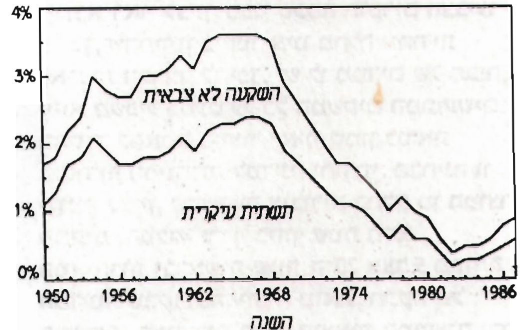
לדוגמה, הלשכה לסטטיסטיקה של העבודה הגיעה למסקנה שלכל היותר מחצית מן הנפילה הכוללת של הצמיחה בפריון נגרמה על ידי עובדות גלויות לעין, כגון העלייה במחירי הנפט בשנות ה־70, הירידה בהוצאות על מחקר ופיתוח אחרי אמצעי שנות ה־60, ומדידה לא נכונה של תפוקת העבודה.

מאמר זה גורר עבריין אחר אל כס המשפט: הון התשתית הציבורית. איזה תפקיד מילאו התזוזות בהיקף ההון לתשתית ציבורית בהתפתחותה של המקרו־כלכלה ב־40 השנים האחרונות?

כדי שהון המניות הציבורי יסביר באופן מספק את השינויים בהישגיה של הכלכלה המצרפית, עליו להיות גדול יחסית להון המניות הפרטי, ועליו לגלות מגמות משתנות במהלך הזמן. מכל הון המניות הפיסי של 6.5 טריליון דולר, 2.3 טריליון (36%) מצויים בידי המגזר הציבורי. מול כל 2 דולר של הון פרטי יש דולר אחד של הון ציבורי.

הון צבאי הוא המרכיב העיקרי בהון המניות הפדרלי. אולם הוא מהווה רק 7% מהון המניות הלאומי (ציבורי ופרטי). "הון תשתית עיקרי" (כבישים ודרכים מהירות, מערכות מים וביוב, תחבורת המונים, שדות תעופה, מתקני חשמל וגז) הוא כמעט 20% מן המלאי הלאומי של הון פיסי. יתרה מזאת, בגלל שהאלמנטים של התשתית העיקרית חיוניים כמעט לכל מגזר בייצור הפרטי,

השקעה ציבורית נטו ביחס לתל"ג - 87־1950

יש להם השפעה מיוחדת על קביעת התפוקה הכלכלית הלאומית. ברור, שהון המניות הציבורי גדול דיו על מנת להשפיע במידה משמעותית על התנהגות הכלכלה הפרטית.

אם נסיח לרגע את דעתנו מן ההוצאות הצבאיות, חלקו העיקרי של הון המניות הציבורי מצוי במגזר של ממשל המדינה והממשל המקומי. לדוגמה, בשנת 1985 היה המלאי הפדראלי נטו של הון ציבורי, להוציא ציוד ומתקנים צבאיים, 247.1 מיליארד דולר במחירי 1985. אבל חלקם של המדינה ושל הממשל המקומי היה 1,518.7 מיליארד דולר. לכן, המרכיב מדינה/ממשל מקומי, בהון הציבורי האזרחי היה בשיעור של כ־86%.

מלאי ההון הציבורי הוא לא רק גדול; לאחר מלחמת העולם השנייה הוא התפתח בצורה מובהקת. בשנות ה־50 וה־60 גדלה בדרך כלל רמת ההשקעה הציבורית הלא־צבאית, והגיעה ל־3.9% מן התל"ג בשנות ה־60. לאחר מכן היא ירדה בשנות ה־70 וה־80. אמנם בשנים האחרונות חלה עלייה קלה בהשקעה הציבורית, אבל היא הרבה מתחת לרמה שהושגה באמצע שנות ה־60. דפוס חד־משמעי זה מאפיין כמעט את כל הקטגוריות התפקודיות של השקעת הון ציבורי. יחסית לתפוקה, רמת ההשקעה בתשתית העיקרית הגיעה לשיאה שנה אחרי שהושג השיא בהוצאות ציבוריות למטרות לא־צבאיות, ובחצי המאה השנייה היא עלתה רק מעט. ההשקעה הציבורית הלא־צבאית מינוס ההשקעה במבני חינוך ובכבישים מהירים, מתנהגת בצורה דומה.

שימו לב לכך, שהרמות המתוארות מתייחסות להשקעה ברוטו בהון לא־צבאי; לא נעשתה כל הפחתה בגלל הבלאי הפיסי מהמלאי הלאומי של הון ציבורי. כאשר מתאימים את המלאי הציבורי לפחת, המגמה השלילית בולטת עוד יותר. בשנת 1982 נעצרה כמעט לחלוטין ההשקעה הציבורית נטו בתשתית העיקרית בארצות הברית, ועמדה על פחות מ־0.5% מהתפוקה. פירוש הדבר, שארצות הברית לא עשתה כמעט דבר מלבד החלפת הון המניות הציבורי הקיים; כמעט דבר לא נוסף, למרות הצרכים של הכלכלה הפרטית הגדלה.

נפילה זו בהשקעות הציבוריות משתקפת בנפילה דומה בהיקף הון התשתית הזמין לכל עובד במשק. לאחר שהון המניות הציבורי עלה מ־8,500—דולר לעובד ב־1950 לכ־15,000 דולר לעובד בתחילת שנות ה־70, הוא ירד לכמעט 13,000 דולר לעובד בסוף 1987.

בה בעת המשיך לעלות הערך הדולרי של מפעלים פרטיים וציוד לעובד מאז מלחמת העולם השנייה - מ־16,000 דולר בקירוב ב־1950 ל־34,000 דולר בסוף 1987. וכך, בעוד שהמגזר הפרטי עשה כמיטב יכולתו, אם כי לא באופן מושלם, לצייד את העובדים בכלים נאותים ובסביבת עבודה נאותה, לא הקפיד המגזר הציבורי לספק תשתית בהיקף הדרוש, שהיא הבסיס הנחוץ לכלכלה הפרטית.

הגירעון השלישי של הכלכלה האמריקנית

כלכלנים נוהגים לדבר על "הגירעון הכפול" של שנות ה־80: הגירעון בתקציב הממשלה הפדרלית והגירעון במאזן המסחרי או מאזן התשלומים. אבל מבחינה מסוימת היה העשור האחרון עד לגירעון שלישי: גירעון בהוצאות על עבודות ציבוריות חיוניות. אכן, ההנחה העיקרית של מאמר זה אומרת, שהגירעון השלישי הזה הוא הסיבה העיקרית לכמה קשיים כלכליים ארוכי־טווח ומרכזיים שניצבים בפנינו. ירידת שיעור הרווח הפרטי ממכונות וממבנים; כישלוננו להשקיע כיאות בעתידנו; וצמיחתנו האיטית בכל הנוגע לעילות הייצור.

עדויות אמפיריות שנתקבלו לאחרונה מעידות, כי מאגר ההון הציבורי הוא גורם ייצור חשוב; ההאטה בהשקעה הציבורית יכולה להסביר חלק ניכר מן המיתון בגידול הפריון ב־20 השנים האחרונות. עדות סטטיסטית היסטורית על התקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה בארצות הברית מעידה כי ל"תשתית העיקרית" יש קשר חיובי ומובהק מבחינה סטטיסטית הן עם פריון

העבודה והן עם ייצור רב־גורמי. הקבוצה של תשתית עיקרית היא הקבוצה המובהקת ביותר מבין הקבוצות השונות של הון ציבורי. לפי אומדנים אלה, עליה של 1% במאגר הון התשתית תגביר את הייצור ב־0.24%.

מובן שמנקודת מוצא של מדיניות לא יהיה זה נבון לבסס מסקנות כבדות כאלה רק על נתונים היסטוריים מצרפיים ממדינה אחת. יהיה מאלף מאוד להצליב עדויות על ידי השוואה בין מדינות, ענפים או ארצות. למעשה, יש בידינו ממצאים אמפיריים נוספים התומכים בהגדלת ההוצאה הציבורית על תשתית.

הניתוח מוכיח כי השקעה ציבורית ברחובות, בכבישים מהירים ובמערכות מים וביוב היא גורם חשוב, שמסביר את ההבדלים ברמת הייצור בארצות שונות. יתרה מזאת, רמת ההוצאות הציבוריות הללו נמוכה מזו שהייתה נקבעת על ידי אופטימיזציה של גופים ממשלתיים.

ואומנם, אי־היעילות של ההקצאה הקיימת של משאבי השקעה בולטת עוד יותר לאור הממצא שאומר, כי עליות בתל״ג הנובעות מהוצאות גדולות יותר על תשתית - עולות פי שניים עד חמישה על אלה הנובעות מהשקעה פרטית.

פירוש הדבר, שהמעבר מהשקעה פרטית לציבורית יעלה במידה ניכרת את התל״ג; הוא משקף את המחסור במשאבים המיועדים עתה לתשתית. כשאומדים את היקף מאגרי ההון הציבורי של מדינה־אזור מוצאים, כי הון תשתית ציבורי הוא גורם ייצור חשוב, הקובע את רמת הייצור של מדינה־אזור. מסתבר כי קטגוריות ההון הציבורי החשובות במיוחד לייצור הפרטי הן רחובות וכבישים מהירים ומערכות מים וביוב. שירותים אחרים של הון ציבורי מסבירים רק מעט, אם בכלל, את ירידת התפוקה של המגזר הפרטי.

אשרור נוסף של ממצאים אלה מצוי במחקרים המשתמשים בנתונים היסטוריים השוואתיים (סדרות תקופתיות מקובצות). מהשוואות לאומיות בקבוצה של 7 האומות (קנדה, צרפת, גרמניה, איטליה, יפן, בריטניה וארצות הברית) במהלך השנים 1965־1985. מבחינת הבקרה על השקעה פרטית וגידול בתעסוקה, יש להשקעה הציבורית הלא־צבאית קשר חיובי מובהק עם גידול התוצר המקומי הגולמי למועסק. זהו ממצא ראוי לציון, מפני שכמה חוקרים הצביעו על כך, שהמיתון בייצור אינו מחלה ייחודית לארצות הברית; להיפך, יש לו ממדים של מגפה, והוא משפיע כמעט על כל המשקים המתועשים. ההסבר להאטה בייצור "אינו טמון כנראה בנסיבות המיוחדות למדינה יחידה". מבחינה זו מעניין לציין, שהשקעה ציבורית כחלק מן המוצר המקומי הגולמי ירדה בסוף שנות ה־60 המאוחרות ובראשית שנות ה־70 אצל 5 מתוך 7 המדינות שבקבוצה. יתרה מזאת, חלקה של ההשקעה הציבורית בכלל הוצאות הממשלה ירד בתקופה זו בכל המדינות השייכות לקבוצת השבע.

אין ספק שההיקף של מאגר ההון הציבורי הוא חלק בלתי־נמנע מן ההסבר על המגמות בפריון הלאומי. מסקנה זו תקפה כאשר בודקים את התפתחות הפריון בארצות הברית עם הזמן; היא תקפה כאשר משווים רמות שונות במדינות; והיא תקפה כאשר משווים עם הפריון של אומות מתועשות עשירות.

הון ציבורי מקדם צמיחה פרטית

נראה כי העדויות תומכות ללא סייג בהנחה, שהשקעה בתשתית ציבורית מגבירה ישירות את הייצור במגזר הפרטי. לכן אפשר לתבוע הגדלה ניכרת של ההוצאות על השקעה ציבורית. אבל איזו השפעה תהיה לעלייה בהוצאות ההון הציבורי על השקעות פרטיות? אם ההשקעות הציבוריות רק באות במקום ההשקעות הפרטיות במפעל ובמכונות (הכלכלנים מכנים זאת "דחיקה" מוחלטת של צבירת הון פרטי), כי אז ההשקעה הלאומית (פרטית וציבורית) תהיה ללא שינוי, ואפשר יהיה לצפות רק לשיפורים קטנים יחסית בפריון.

נתוני הדמיה

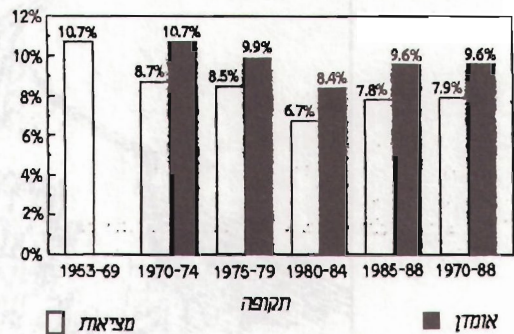
יהיה מאלף לצרף כמה ממצאים אמפיריים ולבחון מה תהיה השפעת ההשקעות הציבוריות על ממדים מרכזיים בביצוע הכלכלי: השקעה, רווחים ופריון. נשיג זאת על ידי שימוש באומדנים אמפיריים ובניית מודל מינימלי המסוגל לתת הדמיה של השפעתה של השקעה ציבורית גבוהה יותר על הכלכלה המצרפית. לצורך ההדמיה, העלייה בהשקעה ציבורית שהנחנו תואמת את

מה שהיה קורה בארצות הברית אילו השיעור הממשי של השקעה ציבורית משנת 1950 בערך עד 1970 היה נשמר בשני העשורים הבאים, ולא היה נופל, כפי שקרה.

תרגיל ההדמיה שאנו עושים להלן מתאר עלייה ברמת ההשקעה הציבוריות הלא־צבאית בהיקף של 1% ממאגר ההון הפרטי, בשנים 1970־1986 - היקף גדול ב־125% מן הרמה הריאלית של השקעה ציבורית בתקופה זו, כך ששיעור ההשקעה הציבורית מאז 1970 משתווה עם זה שאיפיין את שנות ה־50 וה־60. לאחר הכללת ההשפעות של ההשקעה הציבורית הגדולה יותר, מספקת טבלה 2 נתונים על רמות אמיתיות ומדומות של שיעור התשואה על הון חברות פרטי לא־פיננסי, על השקעה פרטית נטו במבנים ובציוד שאינם למגורים, ועל עלייה בפריון במגזר העסקים הפרטי.

הנתונים הריאליים מעידים כי בשנים 1970־1988 היה הביצוע הכלכלי נחות מזה שאיפיין את השנים 1953־1969. כמו כן היה נמוך יותר שיעור התשואה על הון פרטי (7.9% לעומת 10.7%), וכן ההשקעה הפרטית (3.1% ממאגר ההון הפרטי ולא 3.8%) והעלייה בפריון העבודה (1.4% בשנה לעומת 2.8%).

השפעה על שיעור התשואה על הון פרטי

מקור: חישובי המחבר

בסיכום, התרגיל בהדמיה רומז על אפשרות שביצועי הכלכלה יכלו להשתפר במידה ניכרת כתוצאה מהשקעה גבוהה יותר במתקנים ציבוריים. כאשר משווים את השנים 1970־1988 עם השנים 1953־1969, שיעור התשואה על הון פרטי יכול היה להיות רק 1.1% נמוך יותר (במקום 2.8%); ההשקעה הפרטית הייתה יכולה להיות נמוכה יותר רק ב־0.1% ולא ב־0.7%; והעלייה השנתית בפריון יכלה להיות נמוכה ב־0.7% בשנה (במקום ב־1.4%).

המדיניות הנוכחית

הנשיא ג'ורג' בוש, שר התחבורה סמיואל סקינר, הממונה על התקציב ריצ'רד דארמאן ויו"ר המועצה של היועצים הכלכליים מייקל בוסקין מודעים היטב לטיעונים הללו בדבר חשיבותה של תשתית בריאה לחיוניות הכלכלית שלנו. בהקדמתו לדו"ח האחרון של השר סקינר על צרכי האומה בתחבורה, אמר הנשיא בוש, כי "ההצלחה התחרותית שלנו בכלכלה העולמית תלויה בהכנת מערכת תחבורה שתענה על הצרכים של המאה ה־21." כמו כן, בהצעת התקציב של הנשיא לשנת הכספים 1991 כתב ריצ'רד דארמאן, כי "אנו חשים אינטואיטיבית שהשקעות ציבוריות מסוימות - במיוחד השקעות בתשתית, כגון רחובות, כבישים מהירים, נמלי תעופה ומערכות מים וביוב - מספקות שירותים יצרניים ישירים ומשלימות את ההון הפרטי. השוואות בין תקופות שונות ובין מדינות שונות מראות כי ייתכן שקיים קשר כלשהו בין תוספות להון כזה וצמיחה."

למרות התחושות הללו, כלל תקציב המינהל לשנת הכספים 1991 להוצאות על ציוד ומבנים לא־צבאיים, רמה נמוכה ב־26% יחסית לתפוקה, מן הרמה ב־1960, וב־24% נמוכה מן הרמה ב־1980. מענקים לממשלות המדינות ולממשל המקומי לצרכי השקעה פיסית, יחסית לתפוקה היו ב־40% פחות מן הרמה של 1960, וב־43% פחות מן הרמה של 1980. כמו כן, רמת ההשקעה הפדרלית בסך־הכל (בהון פיסי וכן במחקר ופיתוח ובחינוך) הייתה ב־33% פחות מן הרמה של 1960, וב־10% פחות מן הרמה ב־1980.

ברור שאין כמעט סיכוי שההרכב והרמה של השקעות ציבוריות שנקטו ב־40 השנים האחרונות יהיו מועדפים גם בעתיד. אנו חיים בכלכלה דינמית המשתנה ללא הרף בתגובה להתקדמות הטכנולוגית, לחצי תחרות עם זרים

ולשינויים במאפיינים הדמוגרפיים של כוח העבודה המקומי. צרכי התשתית בעתיד עשויים לעבור מתחבורה יבשתית לתחבורה אווירית, מתובלה של סחורות להעברה של רעיונות, וממוקד לאומי למוקד בין־לאומי. לפיכך, אפשר לצפות בין היתר לשיפור פוטנציאלי גדול במיוחד כתוצאה משיפור המתקנים הכרוכים בתובלה אווירית וימית ומפיתוח רשתות טלקומוניקציה.

משתמע מן הראיות שנסקרו במאמר זה, וכן מן ההדמיה הקשורה בהן, כי הזנחת האיכות והכמות של שירותי התשתית הלאומיים שלנו תכביד מאוד על הביצוע הכלכלי הכולל שלנו. אם לא נטפל מיד בצרכי ההון הציבורי שלנו, נוכל לצפות רק לעלייה לא גדולה בפריון, לשיעורי רווח נמוכים על מאגר ההון הפרטי הקיים, לשכר ריאלי קופא על שמריו ולהשקעה פרטית נטו מתונה.

ארצות הברית צריכה להגביר ישירות את מאגר ההון הציבורי שלה, על־ידי הגברת קצב ההשקעה בתשתית. אמצעי זה יעזור להכין את האומה לתחרות יעילה בזירה הבין־לאומית, ולכל הפחות - הוא מציע תקווה מסוימת להיפוך חלקי במהלך הכלכלי המידרדר שלנו.

הנשיא שלי נסע ליפן, וכל מה שהשגתי מכך - את החולצה העלובה הזאת

ילדינו כקרבנות

מקסין פיליפס ☐ MAXINE PHILLIPS

היש בינינו מי שמאחל לילדו כי יתנסה בסבלות הילדות שלנו, בין שהיו מוחשיים ובין מדומים? הנוכל להשלים עם העובדה שילדי זולתנו יהיו אומללים אף יותר? התשובה לכך מצויה בפקעת סבוכה של היסטוריה, פסיכולוגיה, כלכלה ותרבות, אשר תוצאותיה מוחשיות ביותר. הסטטיסטיקה נותנת את הסיפור כולו:

* ארצות הברית מפגרת אחרי 8 מבין המדינות המתועשות, כש־1 מכל 5 ילדים חי מתחת לקו העוני (למרות שרוב הילדים העניים הם לבנים, מספר הילדים הלא־לבנים בולט במיוחד: 45% מבין ילדי השחורים ו־39% מבין ילדי ההיספנים חיים מתחת לקו העוני, הנמוך בלאו הכי). יתרה מזאת, מדאיגה העובדה שמספר הילדים הזוכים לסעד הולך ופוחת, כאשר ב־1973 זכו 83.6% לסעד במסגרת AFDC (סעד למשפחות נזקקות) וב־1987 רק 59.8%. היכן הסכום שנחסך? מסתבר שבין 1978 ו־1988 הופנו כ־61 מיליון דולר מן המעמדות הבינוני והעני אל המעמד הגבוה. ב־1987 הקדיש הממשל הפדרלי פחות מ־1% מן התקציב ל־AFDC.

* בין 1973 ו־1978 ירדה הכנסתן של משפחות צעירות ב־21.1% (בצמוד לאינפלציה). בעיקר גברים צעירים במגזר התעשייתי פוטרו מעבודתם, וככל שהכנסתם פחתה, כן ירד שיעור הנישואין (עד שליש מן הנהוג בעבר). ב־1979 פירנסה משרה מלאה בשכר מינימום משפחה אחת מתוך שלוש, אולם בתום העשור נמצאת משפחה כזו מתחת לקו העוני הפדרלי. מסתבר, כי חלה שחיקה משמעותית ביכולתו של אדם לפרנס משפחה בת שלוש נפשות, וכתוצאה מכך חיים כ־30% משפחות בנות שלוש נפשות מתחת לקו העוני. יתרה מזאת, צעירים רבים נרתעים מלהקים משפחה וכתוצאה מכך הוכפל מספר הילדים הנולדים מחוץ לנישואין.

אולם, מסתבר כי לא כל המשכורות נשחקו. אם ב־1960 הרוויח מנהל פי 41 מפועל תעשייה, הרי שב־1988 הוא הרוויח פי 93. אף כי הכנסת האמת (לאחר מסים) של משפחות בשלושת העשירונים התחתונים עלתה רק ב־1% מאז 1977, הרי שהכנסות העשירון העליון עלו ב־110%!

* ארצות הברית נמצאת במקום האחרון בין 19 מדינות מבחינת תמותת תינוקות, כאשר לתינוק שאינו לבן יש רק סיכוי של 20% להישרד. דהיינו, לתינוק שחור שנולד בשכונת עוני בבוסטון, יש פחות סיכוי לשרוד בשנת חייו הראשונה מאשר לתינוק שנולד בפנמה, בקוריאה או באורוגוואי.

* רבע ממחוסרי הבית בערים הינם ילדים. מדי לילה הולכים כ־100,000 ילדים לישון ללא קורת גג לראשם. עם זאת, התקציב הפדרלי לבנייה זולה קוצץ ב־80% בעשור החולף.

* מספר הילדים המקבלים חיסונים ירד בין 1980 ו־1985 באופן משמעותי. אף כי הממשל הפדרלי חדל לספק נתונים, משערים כי רק 50־60 אחוז מבני שנתיים באזורים עירוניים של מעוטי הכנסה קיבלו חיסון. כבר פרצו מגפות חצבת קטלניות ויש חשש להתפרצות שיתוק ילדים או שעלת.

* מספר מקרי מוות אלים בקרב תינוקות בני פחות משנה עולה על מספר הנפגעים בתאונות דרכים.

* כ־135,000 ילדים מביאים כלי נשק לבתי־הספר.

* 9 עד 12 מיליון ילדים מתחת לגיל 18 הם חסרי ביטוח בריאות. משקלם של כ־7% מן היילודים פחות מן הממוצע וארצות הברית היא במקום ה־27 בין 39 מדינות (אחרי ספרד, אוסטריה, צרפת, הונגריה וקנדה). ילדים בעלי משקל נמוך

מתוך: DISSENT, אביב 1991.

תרגום: **חנה לש**

חשופים יותר למחלות ולמוות.

* התמיכה הפדרלית בחינוך היסודי והעל־יסודי צומצמה ב־20% מאז 1979.
* למחצית הצעירים בני 17 אין השכלה מספקת בקריאה, במתמטיקה ובמדעים, שתאפשר להם לסכם מאמר ראשי בעיתון יומי.
* ב־1988 נערך סקר בין־לאומי להערכת הישגיהם המדעיים של בני 13, ילדי ארצות הברית נמצאו במקום האחרון לאחר בריטניה, ספרד, אירלנד, קוריאה ושלושה מחוזות בקנדה.
* הסבירות כי נער שחור בן 15־19 ימות מוות אלים גבוהה פי 19 מזו של בן גילו הלבן.
* כשני שלישים מכל הנשים בכוח העבודה מגדלות את ילדיהן לבדן, או בעזרת בעל שמשכורתו השנתית אינה עולה על 15,000 דולר.
* כל יום הופכות 501 נערות מתחת לגיל 18 לאימהות, כשמרביתן אינן נשואות.
* האלימות במשפחה הולכת וגוברת ומעמיסה נטל נוסף על מערכת הסעד העמוסה לעייפה.
* ב־1989 הייתה מחלת האיידס הגורם התשיעי ברשימת הגורמים למותם של ילדים בגיל 1־4.
* העלות השנתית של חיסול העוני עשויה להגיע ל־55 מיליארד דולר בלבד, בעוד שהצלת הבנק למשכנתאות תעלה למשלם המסים האמריקני בין 160־500 מיליארד דולר!

המספרים הללו יכולים למלא - וממלאים - ספרים ודו״חות עבור המחוקקים, סטודנטים ומתכננים. הם משרטטים תמונה של חברה עשירה המפקירה חלק מילדיה, הלא הם ״ילדי זולתנו״ ... אנו עושים הכול בכדי לגונן על ילדינו בפני אלימות, סמים וחינוך שאינו עונה על הצרכים. אך אין אנו מודעים לסכנה הנשקפת לחברה שמוכנה לסבול את המציאות המוצגת במספרים אלה. האמנם אין סיכוי לשנות את גורל הילדים ולהגן עליהם בפני בני הבליעל אשר גזלו את ילדותם? הבאת ילד לעולם היא מעשה של תקווה. הילדים הללו הם ילדיי וילדיך. כלום נשלול מהם את התקווה?

עוצמת מוחות, גשרים והתאגיד הנודד?

רוברט רייך ☐ ROBERT REICH

לפני ארבעים וארבע שנים פנה הגנרל ג׳ורג׳ סי. מרשל אל ארצות הברית כדי לשקם את אירופה שסועת המלחמה. עכשיו, כאשר כלכלת ארצות הברית גדולה לפחות פי ארבע ממה שהייתה ב־1947, וכאשר עברנו בשלום גם את המלחמה הקרה וגם את מלחמת המפרץ, הגיע הזמן לשקם את אמריקה. עם זאת, האתגר של היום הוא לבנות מחדש את אמריקה בתוך כלכלה הצומחת בהיקף גלובאלי, בה הולכת ופוחתת משמעותם של הגבולות.

שורש הבעיה הכלכלית של אמריקה אינו התחרות ממקסיקו או מארצות מתפתחות אחרות. הוא גם אינו המאזן המסחרי השלילי וגם לא הרכישה של חברות אמריקניות על ידי היפנים. הוא אף אינו השיעור הנמוך של החסכונות באמריקה. כל הנושאים האלה הם משניים, מפני שההון הוא עכשיו גלובלי. חברות בנות כל האומות מבצעות את הייצור השגרתי שלהן בכל מקום בעולם שבו ניתן למצוא עבודה זולה ובלתי־מקצועית. את המחקר המתקדם והייצור המתוחכם הן מבצעות בכל מקום שבו אפשר לאתר עובדים בעלי כשרון וכושר הבחנה.

לדוגמה: כאשר אמריקני קונה מכונית פונטיאק מג׳נרל מוטורס, הוא או היא מבצע עסקה בין־לאומית. מהעשרים אלף דולר ששולמו לג׳׳מ עבור המכונית, כששת אלפים עוברים לדרום קוריאה עבור עבודה והרכבה; שלושת אלפים וחמש מאות לגרמניה עבור סגנון והנדסת עיצוב; שמונה מאות דולר לטייוון וסינגפור עבור מרכיבים קטנים; חמש מאות לבריטניה עבור שיווק; ומאה דולר לברבאדוס או אירלנד עבור עיבוד נתונים. היתר - פחות משמונת אלפים דולר - עובר לאסטרטגים בדטרויט, עורכי דין ובנקאים בניו יורק, אנשי השדולות בוושינגטון, אנשי ביטוח וטיפול רפואי בכל רחבי המדינה, ולבעלי המניות של ג׳׳מ - שרובם אמנם תושבי ארצות הברית, אבל מספר הולך וגדל מביניהם הם אזרחים של אומות זרות.

כמובן שהבעלים המאושר של מכונית הפונטיאק החדשה אינו מודע לעובדה שהוא קנה כל כך הרבה דברים מעבר לים. את המסחר ביצעה ג׳נרל מוטורס, מתוך הרשת הגלובלית שלה. זאת תופעה אופיינית. בשנות התשעים רוב המסחר אינו מתבצע יותר בעסקות מרוחקות בין קניינים בני אומה אחת ומוכרים בני אחרת, אלא בין אנשים מתוך אותה המערכת העשויים לקיים שוב ושוב יחסי מסחר זה עם זה מעבר לגבולות. קשרים חוצי גבולות כגון אלה מהווים עכשיו מרבית המסחר הבין־לאומי בין המשקים המתקדמים. פחות ממחציתו של המאזן המסחרי המידרדר של אמריקה במשך שנות ה־80 נבע מייבוא של תוצרת גמורה כמו מכוניות, מכשירי וידיאו, פקסימיליות או האביזרים האחרים המבוקשים על ידי הצרכנים האמריקנים. מרבית הייבוא היו חלקים של פריטים אלה, בנוסף לשירותי ההנדסה, העיצוב, הייעוץ, הפרסומת, המימון והניהול, העשויים להתחבר אליהם. למעשה, בשנת 1990 יותר ממחצית הערך של הייצוא והייבוא של אמריקה התבטא פשוט בהעברות של סחורות ושירותים הקשורים אליהן במסגרת של חברות עולמיות.

רשתות של מפעלים גלובליים - בדומה למוצרים האמריקניים, התאגיד האמריקני מתנתק

רוברט רייך הוא פרופסור לכלכלה מדינית בבית הספר ע״ש ג׳ון קנדי בהארוורד. הוא המחבר של הספר: THE WORK OF NATIONS: PREPARING OURSELVES FOR TWENTY-FIRST-CENTURY CAPITALISM.
מתוך: NEW PERSPECTIVES QUARTERLY (NPQ), סתיו 1991.

תרגום: **יהודה רימר**

מאמריקה. אנו עדיין מכנים אותם תאגידים אמריקניים, מכיוון שרוב המניות מוחזקות על ידי אזרחים אמריקניים, הברוקרים האסטרטגיים הבכירים הם אמריקנים, מפקדותיהם העולמיות מוצבות כאן. אבל במשק הבין־לאומי הצומח, מעטות הן החברות האמריקניות והתעשיות האמריקניות המתחרות בחברות ובתעשיות זרות. אופיינית יותר היא הרשת הגלובלית שייתכן ומרכזה נמצא בארצות הברית שמתוכה היא מקבלת את מרבית הונה הפיננסי, אבל כאשר מתקני המחקר, העיצור והייצור מפוזרים ביפן, אירופה וצפון אמריקה, מתקני הייצור נוספים נמצאים בדרום מזרח אסיה ובאמריקה הלטינית; מרכזי השיווק וההפצה ישנם בכל יבשת; ומלווים ומשקיעים בטייוון, יפן וגרמניה וכמו כן בארצות הברית. חברה אקומנית זו מתחרה בחברות אקומניות נוספות שמפקדותיהן נמצאות במדינות אחרות. קווי החזיתות אינם מקבילים יותר לגבולות הלאומיים.

ואמנם, כאשר תאגידים בבעלות אמריקנית יוצאים החוצה וחברות בבעלות זרה באות לארצות הברית, שני סוגי הרשתות העסקיות מתחילים מאוד מאוד להידמות זה לזה מבחינת רוב מקורות הערך הגלום בתוצרתם ובשירותיהם. ראיות ישירות לתמורה זו ניתן למצוא בצבאות של הפועלים הזרים המועסקים עכשיו על ידי חברות אמריקניות כביכול. בשנת 1990 למשל, ארבעים אחוז של עובדי IBM היו זרים והאחוז הזה הלך וגדל. IBM יפן התפאר ביותר משמונה עשר אלף עובדים יפניים ומכירות שנתיות של מעל לשישה מיליארד דולר, וכך הייתה לאחד מיצואני המחשבים הראשיים של יפן. בסך הכל יצרו פועלים זרים מחוץ לארצות הברית מעל לעשרים אחוז של תוצרת החברות בבעלות אמריקנית - והאחוז הזה הלך ועלה במהירות. השקעות הון מעבר לים על ידי תאגידים אמריקניים צברו תאוצה החל משנות ה־80 הראשונות, וב־1988 בלבד גדלו ב־24%. ב־1989 הן היו ב־13% מעל לרמת השיא של 1988 וב־1990 עוד 16% מעל לרמה הזאת (וזאת כאשר השקעות ההון שלהם בתוך אמריקה גדלו ב־6.7% חלשלושים בלבד). כאשר ראשן ורובן בהבטחת נוכחותן באירופה לאחר האיחוד הכלכלי האירופי, הובילו חברות אמריקניות בכל העולם בחטיפת חברות אירופיות - בהשקיען 5.2 מיליארד דולר רק במשך שש החודשים האחרונים.

כמובן שחלק של פעילות חובקת־עולם זו אינו אלא ייצור סטנדרטי בנפח גבוה שהועבר החוצה כדי להתמודד במתחרים זרים על ההוצאות הנמוכות. והרווחים מהאסטרטגיה הזאת של "אם אינך יכול להביסם, הצטרף אליהם", עלולים להיות נמוכים, מפני שאין מחסומים לכניסה. כל חברה בעולם יכולה ללכת בעקבות אותו הנתיב בדיוק כמו השכר הנמוך. ברם, בסוף שנות ה־80, חברות אמריקניות העסיקו ישירות 11% של כוח העבודה התעשייתי של אירלנד הצפונית בייצור של כל דבר, החל מסיגריות ועד לתכניות מחשבים, שהרבה ממנו הגיע בסוף למדפי החנויות בארצות הברית. בצד השני של העולם, מאתיים חברות בבעלות אמריקנית העסיקו יותר ממאה אלף סינגפורים כדי לייצר ולהרכיב פריטים אלקטרוניים למען הייצוא של ארצות הברית. למעשה, המעסיק הגדול ביותר בסינגפור היה ג'נרל אלקטריק, אשר גם היה לו חלק רב בייצוא ההולך וגדל של מדינה זו. ועם פתיחת מזרח אירופה, הייתה לתאגידים אמריקניים פתאום גישה לפועלים ששמחו לעבוד עבור משכורת שאותה ניתן להשוות למה שקיבלו פועלים בפיליפינים, אבל בהבדל החשוב שבמזרח אירופה עבדו בקירבה של רק כמה מאות מילין מאחד השווקים הגדולים והרווחיים ביותר בעולם. הקפיטליזם, להבדיל מאידיאולוגיות אחרות, אדיש לאמונות או למוצאם של העוסקים בו, כל זמן שהם תורמים לשורה התחתונה.

עוצמת מוחות וגשרים - כאשר טוענים שהלאומיות הקורפורטיבית נעשית בלתי־רלוונטית, אין פירוש הטענה כלל ועיקר שבמשק הגלובלי, שלקראתו אנו צועדים במהירות רבה, מפסיקים האינטרסים הלאומיים להתקיים או שיירדו בחשיבותם. ההבחנה כשלעצמה חשובה. היפנים, הדרום־קוריאנים, הטייוואנים, הגרמנים וההולנדים, מבין רבים אחרים, ערים ביותר לאינטרסים הכלכליים הלאומיים שלהם, וזאת למרות שהם ממשיכים להשקיע מעבר לגבולותיהם. בעשותה כך, שואפת כל אומה לשפר את רווחתם וביטחונם של אזרחיה. לכן, כל אחת מנסה להגדיל את הערך הפוטנציאלי של תרומת אזרחיה לרשת העסקים הגלובלית.

גורם הייצור היחיד שהוא יציב יחסית מבחינה בין־לאומית ושבו תלויה במיוחד רמת החיים העתידית של תושבי האומה, היא עוצמת המוחות

שלהם, בנוסף למערכות התחבורה והתקשורת המקשרות בין אזרח לאזרח ומחברות את כולם יחד אל המשק העולמי. כושר התחרות של האמריקנים בתוך הכלכלה הגלובלית הולך ונעשה תלוי לא בגורלם של תאגיד אמריקני מסוים, או תעשייה אמריקנית זאת או אחרת, אלא בתפקיד שממלאים אמריקנים - תוספת הערך שהם תורמים - בתוך הכלכלה הגלובלית.

כאן טמונה הבעיה האמיתית שבפניה ניצבת אמריקה, במיוחד בשחר המאה העשרים ואחת: בעוד שלחלק קטן של אמריקנים ישנן המיומנויות הקונצפטואליות כדי להוסיף ערך בעל־משמעות לכלכלה העולמית החדשה הזאת, אין כישורים כאלה לרוב האמריקנים. עבר הזמן שבו אמריקנים עלו וירדו ביחד, כאילו בסירה לאומית גדולה אחת. במידה הולכת וגדלה אנו יושבים בסירות שונות, קטנות יותר.

התוצאה היא שרוב האמריקנים מתנסים בירידה בהכנסתם הריאלית. בהתאמה לאינפלציה המשכורות של העובדים שאינם במשרות של ניהול ופיקוח (ואלה הם כשני שליש של כוח האדם) הן עכשיו בכ־16% מתחת למה שהיו ב־1973, והן בערך ברמה של שנות החמישים המאוחרות. הן נפלו ב־2% מאז ראשית נשיאותו של בוש.

הדרך היחידה שבה רוב האמריקנים הצליחו לשמור על ההכנסה המשפחתית היא על ידי צירוף עוד אחד מבני המשפחה לכוח העבודה ועל ידי הולדת פחות ילדים. בינתיים ממוצע המשכורת בגרמניה המערבית לשעבר כבר גבוה ב־20% מן הממוצע בארצות הברית, ואם יהיה המשך למגמות הקיימות, יפגרו האמריקנים עוד יותר אחר אזרחי האומות האחרות.

ישנו קשר הולך וגדל בין כמות ההשקעות וסוגיהן, שאותן יוזם המגזר הציבורי, לבין יכולת האומה למשוך אליה הון בין־לאומי. נקודה זאת היא ממש המפתח להבנת ההיגיון החדש של לאומיות כלכלית. הכישורים של כוח העבודה של אומה ואיכות התשתית שלה הן המייחדים אותה ומקנים לה את משיכתה המיוחדת. השקעות בגורמים האלה, היציבים יחסית, של הייצור הכלל־עולמי, הן המייחדים העיקריים של אומה אחת מזולתה; הכסף, לעומת זאת, נע סביב העולם בקלות.

כוח אדם בעל ידע ומיומן בביצוע משימות מורכבות, והמסוגל להעביר את פרי עבודתו בקלות אל תוך המשק העולמי, ימשוך את הכסף הגלובלי אליו. פיתוי זה יכול להתפתח לכדי יחסים של חיזוק הדדי: עובדים מאומנים ותשתית מודרנית מושכים רשתות של יוזמה שישקיעו ויתנו לעובדים משרות טובות יחסית, וכך יוצרים כוח משיכה אדיר לגבי רשתות גלובליות אחרות. עם התעצמות המיומנויות וצבירת הניסיון, יתרמו אזרחי האומה ערך הולך וגדל לכלכלה העולמית - ואז הם מסוגלים לדרוש תמורה הולכת וגדלה ולשפר את רמת החיים שלהם.

אכן, אין ספק שארצות הברית זקוקה לפיתוי של פיתוח מיומנויות מתאימות ולתשתית; היא חייבת להשקיע בכושר הייצור העתידי של בני אמריקה. אבל ארצות הברית עשתה בדיוק ההיפך. הבה נבדוק:

חינוך - יתכן שג׳ורג׳ בוש היה רוצה שיזכרו אותו כנשיא החינוך, אבל הממשל הפדרלי מוציא עכשיו פחות על החינוך ממה שהוציא כאשר בוש נכנס לתפקידו, וזאת בהמשך למגמה שהתחילה בשנת 1980. אז, ההוצאות הפדרליות על החינוך תבעו מעל לחצי אחוז של התוצרת הלאומית הגולמית. עכשיו ירד חלקו לשליש האחוז בערך.

הכשרה מקצועית - המימון הפדרלי להכשרה או להסבה מקצועית של פועלים אמריקנים ירד ביותר מחמישים אחוז מתחת לרמתו בשנת 1980 - מ־13.2 מיליארד דולר ל־5.6 מיליארד. רוב האומות המתועשות מקדישות אחוז גבוה בהרבה של התל״ג שלהן להכשרת מקומות עבודה.

מחקר ופיתוח - אפילו החוקרים והטכנאים של אמריקה מפסידים במירוץ הגלובלי. בשעה שארצות הברית השקיעה מיליארדים של דולרים עבור טילי "פטריוט" ו"טומהוק", השקיעו אומות אחרות מיליארדים כדי להבטיח שעובדיהם יהיו מוכשרים כדי ליצור מוליכים־למחצה מתקדמים, חומרים מוליכי־כל, טלוויזיות בעלות רזולוציה גבוהה, נוגדנים מונוקלונאליים ועוד טכנולוגיות מסחריות של העתיד.

התמיכה הממשלתית למו״פ לא־צבאי בארצות הברית ירדה לערך של כשליש האחוז של התל״ג - היחס הקטן ביותר במשך עשרים שנה. בסך הכל מסתכם המו״פ למטרות לא־ביטחוניות בשני אחוזים של התל״ג, בהשוואה לכמעט 3% ביפן ו־2.6% בגרמניה המערבית לשעבר. המימון הפדרלי של המחקר האוניברסיטאי - שהוא הזרע האינטלקטואלי של העתיד - ירד מ־1967 עד 1990 ב־18% במושגים ריאליים.

למרבה האירוניה מתבצע חלק גדל והולך של המחקר והעיצוב היוקרתי בארצות הברית על ידי חברות בבעלות זרה. למעשה השקיעו בשנות השמונים חברות בבעלות זרה בארצות הברית עבור כל אחד מעובדיהן האמריקניים יותר כספים למו״פ מאשר חברות בבעלות אמריקנית.

תשתית - בינתיים התשתית באמריקה מתפוררת. אמריקנים מתחילים להתרגל לגשרים מסוכנים, לכבישים מתפוררים ולפקקי תנועה בשעות השיא המשתרעים על פני קילומטרים רבים. מפעלי ביוב עולים על גדותיהם. באזורים מסוימים של המדינה אין מובטחת עוד הספקה נאותה של מים נקיים. ההוצאות עבור תשתית חדשה ירדה מ־2.3% של התל״ג בשנת 1963 ל־1% היום. בשעה שאירופה המערבית ויפן מתכננות כבישים מתוחכמים, רכבות בעלות מהירות גבוהה ורשתות מידע לאומיות, אמריקה שוכבת רדומה. האומה לא בנתה אפילו נמל תעופה אחד מאז 1974.

באשר לתשתית, ערים אמריקניות רבות בחרו להוציא משאביהן המצומצמים כדי למשוך עסקים על חשבון חינוך ותשתית. כמובן שסובסידיות והקלות כאלו במסים מקטינות את סכומי הכסף הציבורי הפנוי לתמיכה בבתי־ספר יסודיים ותיכוניים, בכבישים ובגשרים מקומיים, בבילוי, במפעלים לטיפול באשפה ועוד שירותי רווחה מקומיים. למרבה האירוניה, אלה הם בדיוק סוגי ההשקעות הציבוריות הנחוצות כדי ליצור את מקומות העבודה הטובים בעתיד. המדינות והערים היותר עניות, שרובן שואפות נואשות להשיג מקומות עבודה שגרתיים או לשמור על הקיימים, מוכנסות כך לתוך מלכוד: או שהן מספקות סובסידיות או הקלות במסים למען עבודות שגרתיות העלולות להחזיק מעמד בקושי במשך כעשור, או שהן יוצאות מהמירוץ ומשקיעות את עיקר המסים המצטמצמים בחינוך ובתשתית, שהחזרם רחוק בכמה עשרות שנים.

אם יש רצון... מדוע אמריקה אינה יכולה לשקם את עצמה? בוש אומר שכאשר מדובר בהשקעות בעתידה, יש לאמריקה ״יותר רצון מאשר ארנק״. אבל, כפי שהראו אירועי המפרץ, נראה שלאמריקה יש ארנק די והותר כאשר הרצון קיים. הנה, היכן תוכל אמריקה למצוא את הארנק: קודם כול, היא תנהיג מס הכנסה פרוגרסיבי יותר.

אשתקד שני העשירונים העליונים של המתפרנסים לקחו הביתה יותר כסף מאשר כל האחרים ביחד. לו מס ההכנסה האישי היה פרוגרסיסי כפי שהיה אף לא מכבר, בשנת 1978, היו האזרחים האלה משלמים השנה לפחות 95 מיליארד דולר יותר במסים פדרליים מאשר שילמו בפועל. מכאן ועד לשנת 2000 הם היו תורמים קרוב לטריליון דולר.

שנית, יגביל הממשל הענקת זכויות לאלה שלא זקוקים להן. אם לא הייתה תקרה של גובה ההכנסה שממנה ניתן לגבות את החלק של מס הביטוח הסוציאלי הנוגע לעניינים אישיים ולנכות, ואם היו מתייחסים לכל תשלומי ביטוח החברתי כאל הכנסה החייבת במס, אפשר היה לשחרר עוד 600 מיליארד דולר במשך עשר השנים הבאות.

שלישית, על אמריקה לצמצם את תקציב ההגנה שלה. אילו הוצאות הביטחון היו יורדות במשך עשר השנים הבאות ב־15% בלבד (ירידה צנועה ומציאותית על פי רוב החישובים, אפילו אם מחשיבים את עלות הסכסוכים האזוריים במזרח התיכון ובמקומות אחרים), האומה הייתה זוכה לעוד 450 מיליארד דולר.

הסכום הכולל: יותר משני טריליון דולר לשנות התשעים - תשלום יסוד משמעותי למען כושר הייצור של כל האמריקנים במאה העשרים ואחת.

אסור להשתמש בסכום הזה כדי להקטין את הגרעון התקציבי של אמריקה, אין שום חטא בלהיות בעל חוב, כל זמן שההלוואות מושקעות באמצעים שיגבירו את העושר העתידי. למעשה, הייתה אמריקה במאה הי״ט שקועה בחובות לזרים (כחלק היחסי של התל״ג) עמוק הרבה יותר מאשר עכשיו. אבל האומה השקיעה ברכבות, בתעלות, בכבישים מהירים ובבתי־חרושת - שגרמו לזירוז הצמיחה במידה כזאת שיכולנו להחזיר את החוב בקלות.

יכולתה העתידית של אמריקה לשלם גם את החוב וגם להבטיח לבניה ולבני בניה רמת חיים גבוהה, תלויה במידה רבה בהשקעות הציבוריות המושקעות היום - השקעות שיגדילו את ערכה של תרומת האמריקנים למשק העולמי ולעיילות התשתית של אמריקה. בעידן של החברה האקומנית הגורם הקובע אינו רכושנו, אלא כושר העשייה שלנו. אין ספק שבידי אמריקה ישנו הארנק שיאפשר לה להתכונן למאה העשרים ואחת. השאלה היא אם יש לה הרצון.

כלכלה לאקטיביסטים

דבי דובר ☐ DEBBIE DOVER

חולצות ה־T הנמכרות ב״מרכז לכלכלה פופולרית״ מכריזות שהלובש הוא ״כלכלן פופולרי״. אין זאת אומר שלובשי החולצות האלה יהיו במרכז תשומת הלב במסיבה הבאה, אבל ייתכן שפירושו, שהם יסיימו את אחת הסדנאות הלא־אקדמיות של סוף שבוע, במרכז לכלכלה פופולרית (CENTER FOR POPULAR ECONOMICS-CPE, להלן ספ״א).

״כלכלן פופולרי״ הוא מישהו המסוגל להסביר כלכלה בדרך שכל אחד יוכל להבין. מעט מאוד כלכלנים יכולים לתבוע לעצמם את הזכות לתואר הזה. עוד פחות יכולים להפוך תיאוריות כלכליות למועילות לפעילים למען תמורה חברתית. אבל אפשר להיתקל בכאלה שכן מסוגלים לכך במרכז לכלכלה פופולרית. וכל קיץ, כמה עשרות של פעילים מצטרפים אליה במערב מסצ׳וסטס, כדי ללמוד את יסודות הכלכלה הרדיקלית במכון הקיץ של ספ״א.

״מוקד הוויכוח הפוליטי בארץ הזאת זז ימינה עד כדי כך, שכלל לא ברור היכן עוד יוכלו אנשים לקבל פרספקטיבה ביקורתית על הכלכלה״, אומרת גיון לפידוס, כלכלנית ומדריכה במרכז. בספטמבר אשתקד עברה מבוסטון לשיקאגו, ובשתי ערים אלה נוכחה במאבקם של אנשים להגנה על מסים ושירותים סוציאליים נגד מחוקקים הפועלים למען קיצוץ ההוצאות תחת הסיסמה של איזון תקציבי המדינות. בשעה שהפעילים נלחמים למען שירותים בסיסיים, הם פנויים מעט מאוד לחשוב על התמונה הכלכלית הרחבה יותר. ספ״א מסייע להם לחדד את טענותיהם בתור סניגורים של הציבור שלהם.

אחד הדברים שספ״א עושה, הוא לשאול שאלות:

״מדוע 31 מדינות נמצאות במצב של גירעון, ומדוע אין כסף לחינוך?״ שואלת לפידוס. ״מהו הקשר בין כל זה לבין הגידול האדיר באי־השוויון בהכנסות והרפורמה הרגרסיבית של המסים?״

חמשת חברי הסגל וסטודנטים לתארים גבוהים, באוניברסיטת מסצ׳וסטס באמהרסט, הקימו בשנת 1978 את ספ״א, כדי ללמד את יסודות מקצועם. מאז השתתפו כ־4,500 אנשים מכל ארצות הברית ומחוצה לה במכוני הקיץ ובסדנאות של ספ״א. הקולקטיב המנהל את ספ״א גדל לכ־30 חברים מן המניין, ועוד כמה חברים־עמיתים שהם פעילים פחות. במשך השנים הרחיב ספ״א את שטח פעולתו על ידי הקמת מכונים בערים שונות ועל ידי פרסום מספר ספרים, ביניהם ״מדריך שדה לכלכלת ארצות הברית״, ״מעילי פרווה אינם מטפטפים למטה״, ״דו״ח כלכלי של העם״ - כאלטרנטיבה לדו״ח הכלכלי של הנשיא לשנת 1986.

אומים וברגים

הסדנאות של ספ״א מתחילות ביסודות הקפיטליזם ומבנה המעמדות, על פי דגם של חברה משוערת המייצרת תירס בלבד. ערימה אחת של תירס מיועדת לקיום האנשים. ערימה שנייה מיועדת לזרעים הנחוצים ליבול של השנה הבאה. הערימה השלישית היא מה שנשאר. כאשר מגלים מי שולט בעודף הזה, מגלים את המבנה המעמדי של החברה.

״במידה מסוימת זה קצת מביך, מפני שזה כל כך פשוט״, אומרת דיין פלאהרטי, ממייסדי ספ״א ופרופסור עמית באוניברסיטת מסצ׳וסטס. ״אבל זה מדהים עד כמה אנשים יכולים לתפוס את זה. אם כעבור חמש שנים נשאר להם משהו ממכון הקיץ, אז אלה הערימות.״ כלכלני המרכז קוראים תיגר כנגד רבות מההנחות הסמויות בדיווחים הכלכליים של אמצעי התקשורת המרכזיים. בעוד שהכלכלה המסורתית מניחה שלכל אומה או פרט

דבי דובר היא חברת מערכת D&S והשתתפה במכון הקיץ של ספ״א ב־1988.

מתוך: DOLLARS AND SENSE, יולי־אוגוסט 1991

תרגום: יהודה רימר

יש עוצמה במידה שווה, ספ״א טוענת שכמה מהמשתתפים בשוקי המשק שולטים על יותר משאבים ובידיהם עוצמה רבה יותר מאשר לאחרים. ובשעה שאנשים רבים סבורים שכלכלה היא ״מדע טהור״, ש״החוקים״ שלו חקוקים בסלע, טוענת ספ״א שקיים בו מיגוון של השקפות עולם המקיפות את כל צבעי הקשת הפוליטית.

תכנית הלימודים של ספ״א מכסה את המוסדות העיקריים ואת אמות המידה למדידה של כלכלת ארצות הברית - איך פועלת מועצת המנהלים של בנק הרזרבות הפדרלי, איך נקבעים שערי המטבע, מה מגלה לנו מדד האבטלה ומה אינו מגלה. בסוף השבוע מתכנסים התלמידים ומנסים ליישם את אשר למדו. חבר הסגל ממלא את תפקיד השמרן, ועל המשתתפים לסתור את טענותיו של המנחה הזה.

חילוקי דעות

כאשר מפגישים כמה עשרות אנשים ממגזרים שונים של השמאל - עירוניים, כפריים, לבנים, אפרו־אמריקנים, לטינים, פמיניסטיות, דתיים, ״עליזים״ ו״ישרים״ במשך 24 שעות ביממה למשך שבוע, סביר שיעופו כמה גיצים.

מנהלת הביצוע, נטאשה הרמון, נזכרת בישיבה טעונת־רגשות בסדנת סוף שבוע שהתקיימה בניו יורק לפני שנה, שהייתה מוקדשת לבעיות אורבניות. כמה מכלכלני הסגל של ספ״א ומשתתפי הסדנה תמכו בהתרת סחר הסמים במסגרת החוק, הטענה שזאת הדרך היחידה להתגבר על השליטה שיש לעולם הפשע בשוק הסמים. אחרים הגיבו בזעם וטענו שהלגליזציה רק תעודד את הרחבת נגע ההתמכרות ותכשיל את מאמצי ההורים לחנך את ילדיהם נגד השימוש בסמים. התנהל גם ויכוח להוט אם יש להגביר את נוכחות קציני המשטרה בשכונות כדי לרסן את הסחר בסמים, או אם מוטב להפחיתה; שחורים רבים טענו שנוכחות מוגברת של שוטרים אינה תורמת להרגשת הביטחון שלהם.

ויכוחים כאלה תורמים לעיצוב תכנית הלימודים של ספ״א. כך למשל, לפני עשר שנים, התמקדו המדריכים יותר במעמד, מאשר בגזע או במין, כעיקרון המעצב של המשק. אבל, במשך הזמן, כתשובה לביקורת מנשים וצבעוניים, נותן המרכז מקום שווה לשלושת המושגים. כלכלן הסגל, ג׳רי אפשטיין, נזכר במחזור המכון שהתקיים לפני 6 או 7 שנים, שבו קבוצה של נשים מובטלות, שהתארגנו למען זכויות רווחה, חלקו על עיסוק־היתר של ספ״א בבעיות הפועלים. כמה חברי ספ״א בילו כל הלילה בדיונים על זכויות המובטלות למעונות ילדים, לשיכון ולהכנסה, ואחרי כן שיבצו את הרעיונות לתוך תכנית השנה הבאה.

פוליטיקה קואליציונית

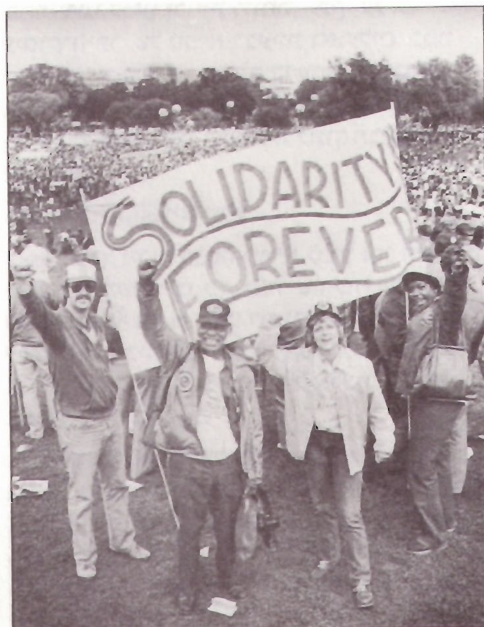
כאשר פורץ ויכוח מנסה ספ״א לכוון את האנשים לנושאים משותפים. כך, בעוד שוויכוח על הפלות עלול להפריד בין פעילים דתיים ופמיניסטיות, הם עשויים להסכים על חשיבות המלחמה בעוני, או בביקורת על מדיניות החוץ של ארצות הברית באמריקה המרכזית.

בעוד שהרדיקלים מעלים תכניות מעשיות רבות בשטח הכלכלה, הם זקוקים ליותר הצעות שילכדו את השמאל, כדברי סם באולס, ממייסדי ספ״א. הוא וג׳ולייט שור, גם היא בין המייסדים, משתמשים בתרגיל בניית קואליציות כדי לשכנע אנשים לעבור מתכנון תכניות כלכליות טובות לעיצוב תכניות העשויות להלהיב את המספר הגדול ביותר של אנשים מתקדמים.

בסדרת מחזורים של מכון ספ״א בוונקובר, שנוהלו לפי הזמנת ארגון הקשור למפלגה הדמוקרטית החדשה והפדרציה של האיגודים המקצועיים בקולומביה הבריטית, התפצלו המשתתפים לחמש קבוצות שייצגו ציבורי בוחרים שונים בפוליטיקה הקנדית, כולל פועלים מאורגנים ובלתי־מאורגנים. כל קבוצה העלתה שלוש או ארבע תכניות בהן היא דוגלת. אחר כך החליטו הקבוצות באלו תכניות של הבוחרים האחרים הן מוכנות לתמוך. תוך שימוש בתרשים מקווקו בשתי וערב, לרישום התמיכות, זכו בניצחון התכניות שהשיגו את התמיכה המירבית, ומהן הרכיבו מצע ארצי למען הצדק הכלכלי.

בין המנצחים הייתה תכנית יעור, שביכולתה ליצור מקומות עבודה וגם לזכות בתמיכת שוחרי הסביבה. העלאת שכר המינימום זכתה לתמיכת פועלים מאורגנים ובלתי־מאורגנים גם יחד: חברי האיגודים יסבלו פחות מתחרות עם עובדים זולים, ופועלים בלתי־מאורגנים יזכו למשכורת גבוהה יותר.

התרגיל לא הסתיים עד שהמצעים נבחנו על ידי ״מבחן מדבקת המכונית״ ומבחן ״התווכח עם מקלט הטלוויזיה שלך״. הראשון בדק אם אפשר להעלות את התביעות בצורה משכנעת מבחינה

רטורית. במבחן השני מילאו באולס או שור תפקיד של קריין טלוויזיה, כאשר הם מדקלמים בקול חד־גוני משהו כמו: "מומחים הודיעו היום שהעלאת שכר המינימום עלולה לגרום לחיסול עשרים אלף מקומות עבודה."

אחרי כן היו מצביעים על משתתף שהיה צריך להשיב ולסתור מיד את הטענה הזאת.

מכונים אורבניים וגלובליים

ספ"א מתפשט מהמכון המקורי במערב מסצ'וסטס, הן כדי להגיע ליותר אנשים והן כדי להתקשר עם האנשים הנכונים - אקטיביסטים בקווי החזית. לפני שנה, אירגן המרכז, בפעם הראשונה, כינוס המיועד להכשיר מורי תיכון בכלכלה, על מנת לעצב תכנית לימודים לבתי־הספר התיכוניים.

סוף שבוע שני של ספ"א, שהוקדש לבעיות כלכליות אורבניות, התקיים הקיץ בבוסטון, וחברי הסגל מארגנים מחזורים נוספים בכל חלקי ארצות הברית. מכון בין־לאומי ראשון יאורגן על ידי המרכז באוגוסט.

המכונים העירוניים הוכיחו את עצמם כדרך יעילה במיוחד ליצור קשר עם אנשים צבעוניים. בשני המכונים האחרונים שהתקיימו באמהרסט, היו צבעונים כחמישית עד רבע מכלל המשתתפים. לעומת זאת, כמעט 60% מן המשתתפים במכון עירוני שהתקיים אשתקד בניו יורק, היו אסיינים־אמריקנים, לטינו־ או אפרו־אמריקנים. חברי ספ"א מקווים להגיש תכניות נוספות המתאימות לארגונים מסוימים, במיוחד לאיגודים המקצועיים. אם כי ספ"א קיים באמצע שנות ה־80 סדנאות בשביל פועלי המכוניות ופועלי הפלדה המאוחדים, הוא פעל יותר באגף השמאלי של תנועת העבודה מאשר באיגודים של הזרם המרכזי.

אבל למרות שעדיין ישנם פעילים רבים שאיתם צריך ספ"א ליצור קשר, ישנו כבר מספר קטן אך חשוב של פעילים המסתמכים על ידע מעשי בכלכלה רדיקלית במאבקם היום־יומי. ידע זה של "הכלכלנים הפופולריים" תורם לחיזוק התנועות שאותן הם מארגנים ושבראשן הם עומדים.

משאבי אנוש בפעולה

בחפשו דרכים לקצץ 10 מיליון דולר מן התקציב, שלח רוג'ר פרקינסון, מו"ל ה־MINNEAPOLIS STAR TRIBUNE תזכיר לעובדים ובו הבקשה הבאה:

"אם יש לך רעיון כיצד להכניס שינויים במקום עבודתך ולאפשר את ביטול תפקידך לצמיתות, אני מציע שתתקשר למנהל או למחלקת משאבי אנוש."

מתוך: *SOLIDARITY*

השיעור האמיתי של האבטלה

בעוד המיתון גובה את חלקו בכל רחבי המדינה, שיעור האבטלה הלאומי מטפס מעלה, והגיע ל־7.1% ברבע הראשון של שנה זו (השיעור המתואם לעונה היה 6.5%). זהו אמנם שיעור גבוה, אך הוא היה קופץ לסביבות 12% אילו הלשכה לסטטיסטיקה של העבודה, שהיא הרשות הממשלתית העוקבת אחר האבטלה, הייתה כוללת את כל אלה שרוצים לעבוד, אך אינם יכולים.

הלשכה מחשבת את שיעורי האבטלה על סמך מדגם טלפוני חודשי אקראי של כ־60,000 משקי־בית. עורכי הסקר של הלשכה שואלים את כל בני המשפחה שגילם מעל 16, סדרה של שאלות על העבודה שלהם, ולאחר מכן ממיינים את המגיבים בתור מועסקים, בלתי־מועסקים או שאינם שייכים לכוח העבודה.

הלשכה מסווגת אותך כמועסק אם אתה עובד במשרה מלאה או חלקית עבור תשלום, עובד 15 שעות או יותר ללא תשלום בעסק המשפחתי, או נמצא בחופשה ללא תשלום בגלל מחלה, סכסוך בענייני עבודה, מזג אוויר גרוע או סיבות אישיות. אתה נחשב למובטל אם היית חסר עבודה בשבוע הסקר, אם היית פנוי לעבודה או אם עשית מאמצים מוגדרים למצוא עבודה בחודש האחרון, דהיינו ענית על מודעות "דרושים", פנית אל לשכת תעסוקה וכדומה. הלשכה לסטטיסטיקה של העבודה מתייחסת אל סטודנטים, גימלאים, אנשים שנמצאים בבית בגלל מחלה ממושכת או נכות, עקרות בית וכאלה שנואשו מלחפש עבודה, כאילו אינם שייכים לכוח העבודה.

אולם הלשכה אינה סופרת נכון את המובטלים, וממעיטה בערכה של המצוקה הכלכלית של מיליוני בני אדם. ההתעלמות הבולטת ביותר היא מן הקבוצה של עובדים "מיואשים"; אלה שאומרים כי הם רוצים לעבוד, אבל אינם מחפשים מפני שאינם מאמינים שיש עבודה. ברבע הראשון של שנה זו מנתה הלשכה מיליון עובדים נואשים.

כאשר מוסיפים את אלה למספר הרשמי של המובטלים, גדל הסך הכל ברבע הראשון של השנה מ־8.8 ל־9.8 מיליון. ואולם, כדי להגיע אל שיעור האבטלה הריאלי עלינו לכלול גם קבוצות אחרות של עובדים. קבוצה נוספת של 5.9 מיליון עובדים אמרה לסוקרי הלשכה, כי הם עובדים חלקית, אך מעוניינים במשרה מלאה ואינם יכולים למצוא כזו. אנו יכולים לשלב עובדים אלה במניין המובטלים, אם נניח כי הם עובדים בממוצע חצי משרה, ולכן מחציתם מובטלים. בדרך זו אנו כוללים תת־אבטלה במספרי המובטלים שלנו.

עלינו להוסיף גם את 2.2 מיליון האנשים שאמרו לעורכי הסקר כי היו רוצים עבודה, אך אינם יכולים לעבוד בגלל אחריות משפחתית או סיבות אחרות שאינן מאפשרות להם להשתייך לכוח העבודה. על אלה נמנות מיליון נשים שהיו רוצות לצאת לעבודה, אולם אינן יכולות בגלל התחייבויות משפחתיות, ובעיקר טיפול בבני משפחה התלויים בהן. אילו היו קיימים שירותים נאותים לטיפול באנשים אלה, גם נשים אלו (ואולי גם חלק מ־20 מיליון עקרות הבית שאמרו שאינן מעוניינות עתה במשרה) היו זקוקות לעבודה.

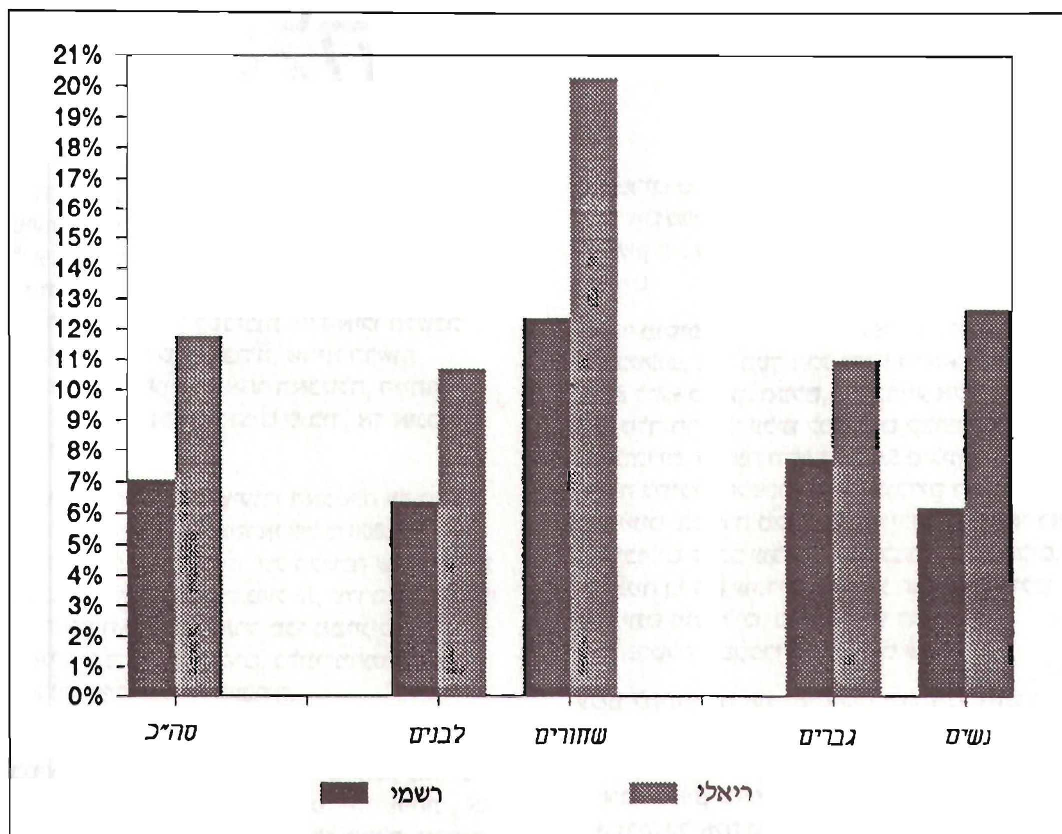
אם נוסיף את מספרן למספר העובדים שנואשו מלמצוא עבודה, לעובדים חלקית מאונס ולאלה שהלשכה מונה כמובטלים, יעלה מספר המובטלים ל־15 מיליון. ב־6 מיליון יותר מן המספר הרשמי. "שיעור האבטלה הריאלי" הזה מודד טוב יותר את יכולת המשק שלנו לספק עבודה בתשלום לכל אלה המעוניינים. כאשר כל אדם שמיני - וכל שחור חמישי - מובטלים או מועסקים פחות מיכולתם, המשק בוגד בהרבה יותר אנשים מאשר משתמע מן הנתונים הסטטיסטיים.

מתוך: DOLLARS & SENSE, יולי־אוגוסט 1991

תרגום: נורית גורן

שיעורי אבטלה רשמיים לעומת שיעורי אבטלה ריאליים

(רבע ראשון, 1991 (בלא התאמה עונתית)

המקור: הלשכה לסטטיסטיקה של העבודה.

הסקטור הלא-פורמלי - אחריות חברתית של הממשלות ושל ההון

באמריקה הלטינית ובאיים הקאריביים המשק מתאפיין בקיום סקטור לא־פורמלי, שניתן לכנותו כרוני, כי ממדיו נשארו ללא שינוי לאורך שנים רבות. הרוכל היה לאחת הדמויות הפופולריות ביותר בערים, כפרים ועיירות האזור, דמות שהולכת ונעלמת בין המוני הבלתי־פורמליים. בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, וליתר דיוק אמצע שנות ה־50, תהליך התיעוש וההתפתחות באמצעי התקשורת והתחבורה, עודדו, במידה הולכת וגוברת, ניידות אוכלוסייה מהשדה למרכזים עירוניים. תנועת הגירה פנימית מעין זו עברה במהרה את יכולת קליטת העובדים במפעלים פרטיים וציבוריים כאחד.

המחסור בידיים עובדות בחקלאות, כתוצאה משכר נמוך ותנאי עבודה בלתי־נסבלים, נתן דחיפה למיכון החקלאות על כל ענפיה, במפעלים הגדולים של הסקטור, במטרה להגביר את הפריון. מאידך, כמעט ולא עלה בידי בעלי הקרקעות הזעירים והבינוניים לשפר את יכולתם ולהגדיל את יבולי שדותיהם. בזה הצליחו רק הקואופרטיבים ומסגרות שיתופיות אחרות בענף.

מיכון החקלאות הביא להגברת עוצמתם של המפעלים החקלאיים הגדולים, ולעומת זאת להרחבת שכבת העניים. החקלאי הבודד יצא מכלל שיווי משל ונדחף לערים הגדולות, במירוץ אחר מקומות עבודה ותנאי מחיה טובים יותר.

הסטטיסטיקה מראה שבאמריקה הלטינית של שנות ה־60, מעל 60% מן האוכלוסייה היו איכרים. במרוצת 30 שנה התהפכה כמעט הפירמידה וילדה גולם עירוני, ולידו נולדו מה שנקרא "כפרים צעירים", "מעברות", "פאבלות", מאוכלסות בהמוני עניים מרודים. כתוצאה מהדרישה המוגברת לעבודה ואי־יכולת המדינה והמעסיקים הפרטיים להיענות ללחץ מעין זה, נולד הסקטור הלא־פורמלי, המונה מאות נשים וגברים בגיל עבודה, שנדחפו נגד רצונם לתעסוקה לא מוגדרת. בשנות ה־80 - העשור האבוד - וכתוצאה מביצוע תכניות לרה־ארגון מבני של הממשל בארצות שונות באמריקה הלטינית, תוך כוונה למצוא פתרון למשבר הכלכלי - מאות עובדים בסקטור הציבורי עברו לשורות המובטלים. דבר דומה התרחש בסקטור הפרטי לפי דרישות המודלים לארגון מחדש של התעשייה והתכניות ליעול בכוח אדם.

נוכחות מסיבית של העובדים הלא־פורמליים הללו ברחובות הערים הגדולות היא היא התשובה האינסטינקטיבית של המובטל הנלחם מלחמת קיום מול חוסר תכנון והגנה סוציאלית. עלינו להדגיש שהממשלות והקהילה הבין־לאומית חייבים לדאוג לתיקון התנאים החברתיים והכלכליים של הסקטור הלא־פורמלי, כי המצב נוגע במישרין למיליוני נפשות, אשר צאצאיהם יהיו החלק הניכר של המוני העם, בשנות אלפיים בצד הזה של כדור הארץ.

300 מיליון עובדים בסקטור הלא־פורמלי

בנוכחותם של 2,000 נציגי ממשלות וארגונים מקצועיים התכנסה בג׳נבה, שווייץ, הוועידה ה־78 של ארגון העבודה הבין־לאומי, שנגעלה ב־25 ביוני שעבר.

נושא הסקטור הלא־פורמלי היה לאחד הנושאים העיקריים של הוועידה, לאור העובדה שבסקטור הזה 300 מיליון עובדים, אשר למענם דרשו הנוכחים שיפור תנאי עבודה ויצירה. הודגש שלמשק הלא־פורמלי היכולת לקלוט המובטלים. נסקרו בהרחבה השיטות הדרושות לניצול

מתוך: NUEVOS RUMBOS, ביטאון הארגון האזורי של האיגודים המקצועיים הלטינו־אמריקנים, יולי 1991.

תרגום: **אלכסנדר שמיר**

הטכנולוגיות החדישות לפיתוח החקלאות, אשר יכולות לתרום לחיסול העוני, לעליית ההכנסות וליצירת מקורות פרנסה בשכר הולם.

הוועידה קראה לשיתוף פעולה בין כל הגורמים, במטרה להרחיב את ההגנה הסוציאלית, לתנאי עבודה טובים יותר למיליוני העובדים, ולהבטחת הצדק החברתי בתהליכי הבראת הכלכלה ולהעלות את ההכנסות ומספר המועסקים בחקלאות בארצות מתפתחות.

מנכ"ל קרן המטבע הבין־לאומית, מר מישל קאמדסוס , נואם אורח בוועידה, אמר שהקידום החברתי הינו מרכיב יסוד בכל מדיניות הבראה. לקביעה זו חשיבות עליונה לאור העובדה שמדינות אמריקה הלטינית והקאריבי לא התחשבו , בשעת ביצוע תכניות הבראה, בפיתוח חברתי ובזכויות הבסיסיות של העובדים ושל השכבות החלשות שבארצותיהן.

בהקשר לכל האמור, הוועידה קראה להגדלת התמיכה לארצות הנמצאות בתקופת משבר ובתהליך של הבראה כלכלית. החלטה זו מצביעה על הצורך בקיום יחסי עבודה תקינים ושיתוף פעולה בין כל הגורמים בכל תהליך של הבראה.

264 פעילי איגודים מקצועיים נרצחו במקומות שונים בעולם

ב־14 ביוני ש.ז. פירסמה הקונפדרציה הבין־לאומית של האיגודים המקצועיים החופשיים בג׳נבה את הדו"ח השנתי בדבר זכויות העובדים בעולם.
בדו"ח צוין שיותר מ־200 פעילי איגודים מקצועיים נרצחו באמריקה הלטינית בתקופה שבין ינואר 1990 למרס 1991. הארגון טוען, לאור מחקרים, שאמריקה הלטינית ממשיכה להיות האזור המסוכן ביותר למנהיגי העובדים.

לדוגמא, רק בקולומביה נרצחו 138 ממנהיגי האיגודים בידי רוצחים בשכר, שפועלים בשמם של "ברוני המוות או בעלי הקרקעות הגדולים". נאמר שלכוחות הביטחון חלק נכבד במעשים הללו.

הדו"ח מוסיף שהקרבנות הם בדרך כלל איכרים ואנשי הוראה. כדוגמא נוספת מובא המקרה של 42 איכרים אשר נחטפו על ידי פלוגות פרה־צבאיות בינואר 1991 (הגופות נתגלו 3 חודשים לאחר מכן).

הארגון מתייחס גם למדיניות של הממשלה נגד נציגי הפועלים, ומציין שבתקופה הנ"ל בוצעו 87 מעצרים של פעילי האיגודים.

בגואטמלה, מדינה שבה מזה שנים רבות אין זכר

לכיבוד זכויות האזרח, נרצחו 33 מנהיגי פועלים, לאחר תקופה של איומים על חייהם. המואשמים ברציחות אלה הם יחידות הצבא ופלוגות המוות, אשר פועלות בתיאום מלא וגלוי עם המשטרה וכוחות הביטחון. אחת השיטות המקובלות היא ביום תאונות דרכים.

באל סלבדור, המוזכרת בדו"ח כמדינה מסוכנת במיוחד, נרצחו 15 מנהיגי עובדים ב־15 החודשים האחרונים (ינואר 90׳ עד אפריל 91׳).

בעיני השלטונות, מנהיגי העובדים הם בעלי בריתם של הגרילות השמאלניות, דבר שהופך אותם למטרה כשרה לפלוגות המוות.

גם בעלי הקרקעות פועלים נגד העובדים ובתחילת 1991 ניהלו מסע הפחדה על מנת ליטול מהאיכרים את ההטבות שבהן זכו בהתאם לרפורמה האגררית. בתקופת הדו"ח אסרו השלטונות 348 פעילי ארגונים מקצועיים; 150 מהם מוסיפים לשבת בבתי־הכלא באל סלבדור.

בניקראגוה תמה אמנם מלחמת האזרחים, אך האלימות ממשיכה לשרור באזורים כפריים.
בספטמבר ובאוקטובר 90 נרצחו 7 איכרים לאחר שנשללו מהם האדמות שקיבלו בעקבות חוק ההפרטה. במאי 90 נרצחו 3 עובדים ו־7 נוספים נפצעו על ידי המשטרה במטע של סוכר, כאשר התפתח ויכוח בין העובדים וההנהלה על רקע הקמת ארגון מקצועי עצמאי.

גורץ על עבודה ושחרור

ANDRE GORZ, CRITIQUE OF ECONOMIC REASON, VERSO, LONDON 1989

שון סיירס ☐ SEAN SAYERS

העבודה הייתה תמיד פעילות אנושית מרכזית; אבל רק בעשור האחרון הפכה לסוגיה פוליטית חשובה. הופעתה מחדש של האבטלה ההמונית היא שגרמה לכך. הדעה שאבטלה המונית אינה נסבלת בחברה מתורבתת הייתה שמורה בעיקר לשמאל, אולם מלחמת העולם השנייה חייבה גיוס כלכלי כללי; והחברות המתועשות העיקריות יצאו ממנה מחויבות למדיניות של תעסוקה מלאה. הרעיון שעבודה היא צורך וזכות אנושיים בסיסיים היה לנושא מרכזי בהסכמה הכללית שלאחר המלחמה. הוא זכה אפילו להיכלל ב"הצהרה האוניברסלית לזכויות האדם" של האומות המאוחדות: סעיף 23.1 שלה אומר, כי "לכל אדם שמורה הזכות לעבוד, לבחור תעסוקה באופן חופשי, לתנאי עבודה הוגנים ומעודדים ולהגנה מפני אבטלה."

ואולם בשנים האחרונות הועלו יותר ויותר ספקות לגבי רעיונות אלה - לא רק בימין, שם הם תמיד עוררו חשד ואי־אמון, אלא גם בשמאל. אחד החשובים והמעניינים ביותר מבין המבקרים בשמאל הוא אנדרה גורץ. בסדרה של ספרים תוססים ומעוררי מחשבות הוא קרא תיגר על החשיבה הסוציאליסטית המקובלת בתחום זה ועזר לקבוע סדר יום חדש לוויכוח. ספרו האחרון ממשיך תכנית זו ומרחיב את עמדתו, אך גם משנה אותה בכמה היבטים יסודיים. זו יצירה בעלת חשיבות מרכזית.

עתיד העבודה

הספר מחולק לשני חלקים שונים לחלוטין. למעשה, אפשר להתייחס אליו כאל שתי עבודות קצרות, ולא תמיד עקביות, הכרוכות יחד. החלק הראשון עוסק במהות העבודה ובעמדות ביחס לעבודה. פרט לדיון ביקורתי כלשהו על הספרות ה"פוסט פורדיסטית" מן הזמן האחרון (סייבל ופיורה, קרן ושומן), הוא חוזר בעיקר על הרעיונות המובאים בספריו האחרים של גורץ.

אלה מוכרים עתה אפילו לאנשים שלא קראו דבר משל גורץ, מפני שנעשו חלק מן הפולמוס המרכזי על עתיד העבודה בחברה התעשייתית. לפי גורץ, הופעתה של הטכנולוגיה החדשה יוצרת מצב שבו תעסוקה מלאה לכול שוב אינה מטרה אפשרית או אינה רצויה. "התהליך החברתי של ייצור כבר אינו מחייב שכולם יעבדו על בסיס של משרה מלאה. האתיקה של העבודה שוב אינה בת־קיימא" (עי 220). לטכנולוגיה החדשה יש פוטנציאל אדיר לצמצם את שעות העבודה, אולם המדיניות הנקוטה עתה, המכוונת עדיין להשגת תעסוקה מלאה, אינה משפיעה בצורה כזו. במקום זאת היא מובילה לקיטוב החברה: מצד אחד בעלי מקצוע, שמקבלים שכר טוב ועובדים במשרה מלאה ויציבה; ומצד שני מספר גדל והולך של אנשים שמועסקים במשרות חלקיות, שוליות ולא־בטוחות, כעבדים נרצעים, או מובטלים שלמעשה אינם מסוגלים ליטול חלק בפעילות החברתית. יש אפוא לעיין מחדש בצורה מעמיקה במקום שיש לעבודה בחיי האדם.

את ההתפתחות המלאה של הפרט אפשר להשיג רק באמצעות "שחרור מן העבודה". במושג "עבודה" מתכוון כאן גורץ בלא שום ספק למשרה, לתעסוקה ל"עבודה למטרות כלכליות". הוא טוען, כי עבודה כזו היא רק אמצעי להתפרנס. בתנאים של תעשייה מודרנית, פעילות זו אינה יכולה להיות מספקת או להביא להגשמה עצמית: אי־אפשר לעשותה אנושית, היא מנכרת בהכרח. עבודה כזו יש לצמצם, ויש להגביר את "הפנאי" -

---

שון סיירס הוא מרצה בכיר לפילוסופיה באוניברסיטת קנט.
מתוך RADICAL PHILOSOPHY, קיץ 1991

תרגום: **נורית גורן**

"הזמן לחיות", כך שאנשים יוכלו לעסוק בצורות שונות של פעילות יצרנית או יצירתית מחוץ לתחום הכלכלי. בספריו הקודמים מדגיש גורץ במיוחד את החשיבות של "פעילות אוטונומית"; כלומר, פעולות שלא נועדרו מעיקרן לספק את הצרכים, אלא הן מטרות כשלעצמן, כמו פעילות התנדבותית בקהילה, תחביבים ופעילות אמנותית.

גם בספר שלפנינו יש עדיין הדים רבים לרעיונות אלה, בעיקר בחלק הראשון. אולם נראה כי במובנים חשובים גורץ מתרחק מהם ומפתח קו מחשבה שסותר אותם. השינוי הבולט ביותר הוא בדעותיו על אודות מקומה של התעסוקה בחיי האדם. בספריו הקודמים הוא תיאר את התעסוקה כתופעה שלילית לחלוטין. דומה שהוא טען כי אנשים צריכים לקבל בברכה את האבטלה, כ"שחרור מעבודה", במיוחד אם לא כרוך בכך אובדן הכנסה רציני. בהתאם לכך גורץ משתעשע ברעיון של "הכנסה בסיסית מובטחת בספרו PATHS TO PARADISE.

אולם, יש מספר מדהים של עדויות המצביעות על כך שאנשים אינם מקדמים בברכה את האבטלה, עם או בלי "הכנסה מובטחת". בספר שלפנינו גורץ מכיר בכך. למעשה, הוא אפילו מגן על הרעיון שלאנשים יש "זכות לעבודה", והיא זכות בסיסית. הוא מודה בכך שבתחום הציבורי, העבודה בשכר היא הבסיס העיקרי לאזרחות כלכלית ולהשתתפות חברתית. "מתוך כך שיש לנו עבודה בשכר... אנו שייכים לתחום הציבורי, [ו]משיגים קיום חברתי וזהות חברתית" (עי 13). יתרה מזאת, עתה דוחה גורץ חד־משמעית את הרעיון של הכנסה בסיסית מובטחת בתור "דמי אבטלה למעשה" (עי 238), שהם "שכר השוליות וההרחקה" (עי 205).

בד בבד חלה תזוזה משמעותית בכיוון הפוליטי שגורץ פונה אליו. הספרים הקודמים כוונו בעיקר אל קבוצות שוליות ודחויות: מובטלים, נשים וכדומה - "הלא־מעמד של הלא־עובדים", כפי שהוא מכנה אותם בספרו FAREWELL TO THE WORKING CLASS. אלה הן הקבוצות הנדכאות ביותר בגלל שליטת האתיקה של העבודה, ואלה היו צריכים להיות האזרחים המהפכניים החדשים של העידן ה"פוסט־תעשייתי". אולם, למרות שהוא רווח כל כך, הרעיון כי הנדכאים ביותר בחברה יהיו המהפכנים ביותר, הוא בדיה. בכל מקרה, גורץ ויתר על תקוותו שקבוצות אלה ישלימו את המהפכה שהוא מבקש לראות (עי 92). הוא פונה עתה בעיקר אל הרצון הטוב של תנועת העבודה (עי 98).

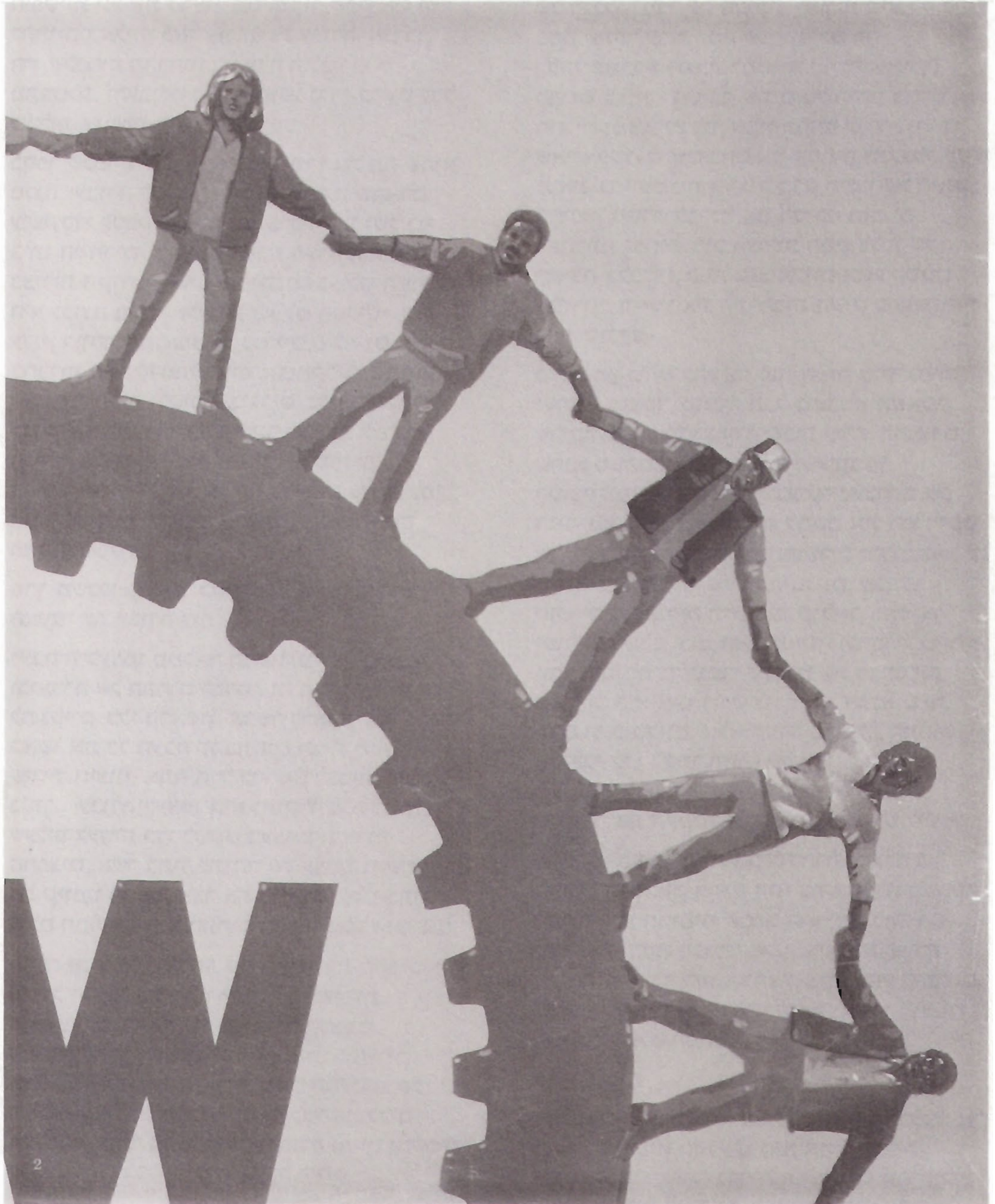
הגותו של גורץ עדיין כרוכה בהבחנה חד־משמעית בין עבודה בתחום הכלכלי לצורות אחרות של עבודה מחוצה לו. עניין זה נותר בלא שינוי. בספריו הקודמים תוארה סתירה זו במושגים של שחור ולבן; אבל נראה כי ההכרה החדשה בחשיבות האנושית של התעסוקה מצביעה על כיוון שונה. היא רומזת על הסתכלות שונה על הקשרים בין עבודה בשכר לבין צורות אחרות של פעילות יצירתית, וטוענת כי לשתי צורות הפעילות יש תפקיד וערך גדולים בחיי האדם. את נקודת הראות החדשה הזו קשה לנסח במונחים של הניגודים הטרונומיה/אוטונומיה, צורך/חופש, אשר שולטים בעבודותיו הקודמות של גורץ, במיוחד כאשר מפרשים ניגודים אלה במונחים של האינדיבידואליזם הקיצוני של גורץ. דרושים מונחים חדשים.

סיבות כלכליות ולא־כלכליות

את הללו הוא מפתח בחלק השני. כאן אנו מוצאים, סוף סוף, את הביקורת על ההיגיון הכלכלי, שהובטחה בשם הספר. השניות המוכרת נמצאת עדיין כאן, אבל עתה בצורת הבחנה בין ההיגיון הכלכלי והלא־כלכלי. ההיגיון הכלכלי הוא ההיגיון של ייצור סחורות עבור השוק. זהו ההיגיון השולט בעבודה אשר מקבלת צורה של משרה, תעסוקה, עבודה בשכר. עבודה מסוג זה היא רק אמצעי לצורך חילופין, להשגת פרנסה - היא לא נעשית כדי לספק ישירות צרכים אנושיים, או כמטרה בפני עצמה.

בחברות תעשייתיות הייתה עבודה כזו לצורה הרווחת ביותר של עבודה. לעתים קרובות מתייחסים אליה, בגלוי או במובלע, כצורת העבודה המשמעותית היחידה. אולם כאן ובהמשך מדגיש גורץ כי שכיחותה היא עניין מאוחר יחסית. יש, ותמיד היו, צורות אחרות של פעילות יצירתית, מחוץ לתחום הכלכלי.

כמו בעבודתו הקודמת, מדבר גורץ על "פעילויות יצירתיות אוטונומיות", אבל אלה ממלאות עתה תפקיד הרבה פחות חשוב בדיון שלו על עבודה לא־כלכלית. זהו שינוי מבורך. "הפעילויות האוטונומיות" של גורץ לא נועדו בעיקרן לספק צרכים; הן אינן חלק מן "המחוז של הצורך": הן

חופשיות ונעשות מרצון. מסיבה זו, ספק אם יש להתייחס אליהן כאל צורות של עבודה. אם כן, הרי שלפחות ההבחנה בין עבודה לבין פנאי מתבטלת, והעבודה נעשית מושג נרדף כמעט לכל פעילות אנושית מודעת ומכוונת.

בספר שלפנינו עבר המוקד של גורץ אל מה שהוא מכנה "עבודה לעצמו", דהיינו, עבודה שהאדם עושה כדי לספק ישירות את צרכיו שלו ושל בני ביתו הישירים. זו הייתה צורת העבודה המקובלת בצורות הקודמות של החברה. גם בעולם המודרני היא נפוצה ביותר, ולא רק בעולם השלישי, שם עדיין רווחת חקלאות של כפריים, אלא גם בחברות המתקדמות ביותר, ובעיקר בכל הנוגע לעבודות הבית ולטיפול בילדים בתחומי הבית. עבודה כזו אינה כרוכה בייצור סחורות לצרכי חליפין. גורץ טוען כי היא אינה נשלטת על ידי ההיגיון הכלכלי, אלא על ידי עקרונות שונים למדי, המבוססים על קשרים אישיים, דאגה הדדית ושיתוף פעולה.

גורץ משכנע במיוחד כשהוא מדבר על הערך האנושי של עבודה כזו:

"עבודה־לעצמו ממלאה תפקיד מכריע ביצירה ובהגדרה של התחום הפרטי. זה האחרון אינו יכול להתקיים בלי הראשון. אפשר לראות זאת בבירור כאשר את כל העבודות בתחום הבית מבצע שירות חיצוני: אתה חדל להרגיש "בבית" בתוך ביתך... עבודה־לעצמו היא בעיקרו של דבר מה שעלינו לעשות כדי לשלוט בעצמנו ובארגון החפצים, אשר בתור שלוחה של עצמנו והשתקפות של קיומנו הגופני, יוצר את הגומחה שלנו בתוך עולם החושים. הוא התחום הפרטי שלנו." (ע' 158)

תחום זה עלול להיכחד. עם התפתחות הקפיטליזם וגידול הייצור של סחורות, רוב המשימות שנתבצעו בעבר על ידי בני הבית לעצמם התמקצעו והיו לשירותים חיצוניים בתשלום. תהליך זה עדיין נמשך. התחומים המעטים של פעילות יצירתית ויצרנית מחוץ לשוק הולכים ונעלמים, ויותר ויותר תחומי עבודה וחיים נחשפים לרציונליות כלכלית ולהיגיון של השוק.

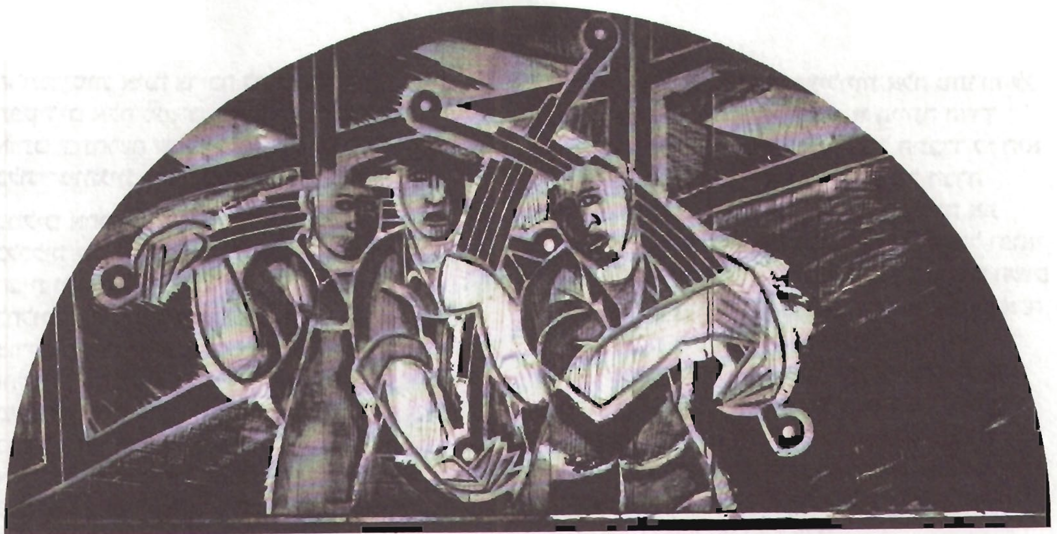
לצורות עבודה מקובלות יש גבולות פנימיים. הן נשלטות, לדברי גורץ, על ידי עקרון "ההסתפקות". כאשר אדם עובד לעצמו, הוא מייצר רק את מה שנחוץ כדי לספק את צרכיו ומפסיק. לעומת זאת, ההיגיון הכלכלי של השוק אינו מכיל עיקרון פנימי של הגבלה. מבחינת הכמות, מטרתו היא רק לייצר כמה שיותר עבור כמה שפחות; צמיחה בלתי־מוגבלת נעשית למטרתו (ע' 120 ואילך). חברים בצוותי חשיבה שונים של הימין החדש חוזרים ומזכירים לנו, שאין תחומי עבודה וחיים שאי־אפשר ליישם בהם את ההיגיון הכלכלי. יתרה מזאת, כפי שמציין גורץ, לא רק הימין של השוק החופשי מקדם בברכה את הסיכוי הזה. עד לאחרונה לפחות, רוב הצורות המקובלות של חשיבה כלכלית, כולל סוציאליזם ומארקסיזם מסורתי, תיארו את התרחבות השוק כהתפתחות פרוגרסיבית.

גורץ טוען כי יש להתנגד לכך. השוק צריך להיות מווסת, מבוקר, מוגבל. אבל כיצד? זו השאלה שביקורתו של גורץ נועדה לענות עליה. המונחים שהוא משתמש בהם נובעים ישירות מן הסוציולוגיה הוובריאנית, ובעיקר מעבודתו של האברמאס. אבל אפשר גם למקם את הפרוייקט של גורץ בזיקה לביקורת המוסרית והרומנטית על "הרוח המסחרית" של הקפיטליזם, שכתבו סופרים בני המאה ה־19 כמו קרלייל, ראסקין ומוריס. ואולם, כמו האברמאס - ולהבדיל מהם - גורץ אינו מתנגד לגמרי לתהליך של רציונליות כלכלית. הוא אינו דורש לחזור אל התנאים של טרם הקפיטליזם, אלא מצדד בהגבלת התחום הכלכלי, כדי לשמר תחום של יחסים אישיים ואוטונומיה של הפרט. מטרת הביקורת שלו להסביר את העקרונות שבאמצעותם יש לישמה.

על פי גורץ, יש לעשות הבחנה חדה וברורה בין התחומים שבהם השוק הוא צורת ארגון מספקת ויעילה לבין תחומים שבהם הוא אינו כזה. הוא טוען כי ההיגיון הכלכלי של השוק הוא הצורה הטובה והיעילה ביותר לייצור צרכי יסוד חומריים. ואמנם, ארגון השוק דרוש לרמת הייצור החומרי הנחוצה לעולם המודרני.

עבודת בית

אולם עם הקפיטליזם מתפשט ההיגיון הכלכלי אל תחומים שבהם השפעתו היא אנטי־יצרנית והרסנית. כדי לפתח נקודה זו מתייחס גורץ אל שתי דוגמאות עיקריות. הראשונה היא עבודת הבית: העבודה במשק הבית והטיפול בילדים. פעילות מסוג זה עברה רציונליזציה גוברת במאה השנים האחרונות. חלק ניכר מן העבודה, שהייתה נעשית על ידי נשים בבית כעבודה פרטית לעצמן,

הועבר אל התחום הציבורי. הוא הפך לשירותים בשכר או שנעשה ממוכן. בו בזמן החלו נשים לקבל על עצמן יותר ויותר עבודות בשכר בתחום הציבורי.

עמדתו של גורץ ביחס להתפתחויות אלה אינה חד־משמעית. מצד אחד, כפי שהוא מודה, הן היו הנתיב העיקרי לשחרור האישה. אף על פי כן, חלק ניכר מעבודות הבית עדיין נעשה בבית, בעיקר על ידי נשים, ולעתים קרובות נוסף למשרה מלאה. חלק מן הפתרון לבעיה זו חייב להיות חלוקה שווה יותר של עבודת הבית בין המינים, כפי שגורץ טוען. ואולם רבים יטענו גם, שיש צורך ביותר רציונליזציה וחיברות של העבודה במשק הבית; התהליך טרם נשלם.

גורץ מתנגד לכך. הוא טוען כי אין אפשרות ואין צורך ברציונליזציה נוספת של עבודת הבית. הוא עומד על כך שעבודה כזו שונה למדי מן הפעילות האינסטרומנטלית של תעסוקה בשכר. זוהי עבודה שאין לה "שכר או ערך חליפין... אין לה 'תועלת', ובסופו של דבר היא משתלבת עם הסיפוק שביצועה מעניק, גם אם [היא] דורשת מאמץ ועייפות" (ע' 136). לכן אין להתייחס אל עבודת הבית כאל נטל או כאל משימה לא־נעימה בלבד. להיפך, יש לראות בה "אמצעי וצורך לזכייה מחדש במידה רבה יותר של עצמאות אישית בצורת תחושה רבה יותר של השתייכות בתוך המסגרת של התחום הפרטי". (ע' 157)

אין ספק שהשקפות אלו אינן ניתנות להגנה.

ראשית, הסתכלות ורודה זו על עבודת הבית אינה מנת חלקן של הנשים בדרך כלל, שעליהן היא מוטלת ברוב המקרים: על פי מחקר שנערך לא מזמן, 70% מעקרות הבית אמרו שהן אינן סובלות את עבודת הבית כשלעצמה. יתר על כן, הטיעונים של גורץ בנושא זה הם כה כוללנים, עד שאין הם נותנים בידינו אמת מידה להחליט איפה - ואם בכלל - יש מקום לרציונליזציה של העבודה במשק הבית ואיפה אין. במקום זאת, טוען גורץ, כי כל רציונליזציה נוספת מאיימת לבטל את התחום הפרטי לחלוטין. אבל זו אינה הבעיה לגבי רוב האנשים. אמנם מספר קטן של אנשים אמידים הצליחו להשיג זאת בעזרת משרתים, פנימיות וכדומה; אבל לגבי רוב האנשים, עבודת הבית היא דבר שאי־אפשר להתחמק ממנו, והיא תישאר כך בעתיד הנראה לעין. אולם אם יצומצמו ההיבטים המעיקים שלה, אפשר יהיה להקדיש זמן רב יותר בבית להיבטים הכדאיים והמספקים יותר של חיי הבית. להתנגד לכך על סמך הטענה שעבודת הבית היא, או צריכה להיות, "עבודה מתוך אהבה" זאת גישה ריאקציונית ושגויה.

מקצועות הטיפול

התחום השני שגורץ עוסק בו מעורר סוגיות דומות. הוא נוגע לעבודה הכרוכה במרכיב חיוני של טיפול או סיוע אישי, כמו עבודתם של רופאים, מורים ו"מקצועות הטיפול": אחיות, עובדים סוציאלים, מטפלים וכדומה. גורץ טוען, כי לעובדים אלה "הכסף שהם מרוויחים צריך להיות **אמצעי** לביצוע מקצועם ולא מטרתו. איכשהו,

ההתפרנסות אינה צריכה להיות חלק מן העניין... תפקידים אלה נעשים היטב רק כאשר מבצעים אותם 'בתחושה של ייעוד', כלומר - מתוך שאיפה **בלתי־מותנית** לעזור לאנשים אחרים" (ע' 144).

במלים אחרות, אי־אפשר לעשות רציונליזציה כלכלית של עבודה שכזו: כמו העבודה במשק הבית והטיפול בילדים, שולט בה היגיון אחר לחלוטין - ההיגיון של טיפול אישי ודאגה. שתי צורות היגיון אלה נוגדות לחלוטין ומבטלות זו את זו. "יחסי סחורות אינם יכולים להתקיים בין בני משפחה או קהילה - או שהקהילה תתפרק; כמו כן אי־אפשר לקנות או למכור חיבה, עדינות או אהדה, אלא אם הם העמדת פנים בלבד" (עמ' 141-140). גורץ טוען כי מסיבה זו, הפעילות הכרוכה בטיפול ובדאגה אישיים נעשית בצורה הטובה ביותר על ידי מתנדבים. לדעתו, יש לצמצם בהדרגה את ההתמקצעות של תפקידים אלה: "עלינו לעיין מחדש בכל הפעילויות שדורשות מאיתנו להקדיש מעצמנו, מתוך כוונה לפתח שירותי התנדבות בעלי ארגון עצמי" (ע' 145).

גם אם נרצה מאוד להתייחס באהדה אל הניסיון הזה לפתח ביקורת מוסרית על אודות השוק, יש להטיל ספק בטיעונים אלה. שכן, פשוט אין כל אפשרות למתוח קו ברור בין הפעילויות שאפשר לעשות להן רציונליזציה כלכלית לבין אלה שאי־אפשר לעשות זאת לגביהן, כפי שמציע גורץ. טענתו, כי עבודתם של רופאים, מורים ו"מטפלים" מסתמכת על יחסים אישיים של דאגה וטיפול שאי־אפשר למקצעם, ודאי שגויה, וכך גם הרעיון שלו שהדרך הטובה ביותר לארגן עבודה כזו היא על בסיס התנדבותי אישי, משפחתי או קהילתי. השקפות אלה כרוכות ברומנטיזציה מופרכת של היחסים האישיים והקהילתיים. במציאות יחסים אלה משתנים למדי: לעתים הם חמים ודאגניים, כפי שגורץ טוען; אך באותה מידה הם יכולים להיות מרירים ועוינים, חלשים, אדישים ואף בלתי־קיימים כלל. טיפול וחינוך שמוענקים על בסיס כזה, דווקא משום שהם מסתמכים על יחסים כאלה - על קשרי חברות ומשפחה - יהיו מטבעם מקריים ולא־עקביים. אם הופכים פעילויות אלה לשירותים מקצועיים בתשלום, אפשר לתקנם ולווסת אותם. אפשר להבטיח אספקה של שירותי רפואה, חינוך ורווחה לכול; אפשר לקבוע תקני מינימום בתחומים אלה ולאכוף אותם.

כל זה בלתי־אפשרי אם פעילויות אלה נותרות על בסיס אישי והתנדבותי בלבד. זו הייתה הדרך המסורתית, לפני הקפיטליזם; אבל התברר כי היא אינה מסוגלת לספק את הצרכים של חברה תעשייתית מתקדמת. לכן ביטלו בהדרגה את הבסיס ההתנדבותי והאישי בחינוך ובטיפול רפואי, וגם בתחומי רווחה אחרים. יתרה מזאת, גם השוק החופשי הטהור לא היה מסוגל לספק צרכים אלה. יש צורך בהתערבות ובארגון ממשלתי כדי להבטיח אספקה נאותה של שירותים לכול. לכן התפתחה פעילות רווחה ממשלתית בכל החברות התעשייתיות המתקדמות - לא בגלל סיבות אידיאולוגיות או פולטיות, אלא מפני שגם המאמץ ההתנדבותי וגם השוק החופשי לא היו מסוגלים לספק צרכים אלה.

לפי גורץ, מדינת הרווחה היא ניסיון למצוא תחליף "להתנוונות של קשרים חברתיים ואחווה" שבאה עם הרציונליזציה הכלכלית. אולם הוא טוען כי היא לעולם לא תצליח בכך: "מדינת הרווחה מעולם לא הייתה ולעולם לא תהיה "יוצרת של חברה" (ע' 132). ייתכן שזה נכון, אבל זה אינו נוגע לעניין, מפני שמה שהמדינה יכולה לספק, בעוד שמשק הבית או הקהילה אינם יכולים לספק, הוא רמה מספקת של שירותי חינוך, רפואה ורווחה.

לדברי גורץ, אין ספק שיש מתחים ועימותים בין האופי האינסטרומנטלי של העבודה בשכר לבין המטרה העיקרית של עבודה בתחומים אלה, וכל אחד שעבד בהם מכיר אותם היטב. לעתים קרובות מפריעים עימותים אלה ליחסים שעבודה מסוג זה מחייבת, אבל הם עדיין מאפשרים, בדרך כלל את הטיפול ואת הדאגה. עם ההתמקצעות של פעילויות אלה באמת משתנה אופיים של טיפול ודאגה אלה. הוא מאבד את אופיו האישי לחלוטין ונעשה אוניברסלי. בתור רופא, מורה או עובד סוציאלי אינך יכול לטפל רק באלה שבמקרה יש לך קשר אישי עימם; עליך לטפל בכל אלה שנתונים לטיפולך. גישה אוניברסלית זו של הטיפול שונה למדי מן הרגשות האישיים והמשפחתיים שגורץ מעלה על נס. במקום להיות מנוגדת להתמקצעות, זוהי התוצאה של התמקצעות. מבחינה אידיאלית, ייתכן שפעילות הטיפול (יחד עם צורות אחרות של עבודה) צריכה להיעשות על בסיס התנדבותי, ולא רק משום שהתפקיד מחייב זאת; אבל תהיה זו אשליה להאמין שזו הייתה הדרך בעבר, באיזשהו מצב

קודם של שיתוף פעולה ודאגה הדדית "טבעיים", שהקפיטליזם הרס. להיפך, זהו אידיאל לעתיד, והדרך אליו עוברת בתוך ההתמקצעות ובאמצעותה.

יתרה מזאת, הרעיון של החלפת שירותים בתשלום בשירותי התנדבות הוא לא רק מוטעה, באקלים הפוליטי הנוכחי, הוא ממש מסוכן. מפני שאותם רעיונות בדיוק נשמעים מפי הימין התאצ'רי, בניסיונו לפרק את מדינת הרווחה. גורץ מנער חוצנו מכל כוונה כזו, אבל קשה לקרוא את הגותו בצורה אחרת.

עבודה רציונלית מבחינה כלכלית

עתה אבקש לפנות אל הקוטב השני בשניות של גורץ - תחום העבודה שיכול לעבור רציונליזציה כלכלית: תחום הייצור החומרי. גם בעניין זה, הצגתו של גורץ מעוררת ספקות. גורץ טוען שעבודה כזו היא הניגוד המוחלט והקוטבי לעבודה של טיפול - היא דוחה כל יסוד של דאגה או מעורבות אישית; היא אך ורק אמצעי למטרה של מציאת פרנסה.

אמנם השקפות כאלה רווחות למדי, אבל הן בוודאי שגויות. מידה מסוימת של דאגה ושל מעורבות היא חלק מכל סוגי העבודה, פרט לשגרתיים ולמנוכרים ביותר. למעשה, מדהים לראות עד כמה האנשים זקוקים למעורבות בעבודתם ולסיפוק ממנה, ומה רבות הדרכים שהם נוקטים כדי למצוא זאת אפילו בתפקידים המשעממים והשגרתיים ביותר. זו אינה רק השקפתם של אידיאליסטים נלהבים או של מארקסיסטים מן הסגנון הישן; זו גם השקפתה של אסכולה רבת השפעה בחשיבה הניהולית, שיודעת כי האנשים יכולים להיות מעורבים בעבודתם; כי הם עושים את עבודתם על הצד הטוב ביותר כאשר הם מעורבים בה; והיא מנסה "להעשיר" את התפקידים בהתאם. אין כל ספק, מתחים ועימותים במצבי עבודה מתסכלים לעתים קרובות ומבטלים תכונות כאלה; אבל אסור להניח לזה להסתיר את הנקודה הפילוסופית העיקרית. פשוט טעות היא להאמין שעבודה תמורת שכר צריכה בהכרח להיות לא יותר מאשר פעילות אינסטרומנטלית מנוכרת בלבד.

בקצרה, אי־אפשר לעשות הבחנה חד־משמעית בין פעילויות שאפשר או אי־אפשר לעשות להן רציונליזציה כלכלית. לכן אי־אפשר לשמר את התחום הפרטי על ידי קביעת תחומים לשוק, כפי שגורץ מציע. הוא טוען כי גישתו היא הגישה הסוציאליסטית, שכן הוא מגדיר סוציאליזם במונחים הלקוחים מפולאני, דהיינו "שיעבוד הכלכלה לחברה" (עמ' 130). נכון שהשקפות כאלה רווחות היום בקרב השמאל; אף על פי כן, הן שונות מאוד מן הסוציאליזם כפי שהיה מובן בעבר. למעשה, האסטרטגיה לנסות להגן על התחום האישי והפרטי על־ ידי הגבלת התחום הציבורי והכלכלי אופיינית לאינדיבידואליזם הליברלי. יתרה מזאת, הגרסה של גורץ היא שמרנית, ואפילו מסתכלת אחורה, מפני שמטרתה להגביל את ההתפתחות הכלכלית או להתנגד לה.

למרות זאת, תהיה זו טעות לטעון כי עמדתו של גורץ אינה תורמת דבר. אין ספק שהיא משקפת חוויה משותפת. ניכור מהעבודה ומן התחום הציבורי הוא חסרון ידוע של החיים המודרניים. יש אנשים רבים שמפיקים מעט מעבודתם, שנואשו מלמצוא סיפוק כלשהו בתחום הציבורי, המחליטים כי תקוותם הטובה ביותר טמונה בנסיגה אל העולם הפרטי של הבית ושל המשפחה. אולם זו פילוסופיה של ייאוש, ותהיה זו אשליה להאמין שהיא מציעה לנו איזשהם פתרונות של ממש.

לעתים יכול הבית לשמש מקום מפלט, "מקום מבטחים בעולם הקר", אולם הוא אינו מסוגל להיות פיצוי או תחליף נאות לאכזריות ולניכור של העולם הציבורי. משום שאנו, מעצם מהותנו, הננו בעלי חיים חברתיים; ואם אנו מוותרים על התקווה שיהיה תחום ציבורי נותן סיפוק, אנו מנתקים את עצמנו מתחום חיוני של פעילות בעלת פוטנציאל למימוש עצמי.

הסוציאליזם הוא ההיפך המוחלט מכך. הוא אינו מתנגד להתפתחות כלכלית, אלא מחפש דרכים לשלוט בהתפתחות זו ולארגן אותה לטובתם של העובדים. בעבר, הפילוסופיה הפרוגרסיבית היא שביקרה את הרומנטיקה המביטה־אחורה של כותבים כמו גורץ, שכן, להבדיל ממנו, היא אינה מתייחסת אל העבודה ואל פעילות אחרת בתחום הציבורי כאל מנוכרת בהכרח. היא אינה מתייחסת אל הקרע בין הכלכלי לאישי, בין התחום הציבורי והפרטי, כנצחי ובלתי־ניתן־לשינוי. היא מאמינה כי פילוגים כאלה הם היסטוריים וניתנים לשינוי; והדרך מעבר להם מובילה קדימה.

צא וחשוב...

נתן גארדלס וסטנלי שיינבאום ☐ NATHAN GARDLES & STANLEY K. SHEINBAUM

מארמניה עד אקדמיה, דומה כי המודרניזם הולך ומביא על עצמו כליה. כשם שההיגיון חושף את מידת תלותנו ההדדית בתחומי הכלכלה והאקולוגיה, כן מותקפת עתה בכל מקום אמונתנו באחדות ובאוניברסליות. הייחודי מתמרד כנגד האוניברסלי בשם זכותנו הדמוקרטית, אשר חושלה במסגרת המרד נגד האבסולוטיזם המקומי. החל בליטא וכלה בארגוני הלסביות, החל בצ׳כים ובסלובקים וכלה בלטינים ובאפריקנים בארצות הברית, החל באריתראים וכלה בבני קוויבק, נדמה כי איש אינו נותן עוד אמון בזולת, אלא אם כן הוא שייך לשבטו שלו.

שלא כאירופה במאה הקודמת, או העולם השלישי הפוסט־קולוניאלי, המגמה אינה יצירת אומות, אלא הרס לאומי. לאחרונה מתלהב העולם האקדמי בארצות הברית מתכנית לימודים המדגישה את השוני בין המינים. בשל פגעי המאה ה־20 הולך ומתערער רעיון הקידמה הדוגל באיחודם של כל הגזעים, המינים, האומות והצבעים, למען מטרה אחת משותפת, ובמקומו צצה אנוכיות וצרות אופקים.

מסתבר שהאמונה המודרנית בעולם טוב יותר לכולם, אינה אלא חזון אוטופי בלתי־מציאותי. בחזון המוגבל להווה אנו חשים ביטחון רק בחלקת האדמה שלנו, או בצבע העור שלנו, או במין שלנו. הללו מקנים לנו תחושת זהות ויציבות, כאשר הסדר המוכר והחביב מתערער סביבנו. אורח חיינו הקודם הולך ולובש צורה חדשה. הוא חדל להיות מעוגן באליטות הרוחניות הקודמות, במישור המקומי, הלאומי והכלל־עולמי. עלינו לשנות את כל המושגים הקודמים, כגון ״מדינה״, ״אומה״, ״פטריוטיזם״ ו״העולם המערבי״, אשר איבדו את משמעותם במציאות חיינו החדשה.

במקום להיתקל בגבולות בלתי־עבירים נע ההון בחופשיות בשוקי העולם, כשהוא מתיישב במקומות בהם נהוג שכר עבודה נמוך, או מקומות הנהנים ממוחות מבריקים, מבלי להתחשב בגבולות הלאומיים. כתוצאה ממערכות טלקומוניקציה ומטכנולוגיה משוכללת, מתחלק כיום העולם לאזורים איטיים ומהירי תגובה - דהיינו למאוד עשירים ולמאוד עניים. נוצרה טריטוריה אלקטרונית על־לאומית הקשורה באמצעות תשתית חזותית של רשת CNN של עולם הסרטים ההוליוודי, ושל הקומפקט דיסק, רובם בבעלות יפנית.

קהילייה עולמית חדשה חיה בצל שכבת אוזון ההולכת ואוזלת. באותו זמן מעצבות קבוצות אתניות מסגרות משלהן. צצות ועולות קהילות דתיות כמו הפונדמנטליזם המוסלמי, המשתלט על אזורים נרחבים ממאלזיה ועד לאלג׳יריה. באמריקה דואגים ההומוסקסואלים בעיקר להומוסקסואלים אחרים, השחורים בעיקר לאחיהם השחורים, הלטינים בעיקר ללטינים והמעמד הבינוני למסי הרכוש שלו.

בין שנקרא לכך פוסט־מודרניזם ובין אם לאו, יש לקחת ברצינות מירבית את הפלורליזם שפרץ במקומות רבים (אם כי במועדים שונים), שכן הוא מחייב חוקי משחק חדשים. נוכח הפרטיקולריזם ההולך וגאה, יש לחזק את האתוס הדמוקרטי ולחזק את המאבק לזכויות האדם. במקום כלכלה לאומנית בעידן של מידע ותקשורת, יש להדגיש את החינוך ואת תפקידו של השכל האנושי כיסוד אופרטיבי לשגשוג בני האדם. יש לאמץ תחושת אחריות אקולוגית בסיסמה: ״חשוב במישור המקומי, פעל במישור העולמי״ (THINK LOCAL, ACT GLOBAL).

באופן פרדוקסלי נעשה העולם יותר מובחן ויותר פלורליסטי, ועם זאת כבר אין בנמצא דבר הנראה לנו זר ומוזר. הסדר העולמי החדש מחייב אותנו להתמודד עם סתירה זו ולאפשר לכל אחד לגלות את שורשיו מבלי להיכנע להלך רוח שאבד עליו הכלח, דהיינו: שאפשר לחיות בעולם נפרד.

NATHAN GARDLES & STANLEY K. SHEINBAUM הם עורכי הרבעון.
מתוך: NEW PERSPECTIVES QUARTERLY (NPQ), קיץ 1991.

תרגום: **חנה לש**

האידיאולוגיה של הפיכות

ז'אק אטאלי ☐ JACQUES ATTALI

לאחר שוויתרו על כל חלופה היסטורית, שולטים עתה האידיאלים הליברליים של הדמוקרטיה ושל השוק ממזרח עד מערב, ובמיוחד בארצות המתועשות. המיקרו־שבב, ההתקדמות הביוטכנולוגית והתפתחות ההנדסה הגנטית מכינים את הדרך לקפיצה מהפכנית אל עידן חדש, שישנה את התרבות האנושית ללא היכר, הרבה יותר מאשר רתימת הקיטור והחשמל במאה שעברה, ואולי בדומה להשפעה שהייתה לגילוי האש על ידי השבטים הפרימיטיביים.

זה יהיה עידן שיהדוף - ואולי אף יצא בצורה גורלית - מגבולות המצב האנושי, מצב שנתחם בכל התרבויות הקודמות על ידי גבולות ביולוגיים ועל ידי מה שאיוון איליץ' כינה "הערך הארצי" של המקום, המגביל את עצמו.

אכן, בעולם שנשלט לראשונה בהיסטוריה על ידי האידיאולוגיה המנצחת של השוק הליברלי קיים עתה איום רציני חדש.

גם הדמוקרטיה וגם השוק פועלים על פי העיקרון הפנימי של "הפיכות" בטווח הקצר. העיקרון, הן של הדמוקרטיה והן של השוק, הוא הבחירה: היכולת לשנות ולהפוך את מה שיש, יהיה זה סילוקו של מנהיג פוליטי בתקופת כהונתו או החלפת המכונית משנה שעברה בדגם החדש ביותר; האפשרות לשכור ולפטר; לשנות את ההנהלה או להעביר השקעות ממקום למקום. זהו טבעה הארעי של תרבות הבחירה.

אולם האידיאולוגיה של הפיכות אינה יכולה לשמש בסיס לתרבות. בעצם, היא מפירה את הצו העיקרי של כל התרבויות הקודמות: להתקיים. כל התרבויות הקודמות, בין אם נשלטו על ידי דתות או על ידי שושלות מלכותיות, פעלו בפרספקטיבה ארוכת הטווח של ניהול המדינה. לדוגמה, האינדיאנים האמריקנים דיברו על ארגון החברה שלהם תוך מחשבה על "הדור השביעי שטרם נולד". ברוב המקרים, מנהיגים של ימים עברו חשבו במונחים של מאות שנים, ולא במונחים של דו"ח הכנסות רבעוני לחוגי הבוחרים.

אוקטאביו פאז, המקסיקני שזכה בפרס נובל, נגע בתופעה זו של ההאצה הבלתי־מבוססת של ההיסטוריה, כאשר העיר כי "בעוד אשר תרבויות פרימיטיביות נמשכו אלפי שנים, תרבויות מודרניות, שמעלות על נס את השינוי, מתנפצות תוך מאתיים או שלוש מאות שנה". גם חתן אחר של פרס נובל, ציסלאב מילוש, חשש כי האדישות הניהיליסטית שנובעת משינוי בלתי־פוסק הותירה את התרבות המערבית במירוץ מתיש "בין התפוררות ליצירתיות... כשהיא בקושי שורדת מעשור אחד לשני".

אי־הנחת הרוחני שנבע מעיקרון ההפיכות כבר מעורר תגובה. התנועה האקולוגית, וכן התחייה הנרחבת של מסורתיות ושל פונדמנטליזם דתי, מציבים אתגר למנטליות קצרת הנשימה של ההפיכות. אולם גל חדש של דרישות למטרות ארוכות טווח מעורר את החשש שיסולקו הערכים הדמוקרטיים ועקרונות השוק של תרבות הבחירה.

אפשר להעלות על הדעת מספר אינסופי של אפשרויות, שכל אחת מהן תסתיים בזריקת התינוק - כלומר הערכים הליברליים - יחד עם מי הרחצה - כלומר, התוצאות הבלתי־נמנעות שלהם.

כדי למנוע אפשרות כזו, יש לשים גבולות לשוק ולדמוקרטיה. יש להקיפם לא בערכים שמרניים

ז'אק אטאלי הוא נשיא הבנק האירופי לשיקום ולפיתוח
מתוך: NEW PERSPECTIVES (NPQ)
QUARTERLY, אביב 1991

תרגום: נורית גורן

שמקיימים את העבר, אלא בערכים משמרים שישמרו את העתיד.

לדוגמה, אסור להתיר ל"הפיכות" של תרבות הבחירה לחדור אל לב החיים ולשנותם על ידי משחק בצופן ה־DNA, או להרוס את המורשת הגנטית המגוונת של עולמנו על ידי כריתת יערות הגשם.

אם אין כל מפלט משלטון המידיות, אם עצם היסודות של תרבות מתמשכת אינם מוגנים מפני השוק ומפני הפוליטיקה של הרגע, אין כל ספק שאנו ניספה.

הפרדוקס הגדול של דמוקרטיית הצריכה הגלובלית הוא, שהזכות להנאה ולאושר עתה, הזכות לבחור בהווה, עשויה להביא עלינו את סופנו. אם האדם, הטפיל השולי, משנה את העולם לארטיפקט דומם, החלום על הנאה חומרית ירצח את החיים עצמם. על מנת לעבור בשלום את ניצחון האידיאלים החילוניים שלנו, אנו זקוקים להגדרה חדשה של המקודש.

מנהלים תומכים בביטוח בריאות ממלכתי

על פי משאל שנערך לא מכבר, תומך מספר הולך וגדל מבין מנהלי החברות באמריקה ברפורמה של מערכת הבריאות. מתוך 550 נשאלים תמכו 43% בביטוח בריאות ממלכתי, 24% תמכו בכיסוי הוצאות הבריאות של מובטלים, ו־28% מעוניינים בביטוח חובה למעסיקים.

אכן הגיע הזמן לבשר לקונגרס ולנשיא בוש, כי עובדים ומנהלים כאחד תומכים בביטוח בריאות ממלכתי.

מתוך: SOLIDARITY, ביטאון עובדי המכוניות באמריקה, אוקטובר 1991.

אליל לשמאל?

ג׳ון פלצ׳ר ☐ JOHN FLETCHER

ארנולד שוורצנגר שנוא על אנשי השמאל. לדידם הוא מסמל את שנות השמונים הבזויות של ממשל ריגן ואינו אלא מכונה המייצרת כסף ובן למשפחה נאצית מאוסטריה. מאז ימיו של ג׳ון וויין לא היה שחקן שהושמץ עד כדי כך. אך כלום אין בכך סתירה? הרי סרטי הענק אשר הפכו אותו לכוכב עליון היו ברובם סרטי שמאל שיצאו במתקפה מוחצת נגד ערכי הקפיטליזם התעשייתי האמריקני ומגמותיו.

מתוך: TRIBUNE, ספטמבר 1991.
תרגום: **חנה לש**

בשליחות קטלנית (THE TERMINATOR) היה סרט הקופה הראשון של שוורצנגר. לכאורה עוסק הוא ברובוטים רצחניים השבים מן העתיד, אך למעשה יש בו תיאור מבהיל של כוחותיה ההרסניים של הטכנולוגיה המודרנית. בני האדם מופיעים בו כדמויות זעירות ושבריריות הנתונות לחסדן של מכונות ענק משתוללות. בעקבות הצלחתו הקופתית של הסרט, החל גל סרטים אשר הוקיעו את הפרות הקדושות של הקפיטליזם האמריקני ואת סמליו. שעה שריגן הבטיח שלום־עולם תחת מטריית מלחמת הכוכבים, טענו ארני ושו״ת כי המצב שונה בתכלית. בנוסף לכך

היה **בשליחות קטלנית** סרט מצחיק מאוד, שכן הרובוט אינו רק מפחיד, אלא יש בו מוזרות משעשעת ביותר.

סרטו הבא של שוורצנגר **בלהט החום** (RED HEAT), בבימויו של ולטר היל, לא זכה להצלחה קופתית למרות משחקו הקומי המזהיר ולמרות שתמך במדיניות הדטנט, שעה שה"ריגניזם" שלט ברמה. המבקרת האינטליגנטית ג'ולי בירצ'היל מתארת את אישיותו של ארני: "לדעתי הוא פשוט אדיר ומאוד נוגע ללב. אין אלה שריריו בלבד, כי אם גישתו. שעה שכוכבים אחרים מלאים כבוד עצמי, אומר ארני: 'הביטו בי, אני מגוחך!'"

סרטו הקופתי הבא, TOTAL RECALL, מהווה לכאורה סתירה מוחלטת. המועמד הרפובליקני לנשיאות ארצות הברית מככב בסרט, בו מופיעים נציגי עולם העסקים מופיעים כאנשים הפוגעים כלאחר יד באיכות הסביבה, והמוכנים להתנסות ברצח עם ובלבד שיגדילו את רווחיהם. לעומתם מוצגים העובדים כמוכי עוני ומנוצלים, החייבים לקום ולחולל מהפכה אם ברצונם להפוך את חברתם לגן עדן עלי אדמות.

בשליחות קטלנית II מפתיע בדמיון ובהומור שבו (אך כדאי לצפות בסרט הראשון תחילה). הפעם מגלם שוורצנגר דמות של רובוט הנאבק להציל את המין האנושי ומגלה את אנושיותו הוא. בסופו של דבר הוא נוכח לדעת שעליו לחסל את עצמו כדי להציל את המין האנושי. ממש כמו במשחקו של בוריס קארלוף, יש לשוורצנגר רגעים מרגשים ומלאי כבוד והדר. דמויותיו הן אנושיות ביותר ומשחקו אמיתי, אמיץ וטראגי כאחד.

נדמה כאילו אני שומע את גיחוכי האינטלקטואלים אשר ברובם כלל לא חזו בסרטיו. השמאל ניצב היום על פרשת דרכים ועליו להתנתק מאמיתות ישנות ולשקול מחדש את יחסו כלפי שניים מן הסטריאוטיפים המחוספסים כגון קלינט איסטווד וג'ון ויין. בסרטים אותם ביים והפיק איסטווד עצמו, הוא מגלם בדרך כלל דמות הניצבת מול אישה חזקה המצליחה לגבור עליו ויש מי שטוען כי אינו אלא פמיניסט. איסטווד, המכונה בין היתר פשיסט וגזען, הפיק סרטים אנטי־אימפריאליסטיים והסרטים התומכים במאבק השחורים. ג'ון ויין הגדול יצר סרטים מעולים וגרועים כאחד. כאשר היה לו תסריט טוב ובימאי מוכשר הוא נמנה על השחקנים הטובים בכל הזמנים. בסרטו של ג'ון פורד **המחפשים**, ויין מגלם דמות של בן אדם דוחה, רוצח ונרדף, המהווה איום ממש כמו האינדיאנים והסביבה הפראית. כתוצאה מכך נוצר סרט מעולה ובו המשחק הטוב ביותר לו זכינו מעולם.

לרשות השמאל מספר שחקנים מעולים כגון הנרי פונדה, גרגורי פק וניק נולטה, אולם הם נוטים להיות יבשים, היגיוניים וגבריים. האמנם יש לימין המאצ'ואיסטי מונופול על שחקנים כגון שוורצנגר?

נשיאה בעלת יעדים

ג'יימס מרפי JAMES MURPHY

FERGUS FINLAY: **MARY ROBINSON - A PRESIDENT WITH A PURPOSE,**
THE O'BRIEN PRESS, DUBLIN 1991.

בימים אלה מעוררת אירלנד הערצה מהולה בתסכול. יש בה חברה ערנית החיה בשלום וחשה ביטחון עצמי רב. אולם גם תומכיה הנלהבים ביותר יודו, כי המדינה לוקה מבחינת עיצוב יעדיה המודרניים. זו מדינה שבה שרים בהתלהבות רבה רק שירים עתיקי יומין. מדיניותה עוצבה בעקבות מאבקים ובריתות אשר אבד עליהם הכלח, ולא פעם נותרה מעוותת. אפילו מדינה צעירה יכולה להיות בעלת היסטוריה ארוכה מדי. נוכח כל זאת ישמחו בוודאי תומכיה של אירלנד לשמוע על בחירתה של מרי רובינסון לנשיאות.

במהלך נועז ומרחיק לכת, החליטו ראשי הלייבור בראשית 1990 להעניק את המינוי לאישיות אשר למעשה עזבה את המפלגה. רובינסון היא עורכת דין רדיקלית, שחייה המקצועיים היו קודש למאבקים הוגנים והיגיוניים בתחום המודרניזציה. היא דבקה בעקרונותיה ונטשה את מפלגת העבודה, כי לא הסכימה לתנאי הברית האנגלו־אירית. על אף זאת, דבקה בה המפלגה במשך מלחמת הבחירות, ולאור ניצחונה המוחץ עומד להתחיל עתה עידן חדש.

בספרו משרטט פרגוס פינליי תמונה עוצרת נשימה ומרגשת אודות מלחמת הבחירות של רובינסון: היא גברה על היסוסיה, על מריבות פנים, על סקרים נמוכים, על מסע השמצות מאורגן, ובסופו של דבר גם על משגים ועל אפיסת כוחות מוחלטת. בתחילת המאבק לא האמין איש כי גישתה האישית והמתוכננת היטב אכן תעורר תמיכה מספקת ותוביל לניצחון. היא דבקה במטרתה מול

מרי רובינסון

אופוזיציה שלא חסכה מאמצים לעוצרה, כשהיא נתמכת על ידי מפלגת העבודה. מועמדת השמאל, שאליה התייחסו הכול בביטול מירבי, כבשה בסופו של דבר את כס הנשיאות ביתרון של כמעט 6%.

היה זה מהפך היסטורי. דעותיה הצלולות והבלתי־מתפשרות על נושאים כגון גירושין, אמצעי מניעה והיחסים בין הכנסיה למדינה, מפרידות בינה לבין מרבית הממסד באירלנד. במדינה בה שוררת עדיין שמרנות הרסנית, היא חשפה את עצמה להתקפות אישיות חולניות. דומה כי כל מי שהצביע בעד מרי רובינסון הביע משאלה, כי אירלנד תשיל את עורה הישן. היא צעדה נמרצות קדימה, התרחקה מהסדרים קונסטיטוציוניים ומן המדיניות המפלגתית המושרשת בעבר. "אירלנד שלי היא אירלנד חדשה, פתוחה וסובלנית." כך הכריזה הנשיאה החדשה.

הודות ללייבור תוכל אירלנד להתקדם טוב יותר במבכי הפוליטיקה העולמית, ולפתור אחדים מן

מתוך: SOCIALIST AFFAIRS, סתיו 1991.

תרגום: **חנה לש**

הסכסוכים המעיקים עליה במישור הפנימי. כל מי שאירלנד יקרה לו, לא יוכל אלא להתגאות ולהתבשם מן התקווה שנשמעה בדבריה של מרי רובינסון בליל הניצחון, כאשר הודתה "לכל הגברים והנשים, מכל המפלגות ומשום מפלגה... לבעלי האומץ המוסרי העליון, אשר מאסו במלחמות האזרחים ואשר הצביעו למען אירלנד חדשה... ובמיוחד לנשות אירלנד, אשר במקום לטלטל עריסות העדיפו לטלטל את המערכת, ואשר יצאו בהמוניהן להשפיע על הבחירות והטביעו את חותמן על אירלנד חדשה".

יש סיכוי כי כעת יקום דור חדש שילך בעקבותיה וינסח מחדש את המושג "פטריוטיזם", במדינה שבה הוא לבש לא פעם צורה רגרסיבית, מעוותת ובלי־מפוכחת. מרי רובינסון תתמקד עתה בבעיות חשובות, כגון זכויות הפרט, שוויון, מעמדה של צפון אירלנד ומקומה של אירלנד באירופה.

בוודאי ייכתבו ספרים נוספים על מרי רובינסון, על הישגיה ועל הסמלים שגיבשה. ספרו של פרגוס פינליי קריא ביותר, ויש בו מן ההתרגשות הרבה שאחזה במדינה בעת מסע הבחירות. אולם אין להתכחש לעובדה שהסיפור עדיין רק בתחילתו. כלשונה של מרי רובינסון עצמה, "הייתי רוצה שנשיאותי זו תעודד את מספרי הסיפורים אשר יעבירו באמצעות האמנות מסר של מצפון וצדק חברתי".

הצלחתה תימדד בעיצובו מחדש של המיתוס האירי וביצירת פולקלור חדש לעתיד לבוא.